

KÖNYVTÁRI

FIGYELŐ

1981

KÜLÖNSZÁM

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

KÜLFÖLDÖN ÉLŐ
MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ
KÖNYVTÁROSOK
ÉS HAZAI KÖNYVTÁROSOK
TALÁLKOZÓJA
BUDAPEST, 1980. VIII. 11–15.

27. ÉVFOLYAM
1981/KÜLÖNSZÁM

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor,
Fekete Gézáné, Földi Tamás,
Gál Andorné,
Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Juhász Jenő, Katsányi Sándor,
Kováts Zoltán, Kulcsár Péter,
Ruzsás Lajosné, Szurmay Ernő,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Szerkesztők: Bárdosi Mária
Gerő Zsoltné
(felelős szerkesztő)

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,– Ft
Évi előfizetési díj: 144,– Ft

Terjeszti a Magyar Posta,
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900)
Telefon: 180–855)
Csekk számlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó Nemes Iván igazgató
Készült a NPI nyomdájában
11,2 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető Vymeták Ferenc
8841/81

ISBN 963 562 911 7
HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408

FIGYELŐ

Vezető szerkesztő: Dr. János ...
 Főszerkesztő: Dr. ...
 Szerkesztők: ...
 Felelős szerkesztő: ...
 Kiadó: ...
 Budapest, ...
 Tisztelt ...

Magyar Könyvtársági ...
 és a Könyvtudományi ...
 Magyar Könyvtársági ...
 Budapest, ...

Szerkesztőség:
 1023 Budapest VIII. Mátyás u. 1.
 Telefon: 134-0001211 m.

Megjelenik kéthetente.
 Visszatérő: 1000
 Éves ára: 24,- Ft
 Előfizetés: 144,- Ft

Tisztelt ...
 Szerkesztőség
 a postafiókban
 és a Posta Központi Hírlap Juttatás
 (Budapest 1900)
 Telefon: 180-8251
 Előfizetés: 212-96161

Könyvtárak előfizetése
 a Kultúra
 Könyv és Hírlap
 Könyvtári Osztály Vezetőség
 Budapest, F.O.B. 103
 1376

Könyv a Művelődési Intézetben
 Könyvtárak előfizetése
 Könyvtárak előfizetése
 113. A/2. fejeletben
 Könyvtárak előfizetése
 Budapest

ISSN 0013-2373
 HU ISSN 0023-3773
 Index: 26 408

LEFOLDÓ ÉLŐ
 GYAR BEÁRMAZÁSÚ
 NYVTÁRSÓK
 HAZAI KÖNYVTÁRSÓK
 LAJKÓZÓJA
 DABEST, 1980. VIII. 11-12.

ÉRTŐJEL
 HÍRLEVELEK

TARTALOM

HAVASI Zoltán: Bevezető	5
A külföldi résztvevők	7
SZABÓ Zoltán: Megnyitó	9

A magyar könyvtárügyről

SÁRDY Péter: Áttekintés a magyar könyvtárügy fejlődéséről és helyzetéről	13
HAVASI Zoltán: A külföldi magyar könyvtári gyűjtemények szerepe, jelentősége a magyar tudomány és kultúra fejlesztésében és terjesztésében	18
PAPP István: A magyar könyvtárügy nemzetközi kapcsolatainak néhány vonásáról	24

A külföldön élő magyarság anyanyelvi olvasásának és könyvellátásának kérdései

KABDEBO, Thomas: Pars pro toto? Mit olvasnak a nyugati magyarok?	31
KÁDÁR, Péter: A göteborgi Városi Könyvtár és a magyar könyvek beszerzése	41
GALAMBOS, Franz: Hogyan jött létre az őrsegi könyvtár?	43

A külföldi könyvtárakban található magyar könyvgyűjtemények, fejlesztésük, feldolgozásuk problémái, hungarika-gyűjtés és -regisztrálás

HORCHLER, Gabriel: Osztályozás és tárgyszókatalógus a Kongresszusi Könyvtár- ban (Library of Congress, Washington) és jelentőségük a magyar anyag feltárásában	47
MURAKÖZY-BORSOS, Nora: Hungarikumok a francia nemzeti könyvtárban (Bibliothèque Nationale, Paris)	53
SZMUK, Szilvia E.: A New York Public Library és magyar vonatkozású állománya	58
SZMUK, Szilvia E.: Egy különleges magyar vonatkozású könyvgyűjtemény New Brunswickban	62
KESZTYÜS, Tibor: A göttingeni egyetemi könyvtár (Niedersächsische Staats- u. Universitätsbibliothek, Göttingen) és finnugor állománya	64

DOBOZY, Mária: A princetoni egyetem könyvtára (Princeton University Library)	66
KOZÁK, Réka: Hungarika-bibliográfia készítése a St. Louis-i Washington Egyetem könyvtárainak (Washington University Library, St. Louis) gyűjteménye alapján	68
OROSZLÁN, Judith: Az észak-amerikai nemzeti központi katalógus	73
BASA, Péter: Az amerikai hungarológiai adatbázis	78
RAJEC, Elizabeth M.: Állománygyarapítás – kölcsönzés – együttműködés; a jelen és jövő lehetőségei egy amerikai magyar könyvtáros szemével	82
CZIGÁNY, Magda: A hungarika-gyűjtés és adatfeldolgozás néhány problémájáról	85
STEIN, Rose: A Columbia Egyetem (Columbia University Butler Library, New York) hungarika anyaga. A magyar és osztrák történelem szóbeli forrásainak gyűjteménye	89
BRÓDY, Judit: Hogyan szolgálja a londoni Science Museum Library a magyar tudománytörténet tanulmányozását	93
BIRÓ, Ruth G.: Információk, kiadványok és személyek cseréjének lehetőségei Magyarország és az Egyesült Államok könyvtári kutatásában	95

Számítógépesítés, együttműködés

KOVÁCS Gábor: Automatizálás és együttműködés	101
KRIVÁTSY, Péter: Az amerikai Országos Orvostudományi Könyvtár (National Library of Medicine) tevékenysége, szolgáltatásai és hungarika-állománya	104
GYÖRGYÉY, Ferenc: Szakmánk gépi forradalma	106
MOLNÁR-BASA, Enikő: A Library of Congress géppel olvasható katalogizálási rendszere	110
HAVASI Zoltán: Összefoglalás	113
SZABÓ Zoltán: Zárszó	116
Contents	118
Inhalt	120
Содержание	122

BEVEZETŐ

Újból *tematikus számmal* jelentkezik a Könyvtári Figyelő. Pontosabban szólva: közreadjuk egy sajátos könyvtári szakmai tanácskozás elhangzott előadásait, referátumait. A tanácskozás sajátosságát, szokatlanságát az adta, hogy *nemzetközi* szakmai konferenciát, konzultációt rendezhettünk, amelynek tanácskozási nyelve a *magyar nyelv* volt.

Budapesten, 1980. augusztus 11–15. között zajlott le a külföldi magyar könyvtárosok és a hazai könyvtárosok találkozója a Magyarok Világszövetsége, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete rendezésében.

Az ilyen jellegű szakmai találkozóknak ugyan volt már bizonyos előzménye, hagyománya, mert a Magyarok Világszövetsége 1978-ban hazai találkozóra hívta az Egyesült Államokban élő magyar származású gazdasági és kereskedelmi szakembereket, 1979-ben megrendezték az észak-amerikai magyar katolikus lelkészek összejövetelét, 1980-ban közgazdászok is találkozóra gyűltek össze idehaza. Ugyancsak 1980-ban kerülhetett sor a külföldi magyar és a hazai magyar könyvtárosok eszmecseréjére, mégpedig szervezett formában első alkalommal.

E találkozó szervező munkáját elsősorban a Magyarok Világszövetsége vállalta, segítő partnerei az OSZK és az MKE voltak. A szakmai programért – a Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályának támogatásával – az Országos Széchényi Könyvtár volt felelős.

Az előkészítés kezdetén a Magyarok Világszövetsége a következő szövegű felhívással fordult a külföldön dolgozó magyar könyvtárosokhoz: „Az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Magyarok Világszövetsége a külföldön élő szakemberek javaslata alapján és attól az óhajtól indítatva, hogy lehetőséget biztosítson a külföldön működő magyar könyvtárosok szakmai összejövetelére, véleménycseréjére, az együttműködési lehetőségek megvitatására külföldi és hazai könyvtárosok részvételével szakmai találkozót rendez Budapesten.”

Meghirdettük az eszmecsere fő témacsoportjait, vártuk a jelentkezéseket, vártuk a jelentkezők által elmondandó referátumok témáinak, címeinek megjelölését. Első találkozót szerveztünk, nem gondoltunk konferenciára, tudományos ülésszakra, mereven megszabott tanácskozási rendre, előre elküldött referátumokra.

Befutottak a jelentkezések, a jelentkezők zöme megjelölte mondandója témáját, címét. Összeállítottuk a háromnaposra tervezett konferencia előzetes programját, de nem vettük tervbe az elhangzó előadások, referátumok rögzítését, kiadványban történő megjelentetését, közreadását.

A találkozó 37 külföldi résztvevője közül 16-an jöttek az Amerikai Egyesült Államokból, 4-en Angliából, 3–3 fő Ausztriából, Dániából és az NSZK-ból, 2–2 fő Franciaországból és Svédországból, 1–1 fő Norvégiából, Kanadából, Argentínából és Ausztráliából. A résztvevők könyvtártípusok szerinti megoszlása a következő volt: nemzeti könyvtáros 6, egyetemi (főiskolai) könyvtáros 16 (ebből 1 fő műszaki főiskolai könyvtáros), egyetemi tanszéki könyvtáros 1, parlamenti könyvtáros 1, városi, közművelődési könyvtáros 5, iskolai könyvtáros 1, szakkönyvtáros 4 (ebből 1 orvosi könyvtáros), múzeumi könyvtáros 1, az American Hungarian Foundation képviselőjében 1 fő, továbbá 1 nyugdíjas könyvtáros.

Augusztus 11-én, hétfőn reggel, a Kossuth Klubban *Jóború Magda*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója elnökletével és *Szabó Zoltán*, a Magyarok Világszövetsége főtítkárának megnyitó beszédével kezdődött a tanácskozás. Majd amikor elhangzott a 3 hazai előadás és sorra következtek a színvonalas és gazdag tematikájú külföldi, előre megírt előadások, tájékoztató referátumok vagy akár rögtönzött, szabadabb megnyilatkozások, bizonyossá vált: érdemes lenne a tanácskozás anyagát megjelentetni.

Ekkor tette meg ajánlatát a *Könyvtári Figyelő*: örömmel és készséggel adja közre a konferencia előadásait és referátumait – esetleg külön szám keretében.

Így került sor – némi késéssel – e folyóiratszám szerkesztésére.

A késés egyik oka: szerettük volna teljessé tenni a megnyilatkozások sorát. Sok-sok fáradozás ellenére sem sikerült ezt elérni. A résztvevőkben azonban, akik most hiányokat észlelnek a referátumok sorában, mégis emlékezetesebbek hosszabb ideig azok a tájékoztatók, referátumok is, amelyek nem kerülnek most közlésre. Piri T. CZAKÓ iskolai könyvtáros (Warren Consolidated Schools, Grosse Pointe Farms, Michigan, USA) a második generációs, magyarul már nem olvasó gyermekekről beszélt. Az ő esetükben már csak a magyar származás tudatának fenntartása lehetséges, s ezt az iskolai könyvtár magyar vonatkozású, de angol nyelvű irodalommal, magyar hanglemezekkel, magyar kulturális napok rendezésével segíti elő. A második generációs Zsófia ZOLTAY (Licenciada en Bibliotecologia, Zarate, Argentina) arról szólt, hogy társadalmi munkában végzi a magyar könyv és kultúra terjesztését Argentínába. Catherine EVANS (Anglia) a Bodleian Library magyar anyagát és beszerzéseit ismertette érzékletesen és nagy sikerrel. Iván BÉKY-HALÁSZ (Univ. of Toronto, John Robart Library, Toronto) az egyetemi könyvtárak magyar anyagának bibliográfiai feldolgozásáról beszélt. Prof. August. J. MOLNÁR (American Hungarian Foundation, New Brunswick, USA) a magyar történeti forrásokat és adatokat gyűjtő intézmények, ill. részlegek munkásságáról, az amerikai magyarok történetére vonatkozó anyag gyűjtéséről szólt.

E szám tartalomjegyzéke érzékelteti, hogy a most közlésre kerülő referátumok nem az elhangzás sorrendjében következnek, hanem kérdéskörök szerint szerkesztettük azokat egybe. Bár a referátumok tartalmi sokszínűsége a témák ölelkezését is mutatja.

A tanácskozás harmadik napján (1980. augusztus 13-án), az összegezéskor megfogalmazódott: kívánatosnak tartjuk, hogy a megkezdett eszmecserét folytathassuk a következő években is; most már differenciáltabb tematikákkal és esetleg közös tanácskozások és szekcióülések vegyítésével.

HAVASI ZOLTÁN
vendégszerkesztő

A KÜLFÖLDI RÉSZTVEVŐK

Amerikai Egyesült Államok

- BASA, Peter (Library of Congress, Washington)
 BIRO, Ruth (Duquesne University, School of Education, Pittsburgh)
 CZAKÓ, Piri T. (Warren Consolidated Schools, Grosse Pointe Farms, Michigan)
 DOBOZY, Mária (Princeton University Library, Princeton)
 GYÖRGYEY, Clara* (Yale University, New Haven)
 HORCHLER, Gabriel (Library of Congress, Washington)
 KOVÁCS, Gábor (University of Northern Colorado, Library, Greeley)
 KOZÁK, Réka (Washington University Library, St. Louis)
 KRIVÁTSY, Péter (National Library of Medicine, Bethesda)
 MOLNÁR, August J. (American Hungarian Foundation, New Brunswick)
 MOLNÁR-BASA, Enikő (Library of Congress, Washington)
 OROSZLÁN, Judith (Library of Congress, Washington)
 RAJEC, Elizabeth M. (City College of the City of New York, Cohen Library, New York)
 SZMUK, Szilvia E. (Library and Information Science Library, Jamaica)
 TROMBITÁS, Ildikó D. (Techn. Information Dep. Borroughs Wellcome Co., N. Carolina)

Anglia

- BRÓDY, Judit (Science Museum, London)
 CZIGÁNY, Magda (University College, London)
 EVANS, Catherine (Bodleian Library, Oxford)
 KABDEBO, Thomas (The John Rylands University Library, Manchester)

Argentina

- ZOLTAY, Zsófia (Licenciada en Bibliotecologia, Zarate)

Ausztrália

- BUDAVÁRI, Alajos I. (University of Sydney, Law School Library, Sydney)

* Férje (Györgyei, Ferenc) helyett vett részt a találkozón, s olvasta fel annak e számunk 106. oldalán található előadását.

Ausztria

GALAMBOSY, Franz I. (Őrségi Magyar Könyvtár, Unterwart)
 HORVÁTH, Gitta (Bibliothek der Technischen Hochschule, Wien)
 ZEKE, Zoltán (Wien)

Dánia

BÉKÉSI, Ildikó (Grönlandi Könyvtár, København)
 NÉMETH, Csaba (Parlamenti Könyvtár, København)
 SUGÁR, Susanne (Det Kongelige Bibliotek, København)

Franciaország

MURAKÖZY-BORSOS, Nora (Bibliothèque Nationale, Paris)
 NYÉKI, Mária (Bibliothèque Publique d'Information, Centre G. Pompidou, Paris)

Kanada

BÉKY-HALÁSZ, Iván (Univ. of Toronto, John Robart Library, Toronto)

Norvégia

SULYOK, Vince (Universitetsbiblioteket, Oslo)

Német Szövetségi Köztársaság

KESZTYÜS, Tibor (Niedersächsische Staats- u. Universitätsbibliothek, Göttingen)
 SÜLE, Tibor (Bibliothekar-Lehrinstitut des Landes Nordrhein-Westfalen, Köln)
 SZILÁGYI, Magda (Universitätsbibliothek, Köln)

Svédország

KÁDÁR, Péter (Majorna District Library, Göteborg)
 KERTÉSZ, Tamás (Universitetsbibliotek, Stockholm)

Magyarország részéről a találkozón előadást tartott:

HAVASI Zoltán (Országos Széchényi Könyvtár)
 PAPP István (OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ)
 SÁRDY Péter (Művelődési Minisztérium)
 SZABÓ Zoltán (Magyarok Világszövetsége).

MEGNYITÓ

SZABÓ ZOLTÁN

a Magyarok Világszövetségének főtitkára, Budapest

A rendezők várakozással tekintettek az összejövetel elé, a találkozó sikerébe vetett hittel végezték az előkészítés teendőit, és most örülnek, hogy munkájuk nem volt eredménytelen. Jó szívvel vártunk minden résztvevőt, mint ahogy nyitottan, bizalommal várta mindannyiukat országunk is.

Talán nem túlzok, ha azt mondom: a könyvtárügy tudományos találkozóinak sorában a ma kezdődő összejövetelnek külön is jelentősége, sajátos arculata van.

Tudom, a hazai vagy külföldi könyvtárügy intézményei, tudós képviselői között a kapcsolatok és az együttműködés nem mai keletű, sok százból font és gyümölcsöző. Bizonyos vagyok abban is, hogy azok, akik ma itt összejöttek, tudományuk, a könyvtárügy nemzeti, nemzetközi kongresszusain, tudományos ülésein, szimpóziumain gyakorta találkoztak, cserélték ki gondolataikat és tapasztalataikat.

A mai találkozó azonban eltér mindezeketől, és sajátossága éppen abban van, hogy a résztvevők magyarok, lett légyen országuk Magyarország, vagy éppen Európa vagy a tengerentúl más nyelvű, más népek lakta országai.

Az ülés sajátosságát tehát elsődlegesen nem témája, hanem az adja meg, hogy azok, akik e hazában, vagy a nagyvilágban; nagy vagy kis könyvtárakban; a könyvtárügy más-más ágazataiban a könyvtárügy tudományát és gyakorlatát művelik, gondolataikat egyaránt anyanyelvükön közölhetik; az az ismeret és tudás, amit könyvtáraik könyveiből merítenek, azokra a mély, vagy legmélyebb rétegekre sorozódik, amit mindannyiunkban a szülőföld, népünk kultúrája alapozott.

Talán nem tévedek, ismét csak, ha úgy vélem, hogy az, ami e találkozóknak sajátos arculatot ad, adta, adja a feltételeit is annak, hogy létrejött, résztvevői összejöttek, és hogy az elkövetkezendő napokban itt tanácskozhatunk.

A ma megnyíló tudományos ülést – sajátos feltételeinek megléte mellett – szükséges volta is indokolta, ill. indokolja.

Oly korszakban élünk, amelyben az emberi megismerés, részleteiben és egészében, olyan mértékben és gyorsasággal gyűlik és sokszorozódik – lett légyen forrása, hordozója a tudományok, vagy a művészetek –, hogy az egyén, még a maga művelte szűk sávban sem képes sodrását követni, eredményeit teljességgel magáévá tenni.

A könyvtáraknak mint intézménynek, a könyvtárosnak mint embernek és tudós-
nak jutott az a feladat, hogy az emberi megismerés értékeit összegyűjtsék, rendszerezzék, megőrizték, egyben szétszotva, közkinccsé téve is ezeket az értékeket.

Nemes hivatás, szép teendő ez, de egyben mély felelősség is, hiszen bármikor feltehető a kérdés: jól, az ember hasznára sáfárkodtak-e a szellem javaival, amik őrzését vállalták, becsületes szétoosztásáért kezeskedtek.

A könyvtárosság hivatás és egyben tudós szakma is, amelyet önmagának kell – a hivatás gyakorlása érdekében – új ismeretekkel, a gyűjtés és a közlés új és új rendszerével gazdagítania.

Örülnénk, ha ez a találkozó ehhez is hozzájárulna, a könyvtárügynek e téren is jó szolgálatot tenne.

Mindaz, amit tudományban, vagy művészetekben népünk, hazánk, országunk, a Magyar Népköztársaság az emberi ismeretekhez adott, vagy ad – a nagy országok és a nagy népekhez mérve – talán csekély. De ha az is, mégis része az egyetemes tudásnak és ismeretnek, nekünk kedves, magunkénak tudva büszkék vagyunk rá.

Ez a tudás és ismerethalmaz – kisebb vagy nagyobb mértékben – része azoknak a könyvtáraknak is, amelyekben Önök, akik közeli, vagy távoli országokból vannak most itt, munkálkodnak. Nagy öröme lenne a szervezőknek, a résztvevőknek és országunknak egyaránt, ha – bár kisdud kincs is ez – de jó gazda módján, szerető szívvel gazdálkodnának vele. Úgy, hogy gyarapítva egyben, belőle mind többeknek és mind többet adjanak.

Bizonyára nem kevés, sőt éppen nagyon is jelentős mértékben Önöktől is függ, hogy könyvtáraik milyen mennyiségben és minőségben gyarapszanak magyar nyelvű, vagy más nyelvű, de magyar vonatkozású művekkel; mint ahogy az is, hogy ezeket kik és hányan olvassák, merítve belőlük valós ismereteket múltunkról és jelenünkről.

A szervezők jó és tiszta szándéka teljesül, ha a találkozó résztvevőinek ehhez és ebben is ösztönzést és segítséget ad a sok értékes előadás.

Intézmények, emberek, szakemberek kapcsolatrendszere létrejöhet és fejlődhet közvetlen, személyes megismerés, ismeret kapcsolatok nélkül is. Mégis más a tartalma és a gördülékenysége, ha ezt a rendszert a személyes ismeretségből fakadó emberi érzelmek, indítékok és indulatok fűtik, mozgatják, tartják lendületben. Szívből kívánjuk, hogy szolgálja ez a találkozó jó szívvel és eredménnyel ezt a szép ügyet is.

STUDIJES I MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY FELTÖRTÉNELMÉRŐL ÉS BÉLYZETÉRŐL

A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGYRŐL

A magyar könyvtárügy története a középkorban kezdődött, amikor a királyi és püspöki könyvtárak jelentek meg. A reformkorban a könyvtárak köztudottan a nemzeti kultúra megőrzésére és terjesztésére szolgáltak. A 19. század második felében a könyvtárügy szervezeti és jogi kérdéseit kezdték el tárgyalni. A 20. század elején a könyvtárügyet a köztudományi és a pedagógiai tudományok körébe sorolták. A magyar könyvtárügy történetét a következőkben tárgyaljuk.

A magyar könyvtárügy történetét a középkorban kezdjük el tárgyalni. Ekkor a királyi és püspöki könyvtárak jelentek meg. A reformkorban a könyvtárak köztudottan a nemzeti kultúra megőrzésére és terjesztésére szolgáltak. A 19. század második felében a könyvtárügy szervezeti és jogi kérdéseit kezdték el tárgyalni. A 20. század elején a könyvtárügyet a köztudományi és a pedagógiai tudományok körébe sorolták. A magyar könyvtárügy történetét a következőkben tárgyaljuk.

A magyar könyvtárügy történetét a középkorban kezdjük el tárgyalni. Ekkor a királyi és püspöki könyvtárak jelentek meg. A reformkorban a könyvtárak köztudottan a nemzeti kultúra megőrzésére és terjesztésére szolgáltak. A 19. század második felében a könyvtárügy szervezeti és jogi kérdéseit kezdték el tárgyalni. A 20. század elején a könyvtárügyet a köztudományi és a pedagógiai tudományok körébe sorolták. A magyar könyvtárügy történetét a következőkben tárgyaljuk.

A magyar könyvtárügy történetét a középkorban kezdjük el tárgyalni. Ekkor a királyi és püspöki könyvtárak jelentek meg. A reformkorban a könyvtárak köztudottan a nemzeti kultúra megőrzésére és terjesztésére szolgáltak. A 19. század második felében a könyvtárügy szervezeti és jogi kérdéseit kezdték el tárgyalni. A 20. század elején a könyvtárügyet a köztudományi és a pedagógiai tudományok körébe sorolták. A magyar könyvtárügy történetét a következőkben tárgyaljuk.

A magyar könyvtárügy történetét a középkorban kezdjük el tárgyalni. Ekkor a királyi és püspöki könyvtárak jelentek meg. A reformkorban a könyvtárak köztudottan a nemzeti kultúra megőrzésére és terjesztésére szolgáltak. A 19. század második felében a könyvtárügy szervezeti és jogi kérdéseit kezdték el tárgyalni. A 20. század elején a könyvtárügyet a köztudományi és a pedagógiai tudományok körébe sorolták. A magyar könyvtárügy történetét a következőkben tárgyaljuk.

A MAGYAR KÖNYVTÁRSZABVÉNY

ÁTTEKINTÉS A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY FEJLŐDÉSÉRŐL ÉS HELYZETÉRŐL

SÁRDY PÉTER

Bizonyára ismert Önök előtt, hogy Magyarországon a honfoglalást követően – akkori mértékkel mérve – viszonylag rövid idő után már léteztek könyvtárak, s a koruk teljes mértékben megfelelően ezek egyházi szervezeteknél működtek. Az évszázadok múlásával létrejöttek, egyre nagyobb számban, magánkönyvtárak, az egyetemek létesítésével ezek könyvtárai, majd, immár a 19. században a mai, tudományos feladatkörű „nyilvános” könyvtárak elődei is. Nagyonbízott a 20. század első felében találkozhatunk olyan könyvtárakkal is, amelyek bizonyos értelemben a mai közművelődési könyvtárak elődeinek tekinthetők.

Úgy érzem, hogy erről a hosszú, eredményekkel és nehézségekkel egyaránt bőségesen ellátott korszakról nem szükséges részletesebben szólnom, hiszen a magyar könyvtárügy jelenlegi helyzetének felvázolásához elsősorban a második világháború befejeződése utáni fejlődést kell áttekintenünk.

A háború után az ország szó szerint és átvitt értelemben egyaránt romokban hevert. A könyvtári területen – néhány, korábbi tevékenységét előbb-utóbb újrakezdő nagy tudományos könyvtár kivételével – előről kellett kezdeni a könyvtárügy megteremtését, célul kitűzve egy korszerű könyvtári rendszer kiépítését. A háborús károk felszámolása, a termelés és a kutatás megindítása, az oktatás valóban demokratikussá és tömegessé tételé könyvtárakat, könyvtári szolgáltatásokat is igényelt, de ezek a könyvtárak csaknem kivétel nélkül hiányoztak.

Az 1940-es évek végén, 1947-től kezdődően a legfontosabb feladat így új könyvtárak létesítése volt, olyan könyvtáraké, amelyek a nagyobb és kisebb települések lakosságát látták el. Ezek a könyvtárak még elég kevésbé emlékeztettek mai utódaikra, különösen elhelyezésüket illetően nem. A könyvek leginkább ládákból jutottak el felhasználási helyükre, s többnyire csupán egy-két szekrényt, állványt tölthetnek meg. Az új könyvtárszervezési alapelvek azonban már ekkor kezdték éreztetni hatásukat. Számos regionális központ alakult, amelyek nemcsak könyvekkel látták el a környező községeket, de módszertani segítséget, tanácsokat is nyújtottak. 1951-ben már a kétezredik, 1952-ben a háromezredik községi könyvtár nyílt meg.

Csaknem ugyanebben az időszakban gyorsult meg a könyvtárszervezés a szakszervezeteknél is. A megörökölt néhány kis üzemi könyvtár mellett gyakorlatilag minden munkahelyen, üzemen, műhelyben kisebb-nagyobb gyűjteményeket helyeztek el, hogy a dolgozók minél könnyebben juthassanak irodalomhoz. 1952-re a munkahelyeken a szakszervezetek által működtetett könyvtárak száma elérte a 2500-at.

1949 után indultak számottevő fejlődésnek a tudományos és a szakkönyvtárak is. Ekkor alakultak meg a főbb szakterületek dokumentációs központjai, ezekben az években létesültek új egyetemek, jött létre az Országos Mezőgazdasági Könyvtár és az Országos Műszaki Könyvtár – természetesen több előd összevonásából.

Ugyancsak 1949-ben indult meg Magyarországon az egyetemi szintű könyvtárosképzés is, s a szakembergondokat enyhítendő, számos rövidebb időtartamú tanfolyamot is szerveztek az ezt követő években.

1952 májusában megszületett az első magasszintű állami határozat a könyvtári tevékenység fejlesztéséről, s ugyanezen év novemberében az I. Országos Könyvtárügyi Konferencia foglalkozott a határozat végrehajtásának kérdéseivel. Ez az időszak sok szempontból meghatározta a magyar könyvtárügy későbbi fejlődését. A közművelődési könyvtárak rendszerét a közigazgatási rendszerhez „illesztették”, létrejöttek a lassan kialakuló könyvtári hálózatok központjaiként, ill. alközpontjaiként működő megyei, ill. körzeti könyvtárak.

A könyvtárak hálózatokba szervezése néhány éven belül más könyvtártípusokban is sorra került, s az 1956 márciusában megjelent törvényerejű rendelet már kodifikálta is ezek létét, működését.

A magyar könyvtárügy fejlődését az ezt követő időszakban, hozzávetőleg a 70-es évek legelejéig a mennyiségi növekedés legalább olyan mértékben jellemezte, mint a minőségi előrelépés, de e két jellemző aránya – amilyen mértékben ez egyáltalán meghatározható – folyamatosan, ha lassan is, változott, a minőségi összetevők erősödésének irányában.

Új könyvtárak még szép számmal létesültek ebben az időszakban, köztük olyan nagy, országos jelentőségű szakkönyvtárak is, mint az Országos Pedagógiai Könyvtár 1958-ban és az Országos Orvostudományi Könyvtár 1960-ban. A 60-as évek legfőbb jellegzetességei között azonban már egyértelműen helyet kell kapjon az együttműködés és a munkamegosztás erősödése és elvi-gyakorlati alapjainak megfogalmazása; kétségtelen ugyanakkor, hogy ekkoriban az együttműködés még alapvetően az állománygyarapítás területére szorítkozott.

Az 1960-as évek során néhány határozottan kedvező, előremutató eredmény született könyvtáraink elhelyezését illetően (több korszerű könyvtáráépület elkészült), továbbá a számítástechnika alkalmazása terén is megtettük az első, már nem kísérleti jellegű lépéseket is.

1970 decemberében került megrendezésre a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia, amely egy sor vonatkozásban határozott választóvonalat húzott az azt megelőző és az azt követő időszak könyvtárügyi fejlődése között, bár az átmenet szükségképpen folyamatos kellett, hogy legyen. Az azóta eltelt közel tíz év során tapasztalt fejlődés már döntő mértékben minőségi, s a 70-es évek közepe tájékán szinte teljesen lezárult az extenzív fejlesztési szakasz: a szolgáltatások javítását, a könyvtári ellátás növelését döntő mértékben intenzív fejlesztési eszközökkel kell elérnünk.

Ennek a legutóbbi évtizednek az áttekintése voltaképp közvetlenül elvezet jelenlegi helyzetünk vázlatos ismertetéséhez, nem is volna sok értelme e kettőt szétválasztani.

Közművelődési, iskolai, felsőoktatási és szakkönyvtárainkban jelenleg mintegy 3,5 millió beiratkozott olvasót tartanak számon; tért hódított a könyvtárhasználat a fegyveres erők tagjai körében is, s bár még mindig nem megoldott, javult a kórházak és más gyógyintézmények könyvtári ellátása is. Általánosságban tapasztalható, hogy a tömegkommunikáció hatása, a könyvvásárlás változatlanul jelentős mennyisége nem szorította háttérbe a könyvtárak jelentőségét, bár kétségkívül módosította feladataikat.

A könyvtárak hatóköre elsősorban az iskolai és a szakkönyvtárakban emelkedett az utóbbi években, a közművelődési könyvtárakban inkább stagnált, kismértékben ingadozott. A falusi olvasók száma – részben az elvándorlás, részben a könyvtári ellátás elégtelen fejlődése miatt – csökkent, a vidéki városokban jelentős növekedés tapasztalható, míg a fővárosban lassú csökkenési irányzatot sikerült remélhetően megállítani az évtized végére.

A könyvtári ellátás terén a legsúlyosabb gondok a kistelepülések mellett a rendkívül gyors ütemben gyarapodó új lakótelepeken és a nagyvárosokat körülvevő agglomerációs övezetekben érezhetők. A falvakból és a régi városrészekből új lakókörzetekbe költözők könyvtárhasználati lehetőségei – kevés kivételtől eltekintve – határozottan rosszabbak, mint amilyennel korábban rendelkeztek.

Az iskolák közül, a korábbi, igen lassú ütemű fejlődés eredményeként csak a középiskolák többsége tekinthető könyvtárral úgy-ahogy ellátottnak. A szakmunkásképző iskolák könyvtárainak helyzete a 70-es években gyorsan javult, de az általános iskolákban – a kétségtelen fejlődés ellenére – még mindig igen rossz a helyzet: ezeknek legfeljebb 20%-a rendelkezik olyan könyvtárral, amely érdemben képes segíteni az iskola oktató-nevelő munkáját.

A szakkönyvtárak (és igénybevételük) jól érzékelhető előrelépésében a legnagyobb szerepet az játszotta, hogy a 70-es évek első felében egyértelműen jó anyagi körülmények közt működő helyi (intézményi, vállalati) szakkönyvtárak vonzóvá váltak az ott dolgozók számára. Később, az anyagi lehetőségek viszonylag mérsékeltebb javulása eredményeként e könyvtárak szolgáltatásai némileg visszaestek.

A könyvtárhasználat jellegében kedvező tendenciák érezhetők. A könyvtárak tevékenysége nyitottabbá és sokoldalúbbá vált, s ma már semmiképp sem szűkül le könyvtári dokumentumok kölcsönzésére. Jelentősen megnőtt a helyben történő használat aránya, a közművelődési könyvtárakban is, egyre több könyvtár rendelkezik jó kézikönyv-gyűjteménnyel és érdemi folyóiratválasztékkal. A könyvtári szolgáltatások sorában jelentősen megnőtt az információkeresés, a bibliográfiai tájékoztatás, a könyvtárközi kölcsönzés, a másolatszolgáltatás stb. súlya. A vártnál is nagyobb mértékben nőtt az érdeklődés az audiovizuális dokumentumok használata iránt: a 70-es évek folyamán 100-nál több zenei részleg kezdte meg működését.

A szakkönyvtárak tevékenységében mindenekelőtt az állomány ésszerű, a pénzügyi lehetőségek korlátain belül gondos fejlesztése érdemel említést. Ennek eredményeként országos szinten folyóiratbázisunk eléggé jónak tekinthető, bár ugyanakkor a külföldi könyvek közül csak a referenz-művek választéka tekinthető úgy-ahogy elfogadhatónak, igen fontos monográfiák is szép számmal hiányoznak könyvtárainkból. Nem hagyhatjuk ugyanakkor említés nélkül, hogy e téren a koordináció szinte alig ért el eredményeket:

még ma is meglehetősen sok dokumentum kerül be a szükségesnél nagyobb példányszámban az országba, nem hagyva anyagi lehetőséget a választék indokolt mértékű bővítésére.

A számítógépes, személyre szóló információs szolgáltatások száma, választéka az évtized folyamán jelentősen bővült, ennek ellenére még nem érték el azt a súlyt, amellyel alapjaiban megváltoztathatták volna a szakirodalmi tájékoztatás általános képét. E téren máig a manuális, „hagyományos” szolgáltatások tekinthetők uralkodónak. Biztató ugyanakkor, hogy a korábbi, kizárólagosan mágnesszalagos adattárak megvételén alapuló rendszerek mellett az utóbbi években megtettük az első biztató kísérleteket külföldi adatbázisok on-line igénybevételére.

A számítógépes módszerek és eszközök könyvtári alkalmazásának más területein sajnos nem csökkent lemaradásunk. Sikerült ugyan a Magyar Nemzeti Bibliográfia előállítását automatizálni, de ennek valamennyi előnyét még messze nem használtuk ki. Néhány helyen megteremtődtek a legkorszerűbb alkalmazás szellemi és – ritkábban – tárgyi feltételei, összességében azonban e téren nagyon szerény előrehaladásról számolhatunk csak be.

A könyvtári szolgáltatások fejlődését, színvonalát meghatározó mértékben befolyásoló működési (tárgyi, személyi, szervezeti, irányítási stb.) feltételeit illetően a 70-es évek két, aránylag élesen elváló részre oszthatók. Az évtized első felében aránylag kedvező pénzügyi lehetőségek mellett kerülhetett sor a fejlesztésre, második felében viszont e lehetőségek jelentős mértékben „beszűkültek”. És ha az évtized egészét együtt nézzük, azt kell megállapítanunk, hogy a magyar könyvtárügy nem kapta meg azt a támogatást, amit szerepe, jelentősége megkívánt volna. Különösen nehéz helyzetbe kerültek az országos feladatkörű intézmények, az egyetemi könyvtárak, de igen nagy a lemaradás az iskolai és a közművelődési könyvtárak területén is.

Könyvtáraink túlnyomó többségének elhelyezése egyértelműen rossz, szűkös, korszerűtlen, és nem egy, a közeli múltban még korszerűnek tekintett könyvtárépület is ma már szűkös a könyvtárral szemben fellépő igényekhez képest. Igaz ez annak ellenére, hogy a 70-es években is megnyílt néhány sikeres és esztétikailag is szép új könyvtárépület, születtek biztató megoldások a mozgókönyvtári ellátás terén, s az új iskolaépületek nagy többségénél törekedtek megfelelő könyvtár elhelyezésére is.

A reprográfiai és az állományvédelmi berendezéseket illetően nem következett be olyan mértékű fejlődés, ami az igényeknek megfelelő szint elérését lehetővé tette volna. Az évtized első felében még viszonylag nagyobb számban beszerzett eszközök azóta elkoptak, elavultak, pótlásukra csak nagy nehézségek árán, s nem is minden esetben lehet sort keríteni. A mikrofilmhasználathoz szükséges legalapvetőbb berendezések is a legtöbb könyvtárból hiányoznak.

A 70-es évek egyik hangsúlyos, bár korántsem mindig sikeres törekvése volt, hogy a könyvtárak állománygyarapításra használható keretei legalább a dokumentumárakkal azonos ütemben növekedjenek. A szakkönyvtárak gyakorlatilag nem tudtak lépést tartani a nyugati országokban megjelenő könyvek, folyóiratok árának inflációs mértékű emelkedésével, s a közművelődési és iskolai könyvtárak számára a lényegesen mérsékeltebb ütemű hazai áremelkedések is sokszor jelentettek súlyos gondot. Nehezítette a helyzetet az új típusú dokumentumok megjelenése és elterjedése, amelyek beszerzéséhez a gyarapítási keretek nem nyújtottak elegendő lehetőséget.

A dokumentumbázis fejlesztésével kapcsolatos problémák leküzdésének, de legálább enyhítésének két alapvető lehetősége látszik: az egyik a koordináció, a munkamegosztás erősítése és ennek alapján a párhuzamos beszerzések ésszerű mértékű csökkentése, a másik a rendelkezésre álló kiadvány-választék alapos, megfontolt szelekciója. Ez utóbbira – a hazai könyveket, továbbá a Magyarországon élő nemzetiségek számára szóló kiadványokat illetően – már hosszú ideje jól funkcionáló állománygyarapítási útmutató áll rendelkezésre.

A már említett, és bizonyos területeken a 70-es évek közepéig elnyúló mennyiségi fejlődés hatására 1980-ra a főfoglalkozású könyvtárosok száma elérte a 7 ezret. Többségük a nagy, központi szerepkörű könyvtárakban dolgozik, de még ezek mindegyikében sem mondhatjuk el, hogy a létszám minden esetben elegendő a feladatok ellátására. Gondot okoz az is, hogy a könyvtárosoknak könyvtártípustól függően 40–60%-a nem rendelkezik e téren szakképesítéssel, s változatlanul kevés az idegen nyelvet tudó, az ellátandó szakterületen tájékozott könyvtáros.

Ha könyvtáraink munkaerőhelyzetét összességében nézzük, azt mondhatjuk, hogy a mennyiséggel – bizonyos könyvtártípusoktól, pl. iskolai, községi könyvtárak, eltekintve – nincsenek súlyos gondok, a minőséggel viszont igen. A szakképesítésre vonatkozó jogi előírásokat sem minden könyvtárban tartják (tartatják) be.

Könyvtárosképzésünk rendszere talán a szükségesnél is többet változott ebben az évtizedben is, eredményeként azonban, úgy tűnik, kialakult egy olyan szervezeti forma, amely megfelelő és folyamatosan korszerűsítendő tartalommal kitöltve alapvetően képes lehet a könyvtárügy munkaerő-problémáinak megoldására. Felsőfokú könyvtárosképzés két szinten folyik: a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen illetve két vidéki tanárképző főiskolán: Nyíregyházán és Szombathelyen. E szinten leginkább egy fővárosi főiskolai könyvtárosképző intézmény hiányzik. A nappali tagozatos képzés mellett jelentős szerepet játszik a levelező tagozatos képzés néhány formája is. A középszintű szakemberek (új szóhasználattal: könyvtárkezelők) képzését kisebb részt középiskolákban, nagyobb részt könyvtárak által szervezett tanfolyamok formájában kívánjuk biztosítani.

A könyvtárosok továbbképzése sajnos még eléggé elmaradt. Néhány, általában igen sikeres központi tanfolyam mellett csupán néhány könyvtárhálózat vállalkozik munkatársainak rendszeres továbbképzésére, s e formák színvonala is erősen változó.

A könyvtárügy irányítási-szervezeti körülményei, környezete sok vonatkozásban ellentmondásosan alakult. A legsúlyosabb gondok közé kell számítanunk könyvtári rendszerünk rendkívüli elaprózottságát: statisztikailag 17 ezer könyvtárat tartunk nyilván, s ezzel az adattal a világ könyvtári nagyhatalmai közt volna a helyünk. Hogy az mégis így, logikusan következik abból is, hogy e 17 ezer egység közül bizony elég kevés az, amit valóban könyvtárnak tekinthetünk. Ugyanakkor nagyon sok az olyan, önálló egységként, saját – rendszerint igen alacsony – költségvetéssel rendelkezve dolgozó „könyvtár”, amely semmiképp sem válhat alkalmassá a vele szemben támasztott igények kielégítésére. A következő évek legfontosabb feladatai közt szerepel olyan könyvtári ellátási formák kialakítása, amelyek a jelenleginél ésszerűbben, gazdaságosabban és magasabb színvonalon láthatják el feladataikat.

Az évtized sikeres könyvtári törekvései között jelentős helyet foglal el a könyvtárügy jogi megalapozásának megújítása. 1976-ban új törvényerejű rendelet váltotta fel a korábbi, s az ennek végrehajtásáról intézkedő minisztertanácsi rendelettel együtt ez az alapjogszabály egyértelműen korszerűnek, előremutatónak tekinthető. 1978-ban miniszteri rendelet jelent meg a könyvtári rendszerről, elsősorban annak legfontosabb szervezeti kérdéseiről, olyan kereteket biztosítva, amelyek megfelelően kitöltve feltétlenül előrelépést tesznek lehetővé.

A jogszabályok mellett több könyvtártípus fejlesztéséről, tevékenységéről irányelveket tett közzé a minisztérium, amely az egész könyvtárügy felett ún. ágazati felügyeletet gyakorol. Ezek a dokumentumok, bár teljeskörű megvalósulásukról semmiképp sem beszélhetünk, sok esetben segítettek a fejlesztés helyes útjának megválasztásában.

A könyvtárügy irányításában, összehangolásában jelentős szerepet játszik a hálózati központok (és más, hasonlóan központi szerepet betöltő könyvtárak) módszertani segítségnyújtása, amely azonban ma már alapvetően más formában és szinten kell érvényesülni, mint a 40-es évek végén és az 50-es években. E módszertani támogatás a hálózatok többségében jó eredménnyel működik, néhány hálózatban viszont egyelőre csaknem teljesen hiányzik. Az irányítás másik, kiemelkedően fontos eszköze a szakfelügyelet, amelyről pillanatnyilag kevesebb jót mondhatunk el, de konkrét tervekkel rendelkezünk már olyan rendszer kialakítására, amely a művelődésügy országos és helyi irányítói számára biztosítani tudja az összes szükséges információt, s ugyanakkor jelentősen javíthatja a könyvtárak munkájának színvonalát is.

Ilyen rövidséggel összefoglalni a magyar könyvtárügy fejlődését s az ennek nyomán kialakult jelenlegi helyzetet nagyon nehéz feladat. Abban bízhatom csak, hogy e hét alatt, akár a megbeszélések során, akár néhány könyvtárunkat meglátogatva választ kaphatnak majd olyan kérdéseikre is, amelyeket nem, vagy nem az Önök által várt mélységben érintettem. Kérem, hogy előadásomat olyan bevezetőnek tekintsék, amely valóban csak vázlatot kívánt és tudott adni.

A KÜLFÖLDI MAGYAR KÖNYVTÁRI GYŰJTEMÉNYEK SZEREPE, JELENTŐSÉGE A MAGYAR TUDOMÁNY ÉS KULTÚRA FEJLESZTÉSÉBEN ÉS TERJESZTÉSÉBEN

HAVASI ZOLTÁN

Mielőtt vállalt feladatomba: referátumom elmondásába vágnék, a témám szemszögéből nézve is köszöntöm a külföldön tevékenykedő magyar származású könyvtárosok képviselőit.

Köztudomású: a világ könyvtáraiban számos magyar könyvtáros dolgozik, akik a legkülönbözőbb típusú könyvtárak munkatársai. Speciális szakterületüket tekintve sok bibliográfus van közöttük, de vannak történészek, nyelvészek, irodalomtörténészek,

szépirók, fordítók és gyűjtők is. Sokan közülük szakértői a magyar emigráció kérdésének, kutatói és bibliográfiai feltárási az illető ország és Magyarország kapcsolattörténetének.

A külföldi könyvtári gyűjteményben dolgozó magyar könyvtáros különleges helyzetben van: magyar nyelvi, történeti-irodalmi ismeretei révén a magyar nyelvterületről származó irodalom specialistájává, szakreferensévé válhat. Az a tapasztalatunk, hogy azokban az intézményekben, ahol magyar könyvtáros is működik, fellendül a magyar kiadású könyvek gyűjtése, szakszerűbbé válik a válogatás, nyelvi akadály nem lévén, jobb a feltárás és közvetítés. Így a magyar tudomány és kultúra eredményeinek közvetítésében a külföldön dolgozó magyar könyvtárosok igen sokat tehetnek – és tesznek is. Szerepük fordítottja is rendkívül hasznos: egy-egy nagyobb külföldi gyűjteményhez kapcsolódva, annak közegében élve jobban fel tudnak figyelni az esetleges magyar vonatkozásokra. Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai számos külföldi könyvtárban végeznek hungarika-kutatásokat, ám erőink természetesen korlátozottak. A kutatások hatékonyságát megsokszorozhatja a világ különböző könyvtári gyűjteményeiben dolgozó magyar és magyar származású könyvtárosok bekapcsolódása a magyar nemzeti könyvtár hungarika-gyűjtő és -kutató tevékenységébe.

Találkozónktól, közös eszmecszerénktől többek között ilyen eredményeket is várunk.

Vonzó, sőt egyenesen csábító feladat lenne történetiségében megragadni a témát, amelynek ezt a címet adhatjuk: A külföldi magyar könyvtári gyűjtemények szerepe, jelentősége a magyar tudomány és kultúra fejlesztésében és terjesztésében. Igen, nemcsak terjesztésében, nemcsak közvetítésében, hanem bizonyos értelemben alkotó művelésében, fejlesztésében is.

Lehetne rövid, találó, hangzatos címet is lelteni a témához. A magyarországi könyvés könyvtártörténetet a két világháború között összefoglaló Gulyás Pál bibliográfus és könyvtáros (nem tévesztendő össze, az ugyancsak a két világháború között alkotó Gulyás Pál költővel és irodalomtörténésszel) tanulmánya címében ezt a kifejezést használta: a könyv sorsa Magyarországon... Lehetséges: befolyásolta őt a latin szövegből származó mondás: a könyveknek megvan a maguk sorsa, története (*habent sua fata libelli*). A nem magyarországi magyar vonatkozású könyv- és könyvtártörténetnek adhatnánk ilyen címet is: a magyar könyv útja a világban. Ám, rögvest hozzá kellene gondolnunk, hogy a könyv pusztán foglalat a tudásnak, a megismerésnek, így végülis a könyv útjának nyomon követése a magyar tudomány és kultúra az egyetemes művelődésbe áramlásának a vizsgálata lenne. A magyar tudomány történetének tanulmányozása sem kerülhette meg soha a kérdést: mit kaptunk az európai és nem európai, tehát az egyetemes kultúrától, de azt is vizsgálhatjuk, hogy mennyivel járultak hozzá a magyar tudósok az emberi tudás fejlődéséhez és terjesztéséhez. (Ebből a második nézőpontból ad tömör áttekintést a *Hazánk, Magyarország* című, magyar nyelven 1970-ben megjelent kötet egyik fejezetében a magyar tudományok történetéről. E mű angol nyelvű kiadásának címe: *Information Hungary*, 1968-ban jelent meg Budapest és Oxford közös kiadásában. Remélhető: kedves kollegáink ismerik ezt és hasznosítani tudják a magyar kultúra terjesztésében.)

Tehát a magyar könyv a világban befutott útjának vizsgálata történeti áttekintést érdemelne és az egyetemes művelődéstörténeti folyamatba ágyazottan lenne reményt

keltő. Nem tagadom: foglalkoztat a kérdés. A könyvtörténet és a könyvtártörténet a kutatás és a művelődéstörténet szemszögéből végzendő vizsgálata sokáig nem is térhet ki a tudományos igényű, ilyen tanulmányozás elől.

Most azonban a külföldi magyar könyvtári gyűjtemények mai helyzetéről és szerepéről kívánunk eszmecserét folytatni. Ehhez érdemes szem előtt tartani Klaniczay Tibor akadémikusnak, a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság főtítkárának egy megállapítását, amelyet éppen egy külföldi magyar intézeti könyvtárunk fejlesztésével kapcsolatban tett: egy nemzeti kultúra súlyának, fontosságának, nemzetközi tekintélyének egyik mutatója, hogy mennyi könyve van a határain túl; hiszen a nemzeteket jelentékeny mértékben a könyveik reprezentálják külföldön, sokszor tartósabban és hatékonyabban, mint maguk az emberek.

Mennyiben tudjuk innét Magyarországról, mi magunk befolyásolni, hogy mai tudományosságunkat és kultúránkat kellően reprezentálják könyveink és a könyvtári gyűjtemények? Vannak-e számottevő, ilyen gyűjtemények a világon? Rendelkezőnk-e elegendő ismerettel ezekről?

Népünk történelmének alakulása, hagyományos művelődési kapcsolataink határozták meg: hol alakultak ki történetileg ilyen kisebb-nagyobb könyvtári gyűjtemények, kollekciók a művelődés és a tudományos kutatás bázisaiként, hol található a kutatás a külföldi könyvtárakban magyar vonatkozású dokumentumokat. Kosáry Domokos: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába című művének I. kötetében, annak is I., Könyvtárak és bibliográfiák című, általános részében, van két részfejezet; az egyik a „Vidéki és külföldi könyvtárak Magyarország 1918 előtti területén”, a másik a „Külföldi könyvtárak és Hungarica-anyaguk” címet viseli. Ezekben az egyes helységek, illetve országok betűrendjében sorolja fel (a részben ma is létező, részben ma már beolvadt, megszűnt) gyűjteményekről közzétett irodalmat: katalógusokat, ismertetőket stb. Kosárynak ez a kötete 1970-ben jelent meg, így az addig általa ismert adatok nélkülözhetetlenek a történeti kutatás szemszögéből nézve. Adatai azóta is saját gyűjtésében minden bizonynyal bővültek. Bármilyen gazdasággal is gyarapodjanak a szakirodalom figyelése által gyűlő adatok, megbízható, a teljességet valamennyire is megközelítő regiszterünk csak sokára és gondos szervező munkával lehet.

Mi, nemzeti könyvtárosok, akik kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása érdekében az utóbbi években hathatós állami támogatással sok mindent tehetünk, mi, akik gondosan kimunkáltuk a könyvtári hungarika dokumentumok bibliográfiai regisztrálásának két kerettervét, az egyiket a Magyarországon található, a másikat a külföldön fellelhető dokumentumok bibliográfiai számbavétele céljával, jól tudjuk, mennyi új adatra bukkanhatunk és azt is, hogy mennyire hiányzik az eddigiekhez képest teljesebb lelőhelyjegyzék arról, hol lehetne még találni magyar és magyar vonatkozású dokumentumokat, hol lehetnek még a világon olyan könyvtárak, amelyek számottevő gyűjteményt, kollekciót vagy kisebb, magyar érdekű állományrészt ölelnek magukban.

Holott nemzeti könyvtári hungarika-programunk keretében, amelyben a gyűjtést és a bibliográfiai feltárást együttesen, valamint a retrospektív és kurrens figyelmet egyaránt kezeljük, kiterjesztjük a figyelmünket az általunk eddig kevésbé ismert terepekre is. Ebben vannak nagy segítségünkre a külföldi gyűjteményekben dolgozó magyar származású és

nem magyar könyvtáros és bibliográfus kollégáink, valamint a forrásfeltáró kutatók. De szaporodnak külföldi utazásaink is. Kézenfekvő, hogy elsősorban a szomszédos országok csaknem mindegyikében rendszeresen és gyakran megfordulnak a hivatalos kiküldetésben levő munkatársaink, akik konkrét hungarika-kutatási eredményekkel térnek haza és úti jelentéseikben újabb és újabb külföldi magyar vagy magyar vonatkozású gyűjteményekre, gyűjteményrészekre irányítják a figyelmet. Ám az elmúlt évek kulturális együttműködési szándékai nyugat-európai és távolabbi országokba is eljuttatták már munkatársainkat, az ún. ösztöndíjas utazások rendszerének a keretében.

Egyik kollégánknak, Kovács Ilona, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, két, hosszabb ideig tartó Egyesült Államok-beli útja után megírta tanulmányát „Adatok az amerikai magyar könyvtári gyűjteményekről” címmel, amely majd az Országos Széchényi Könyvtár évkönyvében fog megjelenni. Ez a dolgozat példásan összefoglalja az eddig e tárgyban publikált szakirodalmat, a belőlük levonható következtetéseket és a személyes tapasztalatokat.

Ám ez az írás példa lehet általában a külföldi magyar gyűjtemények keletkezésének, céljának és jelentőségének tanulmányozásához, amennyiben az ún. etnikai gyűjtemények vizsgálata lenne a cél.

Szerzőnk szerint: az egyes etnikai csoportokra vonatkozó vagy az egyes etnikai közösségek számára szervezett speciális könyvtári gyűjtemények többféle igényt elégítenek ki.

Elsődleges funkciójuk, amely leginkább elősegítette spontán szerveződésüket, a közösség *anyanyelvi olvasmányokkal* való ellátása. Nem kis szerep jut a könyvtáraknak az óhaza kultúrájának terjesztésében, *a tradíciók áthagyományozásában*, a második és harmadik emigrációs generációnak a nemzeti hagyományokkal való megismertetésében. Ezek a gyűjtemények képezik továbbá bázisát az etnikai közösség kultúrájával, irodalmával, történetével foglalkozó szervezett *oktatási* programoknak vagy egyéni tanulmányi törekvéseknek. Rendkívül nagy jelentőségük van a gyűjteményeknek (a gyűjtemények színvonalának és korszerűségének) az etnikai közösségre vonatkozó tudományos *kutatások* támogatásában, továbbá – szerzőnk véleménye szerint és az Egyesült Államokban szerzett tapasztalatai alapján – az anyaországokkal fenntartott tudományos és kulturális, kereskedelmi és üzleti kapcsolatok esetében az ország egészére, gazdasági helyzetére, ipari és egyéb erőforrásaira vonatkozó, tudományos, kulturális és üzleti kapcsolatok megteremtéséhez s e kapcsolatok fejlesztéséhez szükséges *információk* beszerzésében.

(Örvendtetesen szaporodik az amerikai magyar könyvtári gyűjteményekkel foglalkozó publikációk száma. Éppen a legutóbbi napokban került kezeinkhez egy újabb közlemény: László L. Kovács: Hungarian Collections in Academic and Research Libraries in North America címmel közzétett írása az Ural-Altische Jahrbücher-ben.)

Mindenesetre megfigyelhető, hogy többféle igény merül fel az amerikai magyar könyvtári állományokkal összefüggésben. Megfigyelhető továbbá, innét tőlünk nézve, bizonyos általános tendenciák jelentkezése is. Úgy tűnik: az Egyesült Államok-beli könyvtárak magyar állományának fejlődése hosszú, spontán kibontakozás után – amely néhány jelentős gyűjtemény mellett többnyire töredék kollektiókat eredményezett – az együttműködés jeleit mutató, szervezettebb fejlesztés szakaszába lépett. A megfigyelők úgy

vélik: a kooperáció alakulása kettős indítékra vezethető vissza. Az egyik az amerikai magyar emigráció belső együttműködési szándékának hatása. A másik a mai Magyarország erőfeszítésének köszönhető, amely a határainkon túl élő magyarság szellemi életének számbavételére és lehetséges támogatására irányul.

A különböző tervek, programok természetesen abban a közegben merülnek fel, amelyben az amerikai könyvtárügy, a világnak az információ és a kiadványok egyetemes hozzáférhetőségére vonatkozó programjához csatlakozva, igyekeznek biztosítani a kelet-európai, köztük a magyar szellemi élet áttekintését és termékeinek begyűjtését. Az erősödő emigrációkutatás is serkentője a gyűjtemények fejlesztésének. A könyvtári eljárásokban is és az információszolgáltatásban is merülnek fel új és esetleg egymástól eltérő megoldási módok. Tudomást szerezhettünk már a központi magyar gyűjtemény kialakításának gondolatáról is, és értesülhettünk arról, hogy nagyvonalú tervek készültek az USA és Kanada területén található magyar és magyar vonatkozású dokumentumok számbavételéről egy komputerezett központi katalógus formájában.

Mindezek csak példák arra, hogy egy ország keretében is – igaz egy gazdaságilag fejlett országról és mozgékony könyvtári eljárásairól ismert országról van szó – mennyi elgondolás merül fel a magyar könyvtári állományok legcélszerűbb hasznosítása érdekében.

Még összetettebb képpel találjuk szemben magunkat, ha most már a külföldi magyar könyvtári gyűjtemények szerepét, jelentőségét általánosan kívánnánk definiálni, csak megközelítően megjelölni, anélkül, hogy bármi sablont igyekeznénk alkalmazni. Eszmecserénk elé, mintegy vitaindítóként, vagy inkább tájékoztatóként szánjuk gondolatainkat, amelyek talán kifejezik közös törekvéseinket, amelyek feltehetően megellelhető közös érdekeken alapulhatnak; majd egy indítvánnyal, javaslattal fordulnék a tisztelt konferenciához.

Az *első* megközelítés gondolata. Népünk történelme úgy alakult, hogy a magyarságnak mintegy harmada az ország határain kívül él: a földkerekségnek szinte minden táján élnek magyarok. Rájuk gondolva jó tudni, hogy legtöbbjük lehetőségeihez mérten őrzi, ápolja anyanyelvét, nemzeti kultúráját, becsüli a szocialista Magyarországot. A nemzeti kérdéssel kapcsolatos feladat, hogy a nemzetiségek igényével törődni kell az anyanemzetnek. Konkrétan, a szomszédos országokban élő magyaroknak szükségük van arra, hogy segítséget kapjanak tőlünk a kulturális szükségleteik kielégítéséhez, mint ahogy az itt élő nemzetiségeknek is szükségük van az anyanemzet ilyen irányú segítségére. Ma már foglalkozunk a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségek kulturális szükségletei kielégítésének támogatásával. Gondolhatják, kedves Barátaink, hogy az egyébként gazdaságilag nem a legfejlettebb országok közé tartozó hazánk milyen fontosnak tartja a szomszédos országokban élő jelentős számú magyarság magyar könyvellátásának támogatását, anyanyelvi olvasmányokkal történő segítségét. Nemzeti könyvtárunk, de más magyarországi könyvtárak is a nemzetközi kiadványcsere keretében, természetesen a kölcsönös érdekek és viszonyok alapján, számol is a magyar szépirodalom és tudomány termékeinek a magyarul tudókhöz való eljuttatásával. Ez a külföldi magyar könyvtári gyűjtemények gyarapításának egyik módja, a magyar tudomány és kultúra terjesztésének egyik útja, a nemzetközi könyvtárközi együttműködés régóta elfogadott formája.

Az Országos Széchényi Könyvtár jelenleg a világ mintegy 600 intézményével tart fenn ilyen irányú rendszeres kapcsolatot. A küldési arányok természetesen változók. A moszkvai nemzeti könyvtárnak évente többezer könyvet küldünk és hasonló mennyiséget kapunk tőlük. Itt jegyzem meg, hogy a Széchényi Könyvtár és a washingtoni Library of Congress közötti megállapodás a megosztott katalogizálási programban erősen megnövelte a magyar könyvek iránti figyelmet és jelentősen növeli az amerikai nemzeti könyvtár magyar állományát. A szorosabb értelemben vett cserén kívül – amelynek keretében mi is ellenértéket kapunk – egyoldalú támogató tevékenységet is folytatunk. A nemzetközi gyakorlatnak megfelelően, rendszeres könyvajándékban részesítünk mind nyugaton, mind keleten számos olyan tudományos vagy oktatási intézményt, amelyek érdekelve vannak magyarországi kiadványok beszerzésében (egyetemek magyar és finnugor tanszékei, múzeumok, iskolák, színházak stb.). Szerény lehetőségeinkhez mért könyvküldeményeinket mindenütt őszinte köszönet fogadja, a bloomingtoni egyetem urál-altaji tanszékétől a kárpát-ukrajnai magyar iskoláig. Nem pusztán a könyvek anyagi értékéről vagy a beszerzés megkönnyítéséről van szó (számos kiadványhoz más úton nem jutnának hozzá külföldön), hanem a legnemesebb nemzetközi kulturális együttműködés jelképe is a könyvekkel történő támogatás.

A *második* megközelítés gondolata. Talán egyetértenek azzal, hogy nemzetünkben mindig élt a külföldi tudományos világgal való érintkezés szükségességének tudata, és hogy a Magyar Népköztársaság is mindent elkövet nemzetközi tudományos és kulturális kapcsolatainak fejlesztése érdekében. Külföldi magyar intézetek működnek Bécsben, Párizsban, Rómában, Varsóban és Szófiában régóta, Berlinben 1975-től, Kairóban 1976-tól, Delhiben 1977-től, Prágában 1978-tól, Bukarestben 1979-től, Helsinkiben fog működni 1980-tól. A külföldön működő kulturális intézeteink legfontosabb tartozéka a könyvtár: azok számára, akik ott nemzetközi kapcsolataink fejlesztésén dolgoznak; mindenfajta tudományos-kulturális ismeretterjesztő munka alapvető segítője; az intézet helyi látogatóforgalmának pedig rendszerint éppenséggel központja; a közvetlen kapcsolat alapvető, mással nem pótolható eszköze.

Ezeknek a külföldön működő magyar intézeteknek a könyvtárai fejlettségi szintjüket tekintve elég nagy különbségeket mutatnak. Természetesnek kell tekintenünk: a nagyobb hagyományokkal dolgozók a fejlettebbek. Valamennyire érvényes, hogy gyűjteményükkel rendelkezésre álljanak: az intézet munkatársainak, a vendéglátó nemzet kutatóinak, a magyar ösztöndíjasoknak és kiküldötteknek és az egyéb helyi érdeklődőknek.

A nagyobb kötettségű könyvtárak az idők folyamán meghatározott szakirányú profilt is kaptak. A bécsi történettudomány jellegű, a római történettudományi és művészettörténeti, a párizsi irodalomtudományi beállítottságú. Valamennyiben szerepel azonban: – a mai Magyarország tudományát és kultúráját reprezentáló irodalom; – a mai Magyarországra vonatkozó információs adatforrások egyfajta bázisa; – a mai magyar szépirodalom.

Nemzeti könyvtárunk – bár nem hivatásszerűen, nem funkciórendszerébe kapcsoltan – bizonyos értelemben a műhelye e könyvtárak fejlesztési munkájának. Egyik munkatársunk: Ferenczy Endréné, az Országos Széchényi Könyvtár főosztályvezetője több éve

már, eddig a Kulturális Kapcsolatok Intézetének megbízottjaként, foglalkozik a külföldi intézeti könyvtárak fejlesztésének szakmai kérdéseivel.

Van itt egy természetszerű nagy találkozás: a nemzeti könyvtár gyűjt minden hazai kiadványt, a külföldi intézetek könyvtárainak pedig válogatottan, minden jelentős, a magyar tudományt és kultúrát reprezentáló művet kell az adott országban prezentálnia.

Van azonban egy további nagy találkozásra is lehetőség. A legkiválóbb külföldi intézeti könyvtárak gyűjteményükkel tulajdonképpen hungarológiai szakkönyvtárrá is fejlődnek.

A *harmadik* megközelítés gondolata. Itt találkozunk a nemrégben létesült Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság törekvéseivel. A Társaság megbízást adott egy ún. hungarológiai alapkönyvtári címjegyzék összeállítására. Egy ilyen tervezett könyvtár olyan nem magyarországi kultúrcentrumokban létesülő könyvtáraknak kíván modellként szolgálni, amelyek valamely magyar érdekű intézménnyel kapcsolatban létesülnek (magyar tanszék, társaság stb.). Mint hungarológiai alapkönyvtár akkor felel meg feladatának, ha a magyarság nyelvével, irodalmával és művelődésével foglalkozó tudományos kutatás igényeit kielégíti. Itt még csak tervekről van szó, de gondolom, Önök egyetértenek, ha a modell alkalmazásra kerül, sokat tehetünk a külföldi magyar könyvtárak hatékonyságának növelése, e könyvtárak szerepének, jelentőségének fokozása érdekében.

Végül már csak egy *indítvánnyal* és *javaslattal* állnék elő: a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság kezdeményezésére munkatársaimmal kidolgoznánk egy olyan tervezetet, amely a külföldi magyar gyűjtemények felmérését, számbavételét irányozná elő. Úgy érezzük, talán a referátumomból is kiderült, hogy sok minden történik, de nem elégséges módon a külföldi magyar gyűjtemények fejlesztése, a meglévők hasznosítása érdekében, úgy érezzük, nincs rendszerezett, teljes áttekintésünk, a kutatást segítő regiszterünk a világban található jelentős magyar és magyar vonatkozású állományrészekről. A magyar Könyvtári Minerva kiegészítése lehetne egy összeállítás, egyfajta magyar The world of learning.

Gondolom: érdekeink egy ilyen vállalkozásban közösek lehetnének, és ez az Önök segítsége nélkül nehezen lehetne keresztül vihető.

A MAGYAR KÖNYVTÁRÜGY NEMZETKÖZI KAPCSOLATAINAK NÉHÁNY VONÁSÁRÓL

PAPP ISTVÁN

Manapság minden szakma művelésében fokozott jelentőséghez jut a nemzetközi aspektus, s erősödnek a közeli és távoli országokban működő szerveihez, szervezeteihez, intézményeihez, szakembereihez fűződő kapcsolatai. Némi elfogultsággal azonban azt mondhatnám, hogy a könyvtárosság különösen nemzetközi jellegű, hiszen ambiciózus célja az egész emberiség különféle ismerethordozókon rögzített minden tapasztalatának

és tudásának hozzáférhetővé tétele a földgolyó valamennyi lakosa számára. Ez az elméleti célkitűzés mozgatja a szakma mindennapjait, kisebb, nagyobb és legnagyobb programjait, akkor is, ha jól tudjuk, hogy csak közelítjük célunkat, amelyet teljes egészében aligha, vagy csak a nagyon távoli jövőben tudunk megvalósítani.

A magyar könyvtárügy fejlődésében ugyancsak megfigyelhető ez a tendencia, kettős értelemben is: növekvő erőfeszítéseket tesz, – arányosan növekvő eredményességgel, – a világ információkincsének a hazai használókhoz való eljuttatása végett, s ennek érdekében igyekszik saját szakmai ismeretanyagába beépíteni a könyvtártan és informatika legújabb vívmányait, lépést tartani a világszerte végbemenő fejlődéssel, erősíteni más országok könyvtárügyéhez és a nemzetközi fórumokhoz fűződő intézményes és személyes kapcsolatokat. Most a továbbiakban – korántsem a teljesség igényével, – főként az utóbbi vonatkozásra helyezük a hangsúlyt, bár az előbbivel, mint a jelenség meghatározó tartalmával állandóan számolnunk kell.

Elhibázott döntés és reménytelen vállalkozás lenne, ha egy kis ország információs önellátásra kívánna berendezkedni. Különösen az, ha egy kis, gazdaságilag közepesen fejlett országról van szó. Nem a magyar könyvtár- és információügy létérdeke a nemzetközi információáramlásban való részvétel, hanem elsősorban és mindenekfelett a magyar gazdasági és tudományos életé. Nyitott gazdaságunk nyitott információs és könyvtári politikát kíván, amely a nemzetközi együttműködésben való részvétel, s az ebből fakadó előnyök élvezetének előfeltétele. A magyar könyvtárpolitikának egyik vezérlő elve az együttműködés kibontakoztatása nemcsak az országhatárokon belül lévő könyvtárak között, hanem a külföldi tájékoztatási és könyvtári intézményekkel is. Hirtelenében nem találtam más országban megjelent olyan könyvtári jogszabályt, amely előírná, mint a miénk teszi, a nemzetközi együttműködés kötelezettségét. A Minisztertanács 17/1976. (VI. 7.) számú rendelete 2. paragrafusában található: „A könyvtári hálózatok és együttműködési körök a munkájukat... a külföldi könyvtárak, könyvtári és tájékoztatási szervezetek, testületek tevékenységével összehangoltan végzik.” Ebből következnek a kétirányú információáramlás előmozdításának, a nemzetközi információs rendszerekhez való csatlakozás és a hazai információk e rendszerekbe építésének, a nemzetközi információáramlás politikai, elméleti, szervezeti, technológiai stb. előfeltételeinek fejlesztésében való közreműködés feladatai. Ugyanis az erőnkhez mért hozzájárulás jogosít fel bennünket arra, hogy a kalákában végzett munka eredményeiből részesüljünk. Ne feledjük azonban, végső soron az egyenleg számunkra kedvező: többet kapunk, mint amennyit adunk, s azt hiszem, ez a megállapítás akkor is érvényes, ha az egyes információs szolgáltatásokért pénzt adunk. Az önellátás mindenképpen drágább volna. (Nehéz dolog az információcsere egyenlegét megvonni, mivel számszerűen alig kifejezhető minőségekről van szó. Némi támpontot a könyvtárközi kölcsönzés adatai adnak: 1980-ban a 120 vezető szakkönyvtár és felsőoktatási könyvtár 3007 egységet küldött külföldre és 14 593 egységet kapott külföldi könyvtártól. Ez az arány meggyőzően bizonyítja, milyen fontos számunkra a nemzetközi együttműködés.)

Tegyük hozzá mindjárt, akkor igazán előnyös az üzlet, ha kellőképpen felkészülünk a szolgáltatások fogadására. A felkészülés részben a szellemi, részben a technikai fogadóképesség megerősítését jelenti. Akár egyik, akár másik hiányában nem tudjuk

kellőképpen hasznosítani az információt. Ha a könyvtárosképzésben és továbbképzésben nem a legkorszerűbb technológiát oktatjuk, ha szabványaink nem kompatibilisek a nemzetközi információcserében alkalmazottakkal, ha nem állnak rendelkezésünkre a megfelelő számítástechnikai, hírközlési, reprográfiai és mikorfilmtechnikai berendezések, – akkor önmagunkat zárjuk el a létfontosságú információktól.

Mindennek tudatában törekedtünk és törekszünk arra, hogy széles körű együttműködéssel növeljük saját erőnket. Egy pillanatig sem volt kétséges részvételünk a szocialista országok nemzetközi információs rendszereiben: a hosszú előkészületek eredményei mostanában kezdenek beérni. Ugyancsak bekapcsolódtunk a világot átfogó információs programokba, s az ezek keretében létrejövő információs rendszerekbe. Több problémát vet fel mind tartalmi, mind gazdasági, mind pedig technikai szempontból egyes, tőkés országokban működtetett információs rendszerekhez való csatlakozás, illetve szolgáltatásaik hasznosítása. Megfelel-e szükségleteinknek a bennük feldolgozott anyag? Milyen mértékű kiegészítésre szorul? Nem vagyunk-e túlságosan kitéve a várható-váratlan áremeléseknek? Egyáltalán: szabhatunk-e feltételeket mint vásárlók? Lehetséges-e a hazai információk szolgáltatása ellenében hozzájutni a nemzetközi anyaghoz? Magát az adathordozót vegyük-e meg, vagy pedig csak az adatbázishoz való hozzáférés műszaki feltételeit teremtjük meg, s a tényleges használatot fizessük-e csak? A „csapot” kezelő nem zárhat-e ki bennünket önkényesen a használatból? Rendelkezésünkre állanak-e, még hozzá kellő számban az adatbázisok kezeléséhez szükséges berendezések? A keresőprogramok? Az on-line kapcsolat perifériái? Stb.

Jelen vagyunk a szakma nemzetközi szervezeteiben. Pontosabban nemcsak jelen vagyunk, hanem felelősséggel és anyagi lehetőségeink keretei között részt vállalunk az elvégzendő feladatokból is. Könyvtári és információs munkánk teljesítményei és színvonala elismerésének kell tekintenünk, hogy nemzetközi fórumokon több tisztséget kínálnak fel kollégáinknak, mint amennyinek anyagi fedezetét az ország elbírhhatja. A kétoldalú kulturális egyezmények által biztosított ösztöndíjak, tanulmányutak mellett éppen a szakma nemzetközi közéletében való részvétel van igen nagy ösztönző hatással saját fejlődésünkre: a közvetlen tapasztalatok, a személyes találkozások és konzultációk, a sok nemzet képviselőiből összeálló bizottságokban végzett munka közvetlenebb és erősebb impulzust ad a hazai fejlesztési és korszerűsítési törekvések számára, mint a szakirodalom közvetítésével érkező beszámolók.

A hagyományosnak számító nemzetközi könyvtári kapcsolatok – mint a könyvtárközi kölcsönzés és a kiadványcsere – mellett új tartalmú együttműködési formák is kibontakoztak. Közös kiadványok, több ország kutatói által azonos metodika alapján lefolytatott összehasonlító vizsgálatok, együttes kutatások, nemzetközi konferenciák és kétoldalú szemináriumok aktuális kérdésekről stb. jelzik azt, hogy a magyar könyvtári gondolkodás korántsem akar megrekedni a provincializmus szintjén. Ezek a vállalkozások nem kizárólag az állami egyezmények keretei között folynak, hanem igen sok esetben közvetlen intézményközi megállapodások alapján. Ilyesfajta, a határokon túli kooperációt feltételező munkálatok – kár volna tagadni – nagyobb megterhelést jelentenek (álláspontok egyeztetése, a közös terminológia kialakítása, nyelvi nehézségek, többletkiadások

stb.), mégis szükségesek, mert a ráfordításokkal arányos, sőt azokat meghaladó szakmai, politikai és erkölcsi haszonnal járnak.

Hitelképességünket növeli, ha hazai információinkat bevezetjük a nemzetközi csatornába, illetve tudományos, gazdasági, kulturális stb. eredményeinkről rendszeres tájékoztatást adunk. A nemzeti dokumentumtermés külföldi használók számára is hozzáférhető regisztrálása mellett másik alapvető kötelezettségünk a világ információs közösségével szemben az, hogy a nagy nemzetközi információs rendszerekben, referáló szolgáltatásokban valóban értékes, gondosan és magas mércével szelektált magyar anyag szerepeljen. Nem várhatunk arra, hogy a szerkesztőségek minden esetben maguk válogassák az őket érdeklő anyagot. Kezdeményezően kell fellépünk, amire két megoldás is kínálkozik: referátumok szolgáltatása megegyezés alapján, illetve önálló, világnyelven megjelenő referáló lap kiadása; mindkettőre szép példákat is lehetne felhoznunk, de talán nem eleget.

Ami a magyar könyvtárügyről szóló tájékoztatást illeti, úgy vélem, nemcsak a lehetőséghez, hanem a szükségeshez mérve is kielégítőnek ítélnél. Ugyan lassan ismét esedékes lesz 1967 és 1972 után egy átfogó s a jelen állapotot bemutató füzetet megjelentetni néhány világnyelven,¹ de akár a jelzett kiadványok, akár a főként belőlük merítő külföldi szakenciklopédia- vagy folyóiratcikkek,² továbbá könyvtárügyünk egyes részterületeit tárgyaló, magyar szerzők tollából külföldi orgánumban megjelent közlemények ma már könnyűvé teszik a külföldi szakember számára a kiinduló tájékozódást. S ha ehhez hozzávesszük az 1972 óta félévenként megjelenő angol és orosz nyelvű referáló lapunkat,³ amely a hazai könyvtári és informatikai szakirodalom javáról ad részletes referátumokat, akkor igazán elégedettek lehetünk. (Egyébként a referáló lap megindítására egy nemzetközi esemény, az IFLA 1972-es, budapesti közgyűlése adott alkalmat és ösztönzést.) Vezető szakfolyóirataink idegen nyelvű rezümétet is tartalmaznak, következésképpen a külföldi referáló lapok is egyre több közleményt vesznek föl belőlük. Kívánatos, hogy monográfiáinkban is következetesen jusson hely a magyarul nem tudókhöz szóló összefoglalók számára. Hasznosnak bizonyult egyes fontosabb dokumentumok, mint például a könyvtári alapjogszabályok világnyelvekre való lefordítása.⁴ Azt tapasztaltuk, hogy minden szakmai kiadvány iránt, ami nemcsak magyarul adja mondanivalóját, igen komoly érdeklődés nyilvánul meg világszerte; például a Japán Könyvtáros Egyesület lefordíttatta és megjelentette a magyar könyvtárügyről szóló ismertetőt. Hatásosak voltak a magyar könyvtárügyet külföldön bemutató kiállítások, amelyeket csatlakozó rendezvények, előadások, tájékoztatók is gazdagítottak. Célszerű volna a 70-es években megkezdődött sorozatot a 80-asokban is folytatni.

Már az előzőek során is érintettem, de fontossága miatt külön is foglalkoznom kell a nemzetközi együttműködés személyi oldalával. Lehetetlen mereven szétválasztani a kapcsolatok szakmai-hivatalos részét a személyes-kollegiális elemektől. Ha kedvezően fejlődött részvételünk a világ könyvtári életében, az nem utolsósorban képviseelőnk személyén múlt. Az egyéni teljesítmény leglátványosabb elismerése a Kenti Egyetemen (Ohio, USA) alapított Gombocz-ösztöndíj, amely Gombocz István nemzetközi tevékenységének állít emléket, s amellyel már eddig is jónéhány fiatal magyar kolléga élhetett. A kölcsönös bizalmon, megértésen és szimpátián alapuló személyes kapcsolatok haszna

a könyvtári szolgáltatásokban is kamatozik: a legegyszerűbb könyvtárközi kölcsönzési kérés teljesítésétől a legbonyolultabb tájékoztatási probléma megoldásáig jobban számíthatunk annak segítségére, aki nemcsak név, de élő személy is számunkra.

Sokat tett, de a jövőben még többet kell tennie a Magyar Könyvtárosok Egyesületének éppen a külföldi és hazai kollégák közötti személyes kapcsolatok kifejlesztése terén. Ösztönözze a fiatal könyvtárosokat nyelvek tanulására, kísérje figyelemmel a külföldi tanulmányutakra és ösztöndíjakra benyújtott pályázatokat, kutassa fel azokat, akik méltón képviselhetik könyvtárügyünket a nemzetközi szinten.

Mentegetőzéseként: csak néhány kérdését, s nagy általánosságban érinthettem annak a gazdag kapcsolatrendszernek, amely a magyar könyvtárügyet a világhoz fűzi. Az érdeklődő e folyóiratban is számos közleményt talál, amelyek részletesen és konkrétan bizonyítják, hogy a könyvtári és szakirodalmi információs szolgáltatásaink fejlesztésében nem autarkiára törekszünk, hanem a kölcsönösen előnyös nemzetközi együttműködés révén kívánjuk a hazai szükségleteket kielégíteni. Ezért is éreztem magam felmentve az alól, hogy részletesen ismertessem az egyes kooperációs vállalkozásokat, vagy akár csak hivatkozzam az őket ismertető írásokra.

JEGYZETEK

1. RÉTI Charlotte: Das ungarische Bibliothekswesen. Geschichte und Gegenwart. = Bibliothek und Wissenschaft. Wiesbaden, Harrassowitz, 1967, 4.Bd. 120–224.p.
KISS Jenő: Libraries in Hungary. Bp. 1972, National Széchényi Library Centre for Library Science and Methodology. 58 p. 18 lev. ill. – *Németül és oroszul is.*
2. KRAUS David H.: Hungary, libraries in. = Encyclopedia of library and information science. New York, Marcel Dekker, 1974. 11.vol. 84–123.p.
SARGEANT Peter: The Hungarian library system. = Journal of Librarianship. 11.vol. 1979. 4.no. 261–276.p.
3. Hungarian Library and Information Science Abstracts. Bp. Centre for Library Science and Methodology at the National Széchényi Library. 1972–. Semi-annual. *Oroszul: Vengerszkaja literatura po bibliotekovedeniju i informatike. Referativnűj zszurnal.*
4. The Hungarian library law. Fundamentalregulations. Bp. OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1979. 58 p. *Oroszul is.*

PÁRS ÉRO TOTÓ?
HETI OLVASNAKA NYUGATI MAGYAROK?

A KÜLFÖLDÖN ÉLŐ MAGYARSÁG ANYANYELVI OLVASÁSÁNAK ÉS KÖNYVELLÁTÁSÁNAK KÉRDÉSEI

PARS PRO TOTO? MIT OLVASNAK A NYUGATI MAGYAROK?

KABDEBO, THOMAS

Becslések szerint Nyugaton közel egymillió magyarul értő ember él; ebből mintegy 1100 személy adta tudtunkra, hogy mit olvas anyanyelvén és hogyan vélekedik olvasmányai, választásai felől. Két ízben fordultunk körkérdésekkel Nyugaton élő magyar újságolvasókhoz, interjút készítettünk magyar családokkal, munkásokkal, könyvtárosokkal, könyvkereskedőkkel, kulturális csoportok vezetőivel, könyvkiadókkal, hogy a magyarok anyanyelvi olvasmányigényéről tájékozódhassunk.

Első, 1977-es körkérdésünket 7 magyar nyelvű nyugati lap közölte, s mi az ezekből beérkező válaszokat dolgoztuk fel és szélesítettük ki könyvtári adatok felvételével, interjúkkal, könyvkereskedések forgalmának tanulmányozásával. Így nyertünk közel 1000 adatot.

A *második, 1980-as kérdőívet kontrollnak* szántuk csupán; véleményt kértünk 100 embertől, hogy a két kérdőív közötti 3 évet tekintve felbecsülhessük az ízlés mozgásirányát. Talán érdemes megemlíteni, hogy egy harmadik felmérésre is készülünk: az angliai magyarok olvasási szokásait szeretnénk közelebbről megvizsgálni.

Bár figyelmünk eddig is sok elérhető és idevágó adatra kiterjedt, nem mernénk azt állítani, hogy akár az 1977-es felmérésünk, akár pedig az 1980-as kontroll több lenne egy úttörő kísérletnél. Képletesen: képzeljünk magunk elé egy hatalmas fát, a magyar nyelvi és irodalmi kultúra fáját, melynek egyik erőteljes ága a nyugati. Nos, vizsgálódásaink során ennek az ágnak csupán két gallyát vehettük alaposabban szemügyre, s amit most önöknek itt felvázolunk az e gallyaknak a keresztmetszete. Mindaz amit elmondunk való és igaz – de nyilvánvalóan nem a teljes valóság és nem a teljes igazság.

Az olvasás mint élettevékenység az óhazában nagyrészt és természetesen anyanyelvi. Nyugaton, a válaszok tanúsága szerint csak mintegy 45%-ra tehető a magyar anyanyelvi olvasmányok kiterjedtsége, s ebben benne van minden: az otthonról érkezett levélről Arany János episztoláján keresztül a vízumkitöltő lapok tanulmányozásáig. Mert hiába igyekeztünk leszűkíteni kérdéseinket az élő irodalom, közügy vagy általános ismeretek terére, a válaszolók többsége – mint ez a kitöltött kérdőívek „Megjegyzések” rovatából és a csatolt levelekből kiderült – makacs következetességgel az egész magyar kultúrához való viszonyát igyekezett sebtében föltérképezni. A múltat és a jelent, ahogy az olvasmányjaiban megjelenik.

Az itthoni olvasó az útjelzésektől kezdve a barackosgombóc receptjéig mindent anyanyelvén kap, a magyar szó magyar szót követ, s magyar szöveg magyar szöveget serkent. A kinti olvasó szabad idejének egy részét az idegen nyelvű televízió és az idegen

nyelvű nyomtatványok árjában evezve tölti, s makacs következetességgel kell hogy ragaszkodjék magyar olvasmányai megszokott és szeretett szigeteihez. A kinti magyar olvasás ösztökéje és velejárója tehát a nyelvi ragaszkodás, a nyelvfenntartás.

Ebből a szempontból nézve szinte *mindegy* lehetne az olvasás tárgya, *ha az magyar nyelvű*: Petőfi versei, Pizskos Fred a kapitány, Nehéz Ferenc regényei, a Californiai Magyarság vagy a Kincses Kalendárium. Ha azonban azt nézzük, hogy az olvasmányoknak hasznos vagy szórakoztató időtöltés jellege és nyelvfenntartó szerepe mellett hírközlő, információszerző és esztétikai tartalma is van, akkor a részletek ugyancsak nagy érdekességgel bírnak.

A tárgykörök közül *legnépszerűbb a szépirodalom*. Ennek olvasása részben tudatos, részben ösztönös biztosíték arra, hogy a nyelv megtartása mellett a jó kifejező készség, a szépszerűség megtartására is van igény. (Közbevetőleg szeretném megjegyezni: bár igaz az, hogy nagy általánosságban az anyanyelv idegenben kopik, számolnunk kell a mikeselemani jelenséggel is, vagyis azzal, hogy egyedek, egyének magyarsága kint is fejlődhet, lombosodhat.) Míg élő íróinkat tekintve, akár neveket, akár pedig könyvcímeket nézünk, a külhoniak és az itthoniak között arány-egyenlőséget tehetünk, a mérleg nyelve az összképben – a klasszikusok miatt – az óhaza javára billen. Nevekké illusztrálva: a kinti olvasónak a tihanyi Illyés Gyula és a Londonban élő Cs. Szabó László egyaránt kedves; az itthoni Szabó Magda és Moldova György könyveit hasonló gyakorisággal forgatja, mint a Nyugaton élő Halász Péter vagy Vajda Albert írásait. És hogy egy harmadik, ezúttal a könnyű, szórakoztató irodalomból vett példát hozzak: a pesti Berkesi András és az Amerikában élő Kennedy Klára – alias Claire Kenneth – szintén párhuzamba állítható, mert mennyiségileg, minőségileg hasonló típusú olvasóigényt elégít ki.

Természetesen nem arról van szó, hogy ugyanaz az olvasó teljes körültekintéssel felhabzsol mindent a londoni Határ Győzőtől a pesti Mészöly Miklósig. Van aki csak otthonit olvas, mert az olcsóbb, azt hozzák a rokonok, vagy mert eddig teljesen elkerülte a nyugati szárnnyal való kapcsolatot. És van ki csak Nyugaton kiadott könyvet olvas, mert erőszakkal el akarja kerülni az otthon minden élő üzenetét – főleg félelemből, védekezésből. Egységes azonban a Jókai, Gárdonyi regények, a Petőfi versek utáni vágy, és pesti kollegáim hazai felméréseit nézegetve, a kinti magyar ízlés ezen a ponton az itthoni ízléssel megegyezik.

A harmadik témakör az igen tág értelemben vett *történelem*. Olvasóink tudásigénye a magyar múltira vonatkozóan feltűnően nagy, feloleli a politikai történelemtől kezdve a mitológiába vesző őstörténetig mindazt, amit kiadók itthon vagy odakint produkálnak. A témák között első helyen az 1956-os magyar események állnak, s ezt követően – egyforma arányban – az 1848-as szabadságharc és a törökvilág kora Magyarországon. Ha ide számítom a történelmi regényeket és az amatőr nyelvészkedéssel átszótt mitologizálást is, akkor a fenti témák riválisa a sumérkodás. Hozzá kell tennem, hogy mindemellett az 1980-as kontroll László Gyula őstörténeti könyveinek előretörésére mutat. *Összegezve*: a témaválasztásoknál látszólag két ellentétes igény jelentkezik: az egyik az átélt, megtapasztalt valóság még alaposabb, vagy a megtanult történelem még pontosabb megismerése, a másik pedig – az ellenpóluson – a valóságtól való elvonatkoztatása.

Nyugaton a magyar szépirodalmi könyvsikerek Márai nevét, a politikai könyvsikerek Gábor Áronét fémjelzik. Van azonban egy harmadik típusú könyvsiker is, az életrajzé, ahol a témák és a tárgykörök szabadon keveredhetnek. 1977-ben Mindszenty önéletrajzát, 1980-ban Méray Tibornak Nagy Imréről írt életrajzát olvasták legtöbben. Nem sokkal utánuk következik egy régi színésznő-író, Megyeri Sári önéletrajza, s 1980-ban Szász Bélának a Rajk perről írt, második kiadású könyve.

A gyakoriság, éppen a népszerűségben második helyen álló politikában nem jelent feltétlenül tartósságot, mint ahogy a népszerűség csökkenése nem jelenti a tárgykörből való kiábrándulást. A Mindszenty olvasók száma 3 év alatt alaposan lecsökkent, de a vallásos témák iránti érdeklődés, ha a kontroll irányának hihetünk, növekedett. Egyébként külön is érdemes lenne tanulmányozni a vallás nyelv és kultúraőrző szerepét idegenben.

Az összes tárgykör felvetítése helyett vessünk egy hosszabb pillantást az olvasók óvatosan kezelendő kategóriáira. Sokhelyütt a számok kommentár nélkül ékesebben beszélnek; a munkásolvasóról azonban, aki felmérésünkben kisebbségként szerepel, szeretnénk néhány külön szót ejteni.

A kérdőíveken túlmenően úgynevezett mélyinterjúkkal közelítettem meg angliai magyar munkásolvasókat. A 18 olvasótól nyert adatokat az itthoni szociológus író, László-Bencsik Sándor: *Történelem alulnézetben* című kötetében leírt csomagolóbrigád adataival is összevettem. Természetesen nekem egy 18 tagú brigád helyett Anglia különböző területein élő munkásokkal kellett beszélnem. Az adatokhoz (ld. a 34. oldalon lévő táblázatot – a szerk.) a következőket szeretném fűzni: a két statisztikát összevetve a hasonlóságok szembetűnőbbek a különbségeknél. A legmeglepőbb eltérésnek az látszik, hogy a kint élő magyar munkás nem olvas ponyvát. Helyesbítenünk kell ezt a benyomást: magyar ponyva helyett helybeli ponyvát olvas, de erre nem volt rovatunk. A válaszokból az sem derül ki, hogy „mennyi időt tölt naponta olvasással” a kérdezett. Nem volt merszünk következetesen föltenni ezt a kérdést. Kiegészítő kérdéseinkre kapott válaszokból kiviláglik azonban az, hogy amikor a környezet egyöntetűen angol, az olvasmányok szintén azok. A magyar társ vagy a közeli klub ösztönzőleg hat: magyar újságok forognak közkezen, magyar könyvek kerülnek „forgalomba”, mert ami tetszik, azt kézről kézre adják. Az „olvas magyar könyvet?” rovatba azok a nevek, könyvcímek foglaltattak, melyeket a válaszoló mint érdeklődésének vagy ízlésének legjellemzőbbjeit jelölt meg. Legtöbb kérdezett nem adta jelét annak, hogy a nyugati magyar irodalomból bármit is ismerne, s csupán egyikőjük említett kinti szerzőt, Lajossy Sándort.

Válaszolóink közül – a megvizsgált olvasótábor egészét véve alapul – csupán 15% számítható fizikai munkásnak. Egy ausztriai barátunk, aki az ottani magyarokról ír szociográfiát, s aki százalékarányban jóval több munkás-adatot dolgozott föl, a mi általános átlagunktól igen eltérő summázással kommentálta a magyarul olvasást, saját, ausztriai magyarjai körében. Szerinte az ausztriai magyarok olvasmányai közt csupán 15% a magyar nyelvű, s az olvasott írásműveknek 80%-át Magyarországon adták ki. Körükben legnépszerűbb a politika, kedvelt íróik közül legelől Jókai és Gárdonyi áll. Sajtórendjük a következőnek tűnik: 1. Magyar Hírek, 2. Magyar Hiradó (amíg ez Bécsben rendszeresen megjelent), 3. Nemzetőr. Környezetükben a legolvasottabb könyvek közé tartozik

2 x 18 munkásolvasó összehasonlítási táblázata

1. László-Bencsik export-csomagoló brigádja, 1960-as évek vége

Mennyi időt tölt naponta olvasással?	Havonta hány forintot költ könyvre?	Hány könyve van?
1 –	–	4 (imádságos, énekes könyv)
2 5 perc	–	30 (ponyva, útleírás)
3 25 perc	15	110 (szépirodalom)
4 –	–	12 (gyerekkönyv, ponyva)
5 25 perc	10	110 (háború előtti könyvek)
6 50 perc	5	48 (vegyes)
7 20 perc	5	60 (sport)
8 15 perc	20	90 (vegyes)
9 –	–	5 (gyerekkönyvek)
10 –	–	4
11 –	–	20 (ponyva)
12 10 perc	–	15 (történelmi regények)
13 20 perc	–	7 (kölsönvett könnyű irodalom)
14 –	–	6
15 35 perc	20	42 (vegyes)
16 5 perc	–	2 (és pár kölcsönkönyv)
17 35 perc	10	25 (magyar klasszikusok)
18 45 perc	30	500 (jól felszerelt kis könyvtár)

2. Magyar munkások Angliában, 1977-ben

Foglalkozás	olvas magyar könyvet?	mit költ évente magyar nyomdatermekre?	Hány könyve van? (nemcsak magyar)?
1 csavargári munkás	igen	5– 6	15– 20
2 bányász (nőtlen)	nem (de Lúdas Matyi-t)	–	–
3 bányász (nőtlen)	nem (de Élet és Tudomány-t)	–	3
4 művezető	igen (szakkönyv, zene)	50	300
5 műszerész	igen (Honthy Hanna)	30	70– 80
6 borbély	igen (Magyar Hírek)	8–10	25– 30
7 lakatos	igen (Lajossy Sándor)	15–20	40– 45
8 kőműves	igen (gyerekkönyv)	6– 8	20
9 kőművestanonc (nőtlen)	nem (csak angolul)	–	–
10 kisiparos	igen (Szabó Magda)	20	100–120
11 útépítő (nőtlen)	nem (de Népsport-ot)	–	–
12 útépítő (nőtlen)	nem (angol újságot)	–	–
13 szövő (hajadon)	igen (Nők Lapja, József A.)	3– 4	25– 30
14 szövő (gépkezelő)	igen (Petőfi, Népsport)	5	18– 20
15 autógyár	igen (Moldova, Berkesi)	6– 8	25– 30
16 autógyár	igen (Móricz, Élet és Tud.)	15	60– 80
17 órás (alkalmazott)	igen (Arany János)	10	50
18 asztalos	igen (Biblia)	4– 5	20– 25

Sütő András Anyám könnyű álmot ígér című lírai szociográfiája és Mindszenty Napló-ja.

Visszatérve a felmérés egészéhez: minden lehetséges felosztásnál felmerül legalább két kézenfekvőnek ígérkező kategória. Az egyik a kivándorlást korszakolja, a másik az olvasók életkorát hasonlítja össze.

Az elsőből egyetlen részlettanulmányt készítettünk: három olvasócsoporthoz, az 1930-as évtizedben, az 1940-es évtizedben és az 1956-ban kivándoroltak válaszait hasonlítottuk össze. A levonható tanulságok közül a legelső az volt, hogy a klasszikusoktól eltekintve minden nemzedék saját írói iránt a legfogékonyabb. Példákkal élve: Kosztolányi és társai a harmincasoknál, Szerb Antal és generációja a negyveneseknél, József Attila és kortársai, a mindenütt előforduló Illyés, Moldova, Konrád, Mészöly az ötvenhatosoknál. A legkésőbbieket mintha jobban érdekelné a tudomány és a technika, a negyvenes évek generációját egy csöppel jobban a vallás, a történelem, a mitológia. A legkorábban kijöttek közül nem egy csaknem teljesen leszokott a magyarul olvasásról. Többen csupán 1%-ban olvasnak magyarul, saját becsülésük szerint.

Amikor azonban életkoruk szerint csoportosítunk – akár találmányra válogatva ki a helyeket – mondjuk 50 olvasót, rögvest eltérő következtetésekre juthatunk. A legöregebbek jelentős hányada csak magyarul olvas. A legfiatalabbak egy része, ha magyarul olvas, látszólag minden téma iránt érdeklődik. A fiatalok másik része – megjegyzem olvasóink közül nem akadt túl sok fiatal – vizsgaanyagot, üdülő és cserkész táborok irodalmát fürkészi. A középkorúak meghatározhatatlanok. Nekünk legalábbis nem sikerült.

A felismerhető jelenségek közül a nyugati olvasók körében egyik legszembetűnőbb a regionalizmus, a regionális olvasás. Ez azt jelenti, hogy az amerikai magyar olvasó részrehajló azok felé, akik a körötte lévő újságokat, folyóiratokat szerkesztik, akik klubestjein megjelennek. Továbbá, ezeknek az amerikai magyar, vagy ausztráliai magyar íróknak az írásaiban visszhangot talál az olvasó saját helyhez kötött élményeire, panaszaira is. Elmondhatjuk, hogy az általános népszerűségnek örvendő *Nemzetőr*, *Irodalmi Újság* és *Új Látóhatár* mellett a regionális népszerűséget kivívó lapok, a *Kanadai Magyarság*, a *New York-i–Torontó-i Magyar Élet* egyben azokat az írókat is népszerűsítették, akik Európában alig ismertek: Wass Albertet, Fűry Lajost, Nehéz Ferencet. A regionalizmus másik kiváló példája az ausztráliai magyar telep, magyar klub, magyar lap és magyar kiadó köré tömörülő írók, olvasók és előfizetők Dezséry András által szervezett vándorkönyvtár sorozata.

Az 1980-as kontrollból úgy tűnik, hogy a regionalizmuson túl és közvetlenül a kinti internacionális lapok, tehát a *Nemzetőr*, az *Irodalmi Újság* és az *Új Látóhatár* mögött népszerűségben felzárkózott a *Magyar Hírek*. Nem kizárólagos, hanem eklektikus olvasásra kell gondolni: ebből is, abból is egy kicsit. Néha viszont: mindegyiket, csak magyarul olvassák. Néha egyiket sem, csak a keresztretjtvényt.

Az ízlés alakulását nyugati magyar körökben döntőbben befolyásolja a személyi kapcsolat, mint itthon. Könyvkereskedőkön keresztül a nyugati magyar író könyveinek csak kisebb hányadát adja el – kivételt képeznek a sikerkönyvek, mint pl. Erdély változása Illyés Elemértől vagy a Márai könyvek, melyeket az író nevének patinája ad el,

s az olvasó – vagy leendő olvasó – magyar módra nyomban a kérdések keresztüzébe veszi az író.

Az írók felé kifejezett, kinyilvánított igény megoszlik. *Ki-ki a maga szintjén*, Kennedy Klára vagy Halász Péter könyvek képviselik legjobban ezt az olvasószintben is különböző igényt, s annak beteljesítését, de az emberek többsége szeretne saját kinti életéről magyarul olvasni. Ugyanannyian és sokszor ugyanazok – hisz az érdeklődések átfedik egymást – az otthoni élet alakulását kísérik figyelemmel. A magyarul olvasott magyarországi nyomdatermékeknek nemcsak a nyelve, hanem, kis kivétellel az információtartalma is magyar. Az említett történelem, politika és irodalom mellett a humor, a sport és a divat ha magyar nyelvű, akkor főleg magyar is.

Egy másik érdekes jelenség – melyre 1977-ben csak felfigyelhettünk, ám későbbi kontrollunkból jobban kiviláglott – a költészet fokozatos háttérbe szorulása a próza mögött. Amikor közelebről megvizsgáltuk Illyés Gyula és Cs. Szabó László népszerűségét, azt láthattuk, hogy az olvasók mindkettőben a prózaírókat keresik inkább, mely Cs. Szabónál nem meglepő, Illyésnél annál inkább. Népszerűségüket továbbá az magyarázza, hogy számukra félreérthetetlenül a legfontosabb téma a magyarság. Annak mindenképpen, kisebbségbeni megőrzése Illyésnél, annak európaisága és kultúrfejlődése Cs. Szabónál. De a próza hódítása úgy is jelentkezik, hogy mai hazai írások felé fordulva, például Szabó Magda, Moldova, Passuth, Konrád, Mészöly, Karinthy Ferenc, Ottlik és Örkény mellett csupán három költő: Pilinszky, Weöres és Nagy László szerepel a kedvencek között. Voltak akik azt is megjegyezték, hogy korunk kívánalmainak megfelelően az ember a széppróza mellett annyi értekező prózát olvas, amennyi külön, mennyiségben, de hatásban is túlszárnyalja a lírát. Érdekes lenne tudni, hogy mi a helyzet e téren itthon.

Az 1980-as véleménykérő kontroll két érdekes eredménye, mely az ízlés iránytűjének apróbb elhajlását is mutatja, az Erdély iránti érdeklődés megnövekedése és a humor további előretörése. Az első abban nyilvánul meg, hogy a könyvkereskedők polcairól elkelnek az erdélyi könyvek, akár Bukarestben, Kolozsvárott, Chicagóban vagy Münchenben adták volt ki azokat, hogy az erdélyi vagy erdélyi származású írók és költők: Sütő, Páskándi, Kányádi, Farkas Árpád, Illyés Elemér és az Amerikában élő Wass Albert könyvei, cikkei újranyomatnak lapokban, folyóiratokban, hogy a kinti újságok olvasókat is megszólaltató rovatában az erdélyiek dominálnak. A nyugati olvasó – több válaszolónk megjegyzéseiből látjuk – a kisebbségi magyarság nyelvhez és kultúrához való ragaszkodásával érzésközösséget, sorsközösséget vállal.

A humor előretörése azzal mérhető le, hogy a kontrollban sokkal gyakrabban találkozzunk humoristák neveivel, könyveiknek címeivel, mint az eredeti kérdőívre adott válaszokban, valamint azzal, hogy a könyvkereskedők szerint a Lúdas Matyi c. újság és Vajda Albert könyvalakban megjelenő humoreszkjei a legkeresettebb olvasmányok között vannak. A bárhol élő magyar humoristák közül a nyugati magyar olvasó számára Vajda nemcsak a legnépszerűbb humorista, hanem az 1980-as kontroll szerint egyike a legnépszerűbb élő magyar íróknak is. Az ausztráliai Ruttkay Arnold olvasótábora most kezdi legyőzni a „régión és provinciát”: Európában, Amerikában is kezdik ismerni. Az azonos névből és az azt követő rövid válaszokból megállapíthatatlan, hogy hányan gondolnak a pesti Mikes Györgyre és hányan a londonira, annyi azonban bizonyos, hogy együttesen

és külön-külön is olvasottak és kedveltek. És végül: kint sem és ma sem csökken P. Howard, azaz Rejtő Jenő könyveinek népszerűsége. Ahány magyar könyveket tartalmazó közművelődési könyvtárt, sőt, nagyobb klub-könyvgyűjteményt sikerült megnéznünk, annyiszor találkoztunk P. Howard könyveivel, illetve a katalóguscédulán a nevével, mert a könyvet kikölcsönözték. Egy alkalommal Rejtő két könyvének angolra fordított változatát pillantottuk meg. „Angol barátaink számára”, jegyzete meg a könyvtáros.

A sok szerteágazó témaszál mellett rövidre szabott időnkben csupán kettőre keríthetünk még sort.

Az egyik az újdonságok jelzése az ízlés alakulásában. A sajtótermékek közül, úgy tetszik, a már említett Lúdas Matyi és a Magyar Hírek mellett a Nők Lapja az Élet és Tudomány, valamint a Füles felzárkózott az élcsoporthoz. Olyan lapok, amelyek általános ismereteket szolgáltatnak vagy serkentenek, esetleg szórakoztatva tanítanak. Az irodalomkedvelők körében a vezető klasszikusok listája kibővült Kosztolányi, Karinthy, Krúdy, Déry nevével. (Adataink szerint Déryt ma viszonylag többen olvassák Nyugaton, mint életének utolsó éveiben.) A kinti költők közül abszolút az élre tört Faludy György. Határ Győző olvasótábora növekszik, még akkor is, ha műfajt vált. Új sikerkönyv a könyveseknél a kinti Kovács Imre memoárja, míg az otthoni írók közül egyre gyakrabban olvasottak Galgóczy Erzsébet, Eszterházy Péter, Szilvási Lajos prózai művei és Csoóri Sándor versei.

Összefoglalóm összefoglalója helyett egy különálló mozaikkal búcsúznék. Az év elején meglátogattam egy angliai magyar családot és elbeszélgettem velük mindennapi olvasmányaikról. Az apa 45 év körüli kőművesből építőmesterré, kisvállalkozóvá lett. Angolul rendszeresen olvassa a helybeli esti újságot, éjjeliszekrényén könyv is volt: a Derbyről szól, angolul. Kapja és olvassa a Magyar Híreket, valamint az Életünk című katolikus magyar híradót. Egyiket sem olvassa el, mindkettőbe belekukkant. Az utóbbi években olvasott Petőfi verseket (ajándékkönyv hazulról) és Berkesi Andrástól több regényt. Egyébre nem futja kevés szabad idejéből, mikor is házilag bort készít, meg televíziózik. Az anya háztartásbeli, 42 éves. Elolvassa az Életünk, a Magyar Hírek s a neki járó Nők Lapja és a „Lúdas” legnagyobb részét. Könyvet nem olvas, kivételt képez a Simple Accounting c. angol kézikönyvecske. A négy gyerek közül a két fiatalabbal nem sikerült találkoznom. Az idősebbik fiú 23 éves, teherautósofőr. Több gyerekkori magyar mesekönyvet őriz, ezeket nagyanyja olvasgatta föl neki amíg élt. Egyéb magyar könyvei Budapestről, Balatonról és Magyarországról szóló kalauzok. Rendszeresen csak angolul olvas, egy autóversenyző hetilapot, valamint a vitorlázásról szóló könyveket, cikkeket. Folyékonyan, de hibásan beszél magyarul. Az idősebbik lány húsz éves, könyvkötészetben dolgozik. Az anyja magyar nyelvű lapjait forgatja, és járat magának egy angol divatlapot. Főleg szöveges képeskönyveket olvas angolul. Magyarul tökéletesen ért, de ritkán beszél. A szülők kétszer voltak itthon 1956 óta. A nagyobbik fiú idén angol barátnőjével a Balatonra készül.

Talán ez is *pars pro toto*, kérdőjellel. Nem tudom, szól-e a rész az egész nevében, mint ahogy abban sem lehetek biztos adataim átlaga jellemző-e a kinti magyarság egészére vagy akár átlagára. Annyi azonban bizonyos, hogy a Nyugat rétegződő és többkultúrájú társadalmában olvasóinknak a gyökereikhez való ragaszkodásáról győződhattünk meg. De az előadást indító kérdőjel csak ott van, csak ott marad.

1977

(1) Milyen magyar könyveket olvasott az elmúlt hónapokban?

- 10% Emlékirataim – Mindszenty J.
 8% Föld, föld – Márai S.
 7% Erősítő – Márai S.
 6% Gulág – Szolzsenyicin
 5% Én is voltam... – Megyery S.
 Erdély változása – Illyés E.
 Kedves Bópeer...! – Déry T.
 Koportos – Balázs J.
 Magyar Odisszeuszok – Kabdebó T.
 Szent Imre induló – Moldova Gy.
 Tiszteljük egymás idegbaját – Vajda A.
- 4% Aranyecset – Dallos S.
 Áthallások – Weöres S.
 Az Antikrisztus itt járt közöttünk – Oláh D.
 Az elveszett alkotmány – Nagy K.
 Az embertől keletre – Gábor Á.
 Burgenland – Juhász L.
 Határsávok – Thinsz G.
 Római muzsika – Cs. Szabó L.
 Síró-nevető – Határ Gy.
 Vallomás – Nyisztor Z.
- 3% Anyám könnyű álmot ígér – Sütő A.
 Emlékirataim – Horthy M.

(2) A fentebb közölt lista ellenpárja, az olvasott művek gyakorisága helyett, alább, az írók neveinek előfordulását veszi alapul (az egyes művek százalékaránya a zárójelbe iktatott szám):

- 20% Márai Sándor (Föld, föld 8, Erősítő 7)
 17% Krúdy Gyula (Szindbád 3)
 15% Passuth László
 13% Illyés Gyula (Hunok Párizsban 2, Kháron ladikján 2, Puszták népe 2)
 Gábor Áron (Az embertől keletre 4)
 11% Déry Tibor (Kedves Bópeer...!5)
 Moldova György (Szent Imre induló 5)
 Mindszenty József (Emlékirataim 10)
 9% Cs. Szabó László (Római muzsika 4)
 8% Határ Győző (Síró-nevető 4)
 Kabdebó Tamás (Magyar Odisszeuszok 5)
 Wass Albert (Kard és kasza 3)
 7% Móricz Zsigmond
 Sütő András (Anyám könnyű álmot ígér)
 6% Balázs J. (Koportos 5)
 Csonka Emil (Zita története 3)
 5% Szabó Magda
 Szolzsenyicin (Gulag 6)
 Vajda Albert (Tiszteljük egymás idegbaját 5)
 Dallos Sándor (Aranyecset 4)

Fekete István (Ballagó idő 2)
 Jókai Mór
 József Attila
 Juhász László (Burgenland 4)
 Karinthy Frigyes (Így írtok ti 3)
 Megyery Sári (Én is voltam jávorfácska 5)
 Petőfi Sándor
 Szerb Antal (A magyar irodalom története 2)
 Weöres Sándor (Áthallások 4)

(3) Milyen magyar újságot (folyóiratot és más nyomdaterméket) olvas rendszeresen?

44% Nemzetőr
 43% Irodalmi Újság
 27% Új Látóhatár
 16% Kortárs
 15% Magyar Híradó (Bécs)
 14% Képes Magyar Világhíradó
 12% Lúdas Matyi
 Magyar Élet
 11% Magyar Élet (Torontó)
 Magyar Élet (Torontó és New York)
 Élet és Irodalom
 Kanadai Magyarország
 Új Európa
 10% Magyar Nemzet
 Nők Lapja
 Valóság
 8% Élet és Tudomány
 7% Látóhatár
 Magyar Hírek
 6% Californiai Magyarország
 Hídfő
 Katolikus Magyarok Vasárnapja
 Új Világ
 5% Itt-ott
 Kanadai Magyar Újság
 Korunk (Kolozsvár)
 Nagyvilág
 4% Délamerikai Magyar Hírlap

(4) Az élő magyar írók közül – akár magyarul lakta területeken, akár Nyugaton, kiket olvas legszívesebben?

33% NEM FELELT, ILLETVE TÉVESEN FELELT A KÉRDÉSRE
 21% Cs. Szabó László
 20% Illyés Gyula
 15% Márai Sándor
 13% Passuth László, Wass Albert
 11% Moldova György
 10% Sütő András, Szabó Magda

(5) A magyarul olvasók érdeklődésének iránya:

71%	szépirodalom
54%	általános ismeretek – összetett kategória
43%	politika
39%	történelem (őstörténet) életírás
28%	humor
13%	vallás
9%	könnyű olvasmányok
8%	tudomány-technika
7%	földrajz – útleírás – felfedezés
6%	hobby (főleg sport)
5%	képzőművészet – műtörténet zene
1%	antropológia archeológia

(6) Milyen arányban oszlik meg a magyar, illetve a külföldi nyelveken való olvasása?

50%	külföldi nyelveken
40%	magyarul
10%	nem felelt a kérdésre

(7) Melyik országban él?

33%	Egyesült Államok
13%	Németország
10%	Kanada, Svájc
6%	Brazília
4%	Hollandia, Nagy-Britannia
2%	Olaszország, Svédország
2%	Ausztria, Franciaország
1%	Ausztrália, Belgium, Izrael
0,5%	Argentína, Chile
8%	Egyéb

(8) Mi a foglalkozása?

21%	tisztviselő, állami alkalmazott
20%	diplomás – diplomát kívánó szakmában
15%	dolgozó iparos – szakmunkás – segédmunkás
10%	NEM FELELT A KÉRDÉSRE
10%	kereskedő, üzletember
9%	háztartásbeli
7%	diák: közép-, főiskolai, vagy első diplomás
7%	nyugdíjas
1%	diáknak, illetve állásnélkülinek is tekinthető

(9) Kérjük aláhúzni az évtizedet, amelyben született:

35%	1930
30%	1920
19%	1940
6%	1950

5%	1910
4%	1900
12%	1890
12%	1960

(10) Magyar nyelvű könyvesbolt forgalma Nyugaton:

a) Milyen magyar vonatkozású idegen nyelvű könyvek keltek a legjobban?

Yves de Daruvár: The tragic fate of Hungary; Gundel: Szakácskönyv németül, angolul; Gárdonyi: Sterne von Eger; Jókai: Ein Goldenmensch, The dark diamonds, Hundred Hungarian Poems; Márai fordításban: Kishon angol nyelvű könyvei; Karinthy: Please Sir; Maria Faggyas: Der Fünfte; Krúdy németül; Madách: The tragedy of Man; Vízváry: The tresaire trove of Hungarian cooking; Mindszenty angolul; Magyar népművészet franciául.

b) Milyen magyar nyelvű újságot vesznek-rendelnek leggyakrabban a vevőik?

Irodalmi Újság; Élet és Tudomány; Lúdas Matyi; Kanadai Magyarország; Magyar Élet; Füles; Magyar Hírek; Nők Lapja; Képes Sport; Nemzetőr; Új Látóhatár; Magyar Nemzet.

c) Kik azok az élő magyar írók (akár otthon, akár Nyugaton), akiknek könyveit az elmúlt évek során legszívesebben vásárolták?

Illyés; Szabó Magda; Passuth; Mikszáth; Claire Kenneth; Wass Albert; Márai; Móricz; Moldova; Déry; Megyery Sári; Zilahy; Halász Péter; Nyíró; Kodolányi; Jókai; Gárdonyi.

1980

(11) Magyar származású szerzők idegen nyelvű könyveinek gyakorisági sorrendje egy angol könyvesboltban:

1. Korda, 2. Koestler, 3. Lukács, 4. Bartók, 5. Szász, 6. Deák István, 7. Zsazsa Gábor, 8. Sellye, 9. Bauer, 10. Méray, 11. Moholy-Nagy, 12. Vasarely, 13. Vizinczey, 14. D. Gábor.

A GÖTEBORGAI VÁROSI KÖNYVTÁR ÉS A MAGYAR KÖNYVEK BESZERZÉSE

KÁDÁR PÉTER

A göteborgi Városi Könyvtárat 1861-ben Robert Dickson 100 ezer koronás alapítványából hozták létre. 1897-ben felépül a könyvtár, Dicksonsk folkbibliotek nevet viseli. 1902-ben Göteborg városa átveszi az alapítványtól a könyvtárat és megnyitják az első fiókkönyvtárat. 1967-ben a korszerű, új épületet – ekkor a neve már Göteborgs stadsbibliotek – a Városi Központi Könyvtár birtokba veszi.

A Városi Könyvtár 24 fiókkönyvtárat, 5 bibliobuszt működtet és ide tartoznak a kórházi könyvtárak és a megyei könyvtári osztály is. A városi hálózat 3 önálló regionális egységre, főkönyvtárra (regian bibliotek) osztódik. A főkönyvtárak vezetői (regionchef) közvetlenül a Városi Könyvtár igazgatójához tartoznak, önálló költségvetéssel rendelkeznek. A fiókkönyvtárak ezekhez a könyvtárakhoz csatlakoznak. A főkönyvtárak átlag

100 ezer kötet + folyóirattal és audiovizuális anyaggal, a fiókkönyvtárak 25–35 ezer kötet + folyóirattal és audiovizuális anyaggal rendelkeznek.

A könyvtárnak 41,5 millió korona volt az 1979. évi költségvetése, amelynek 57%-át a fizetések és egyéb személyzeti kiadások, 20%-át a helyiségek bérleti díja, a fűtés és világítás, 13%-át a dokumentumbeszerzés, 4%-át a számítógépesítés és a mikrofilm-katalógus előállítás és 6%-át az egyéb kiadások tették ki.

Göteborg lakóinak száma 436 ezer fő, akiknek 1 millió 250 ezer könyvtári egység (könyv, folyóirat, audiovizuális anyag) áll a rendelkezésére. (Ebből a központi könyvtár állománya 387 ezer egység.) 1979-ben a kikölcsönzött könyvek, lemezek, kazetták száma 4 millió fölött volt, az egy egységre eső kölcsönzés költsége 10 korona 35 öre. A könyvtárnak 250 dolgozója van, ebből 115 könyvtáros egyetemi és főiskolai végzettségű.

A göteborgi könyvtárosokat jelenleg a következő kérdések foglalkoztatják: a számítógépesítés fejlesztése, a számítógépesítésből fakadó hátrányok kiküszöbölése; a város takarékosági intézkedései, amelynek következtében csökkentik a könyvtárra fordított összegeket; a könyvkölcsönzés lassú csökkenése; a könyvlopások emelkedése (csak a központi könyvtárban 1979-ben 10 000 kötet tűnt el); a könyvtárosképzés jövője.

Most néhány szót szeretnék szólni a magyar könyvek vásárlásáról.

A göteborgi városi könyvtár 1957-től rendszeresen vásárol magyar könyveket a Kultúra Külkereskedelmi Vállalattól.

A Bibliotekstjänst (Országos Svéd Könyvtárellátó) többször megbízott magyar könyvek vásárlásával. Ezeket a könyveket a Bibliotekstjänst könyvtári kötésben, katalogizálva és kétnyelvű annotációval bocsátja eladásra. Ez ideig 50–50 kötetet tartalmazó könyvcsomagokat forgalmaztak, aminek az volt a hátránya, hogy a svéd könyvtárak nem tudták előre, hogy milyen könyvek lesznek a csomagban. Ezt a „zsákbamacska” rendszert megszüntettük. 1980. januártól a Bibliotekstjänst kéthetente megjelenő „Külföldi Könyvek” jegyzéke minden eladásra kerülő magyar könyvet előzetesen ismertet a bibliográfiai adatokon kívül rövid tartalmi ismertetést is közöl.

A fakultatív anyanyelvi oktatás a bevándorlók gyerekei számára lehetővé teszi, hogy a szülők gyermekeiket svéd iskolákban magyar oktatásban részesítsék. De ugyanakkor észrevehető, hogy a második nemzedék távolodik szülei anyanyelvétől.

Részben a könyvtárakra hárul az a feladat, hogy könyvekkel, folyóiratokkal, zenei anyaggal erősítsék a két ország közötti nyelvi és kulturális kapcsolatokat. Jelenleg azonban csökkentik a könyvtárak költségvetési kereteit és így gyakori, hogy a kis és közepes nagyságú könyvtárak épp az ún. kis nyelvek irodalmának beszerzése terhére takarékoskodnak.

A mai magyar irodalom iránti érdeklődést nagyobb könyvkiállítások rendezése (pl. most ősszel Göteborgban), magyar írók svédországi látogatása emelhetné.

HOGYAN JÖTT LÉTRE AZ ŐRSÉGI KÖNYVTÁR?

GALAMBOS, FRANZ

Úgy érzem magamat, mint a fenyőfák vagy óriás pálmák között meghúzódó kis vadvirág, amikor világhíres intézmények könyvtárai mellett én most egy kis falusi könyvtárról szeretnék néhány szót szólni. Igaz ugyan, hogy érdekes hely ez a kis falu és még néhány társa: ezer éve laknak itt az egykori magyar határőrök utódai és az utóbbi időben a figyelem is kezd ránk irányulni.

Burgenlandról ill. annak magyarságáról szélsőséges, téves adatok terjedtek el, még szakkörökben is: vagy túlozva, nagy reményeket fűznek hozzánk, vagy mint kihaló, jelentéktelen kis népcsoportot, teljesen „leírnak” bennünket. Az tény, hogy csupán pár ezer a magyar lakossága ennek az öt egykori határörhelységnek: Alsó- és Felsőörnek, Közép- és Felsőpulyának, valamint Őriszigetnek, de legalább ugyanennyi azoknak a létszáma, akik innen származnak és most Amerikától Ausztráliáig a világ minden részén megtalálhatók. Emellett ez a „legkisebb magyar kisebbség”, az egyetlen ősi magyar település nyugaton, nem messze a mai határoktól. A helyzet jellemzésére egy kis történetet szeretnék elmondani.

Pár évvel ezelőtt egy idős nénit hoztam át a határon. Sárvári születésű volt, de Felsőörre ment férjhez még a század első éveiben. A magyar határőr visszaadta a statisztikai lapját azzal, hogy nincs jól kitöltve. – Nem hinném, mondom, mert én töltöttem ki a 80 éves néni helyett. – De igen, nincs feltüntetve, hogy mikor hagyta el Magyarországot. Mondom: semmikor, mert Magyarországot hagyta el őket.

Ne értsen senki félre: nem akarok itt irredenta, revíziós szövegeket hangoztatni. A két világháború közötti ilyen jellegű politika semmit sem használt az otthoni kulturális életnek. Igaz ugyan, hogy aki akart, az bármikor Magyarországra jöhetett, és itt elvégezhette az iskoláit is, a hatóságok azonban nem vették ezt jónéven. Ausztria náci megszállása alatt pedig még a magyar iskolák is megszűntek, és lezárták a határt.

Ez volt a helyzet a háború utáni évtizedekben is, és csak most, az utóbbi években változtak meg a körülmények. 12 éve alakult meg a Magyar Kultúregyesület, azóta jelentjük meg kis lapunkat, az Őrséget, és azóta szerveztük meg az Őrségi Magyar Könyvtárat is.

A 70-es évek elején, amikor több iskolában újra megindult a magyar oktatás és egyre több kulturális rendezvényre került sor, hiányát éreztük egy jól használható magyar könyvtárnak – elsősorban a tankönyvek szerkesztése, az órákra, előadásokra való felkészülés és az öregek és legfiatalabbak olvasási igényeinek kielégítése során.

A 60-as évek végén, a 70-es évek elején örvendetes jelenségként a burgenlandi magyarság életében is igény mutatkozott a magyar kulturális élet iránt. Könnyebbé vált a kapcsolat az anyaországgal is. Az alsóöri községhezán szabadabbá váltak a bank tágas, világos helyiségei, amelyek nagyon alkalmasnak mutatkoztak könyvtári célokra. Megkaptuk a bécsi Magyar Kultúr- és Sportegyesület felsőöri könyvtárának anyagát, és sorra jelentek magánosok is, felajánlva padlásokon vagy raktárakban heverő magyar könyveiket.

A könyvkölcsönzést már 1973-ban elkezdtük, bár az ünnepélyes megnyitásra csak 1975-ben került sor. Ezt maga a tartományi kormány feje, Kéry Landeshauptmann vállalta. A megnyitón a Magyarok Világszövetségének főttkára és küldöttsége is jelen volt. A könyvtár azóta is állandóan gyarapszik. Mint említettem, magánfelajánlások révén számos értékes és ritka könyvhöz, ill. sorozathoz jutottunk, de magyar szervezetektől is állandóan kapunk küldeményeket, így pl. az Országos Széchényi Könyvtártól és az Eötvös Kollégium Könyvtárától.

Könyvtárunknak négy fenntartója (Träger) van: Alsóőr község (Ausztria egyetlen, még ma is magyar többségű helysége), az egyházközség, a Burgenlandi Magyar Kultúregyesület és a Népművelési Intézet (Volksbildungswerk). Természetesen tagjai vagyunk az Osztrák Népkönyvtárak Szervezetének is, ahonnan minden könyvtári segédeszközt megkapunk. Könyvtárunk, amely jelenleg 14 ezer kötetből áll, nem csupán egyszerű közművelődési kölcsönző könyvtár. Az is, hiszen több mint 400 beiratkozott olvasónk van, de igyekszünk minél inkább a hungarológia, a helytörténet, valamint az osztrák-magyar kulturális kapcsolatok irányába orientálódni. Van pár ezer német nyelvű könyvünk is, amelyek zömmel magyar tárgyúak, ill. vonatkozásúak. Szívesen jönnek hozzánk kutatók távolabbról is, mert – mint mondják – könyvtárunk könnyen kezelhető és a Magyarországon megjelent művek mellett a szlovákiai, jugoszláviai és romániai magyar kiadványok és természetesen a nyugaton megjelentek is rendelkezésre állnak. Számos disszertáció, dolgozat vagy kiadvány készült már nálunk, így pl. mi adjuk ki az Őrség című lapot. Van 3 fiókkönyvtárunk: Felsőpulyán, Felsőőrött és Szigeten.

Könyvtárunkat igyekszünk helyi kulturális központtá kiépíteni. Az írói felolvasások mellett vasárnaponként rendszeresen tartunk felolvasó délutánokat, összejöveteleket, gyermekeknek mesedélutánokat, iskolásoknak tanfolyamokat, előadásorozatokat. Diafilm-, hanglez- és hangkazetta-gyűjteményünk is van.

Főként a könyvtár anyagára támaszkodva három nagyobb szabású kiállítást is rendeztünk: 1973-ban Petőfi Sándor, 1975-ben Móra Ferenc és 1979-ben Faludi Ferenc jubileumával kapcsolatban. A kiállítási anyag beszerzése és elrendezése terén sokat köszönhetünk Pajkossy György úrnak, a Széchényi Könyvtár fősztályvezetőjének és Hölvényi Györgynek, az Egyetemi Könyvtár munkatársának.

Idén nyáron a szombathelyi Tanárképző Főiskola könyvtárától kaptunk személyi segítséget régóta tervezett katalógusunk kiadásához. Távolabbi célunk: egy hungarológiai, vagyis magyarságtudományi intézet létrehozása a burgenlandi Őrségben, amely könyvtárunknak, ill. gyűjteményeinknek a jövőben méltó „gazdája” lehetne.

A Magyar Könyvtári Társulás
Könyvtári Szakmai Bizottságának
Könyvtári Szakmai Bizottságának
Könyvtári Szakmai Bizottságának

OTLÁRÉRTÉKELÉSI ÉS TÁJÉKOZTATÓ KÖNYVTÁRI SZAKMAI BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRI SZAKMAI BIZOTTSÁG

A Magyar Könyvtári Társulás
Könyvtári Szakmai Bizottságának
Könyvtári Szakmai Bizottságának
Könyvtári Szakmai Bizottságának

A Magyar Könyvtári Társulás
Könyvtári Szakmai Bizottságának
Könyvtári Szakmai Bizottságának
Könyvtári Szakmai Bizottságának

OSZTÁLYOZÁS ÉS TÁRGYSZÓKATALÓGUS A KONGRESSZUSI KÖNYVTÁRBAN (LIBRARY OF CONGRESS, WASHINGTON) ÉS JELENTŐSÉGÜK A MAGYAR ANYAG FELTÁRÁSÁBAN

HORCHLER, GABRIEL

A Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress), amely 75 millió különféle, kéziratos, nyomtatott vagy másképpen megőrkített kulturális alkotást és közte 12 millió osztályozott könyvet tartalmaz, a világ egyik legnagyobb gyűjteménye, amelyben az emberi tudás dokumentumait próbálták rögzíteni. Bár ez a gyűjtemény szükségszerűen válogatásra van utalva, beszerzési programjában teljességre törekszik és egyetemes. A fő válogatási szempont az, hogy egy kiadvány tudományos jellegű és kutatási szempontból értékes legyen. Ezért igen gyakran nem az a probléma a kutató számára, hogy megvan-e egy bizonyos kiadvány a Kongresszusi Könyvtárban, hanem inkább az, hogy azt hogyan keresse ki és kapja kézhez. Egy ilyen nagy mennyiségű gyűjteménynek a pusztá fizikai ellenőrzése is már szinte meghaladja az emberi képességek határait, és a Könyvtár rendszeres olvasói nagyon is jól ismerik a kis kérőcédulákon a „not on shelf” (nincs a polcon) választ.

A kiadványok tényleges „kézbevétele” és bizonyos bibliográfiai elemek segítségével történő visszakeresése (amilyen például a szerző neve meg a könyv címe) kívül esik a jelenlegi előadás tárgykörén. Ezen előadásomban csupán a tárgyi visszakereséssel, ezen belül is különösképpen a magyar anyaggal és a Magyarországgal kapcsolatos tárgyi visszakereséssel foglalkozom. Először egy rövid áttekintést adok a Könyvtár magyar anyagáról, utána pedig a Kongresszusi Könyvtár osztályozási és tárgyszórendszerét tárgyalom. Végül pedig arról beszélek, hogy a tárgyi visszakeresés hogyan történik a jelenlegi gépesített katalógusrendszerben.

A Kongresszusi Könyvtár magyar állománya körülbelül 100 ezer monográfiát, 800 kurrens sorozatot és folyóiratot, és mintegy 100 újságot tartalmaz. (Ez utóbbi szám a régi és a kurrens újságok összegét jelzi.) Ezenkívül van még körülbelül 7500 térkép, 3150 különféle kéziratos és nyomtatott zenei anyag és több száz más kézirat. Hogy néhányat említsünk a nevezetesebb művek közül, a Könyvtárnak tulajdonában van egy XIV. századi, gyönyörűen illusztrált latin nyelvű kódex, a *Nekcsei-Lipóczi Biblia*; aztán Thuróczy János *Chronica Hungariae*-jának két kiadása; mind a kettőt 1488-ban nyomták. Jóval későbbi korszakból, a XVIII. század végéről származnak Fabriczy Kováts Mihály ezredesnek, a Pulaski Légión parancsnokának Washington György főparancsnokhoz írt jelentései, valamint gróf Széchenyi István műveiből több első vagy igen korai kiadás. Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a Kongresszusi Könyvtárnak van a legnagyobb magyar gyűjteménye Észak-Amerikában.

Az első Magyarországgal kapcsolatos beszerzések tulajdonképpen 1814-ben történtek, amikor az amerikai Kongresszus megszerezte Thomas Jefferson magánkönyvtárát, benne több fontos, magyar vonatkozású művel. Aztán pedig 1848–49 után, amikor a magyar szabadságharc és Kossuth Lajos 1851–52-es amerikai útja érdeklődést keltett Amerikában, és jó néhány magyar és magyar vonatkozású kiadvány a könyvtár tulajdonába került. A következő időszak a XIX. század vége, amikor számos magyar intézménnyel állandósult cserekapcsolat. 1909-ben a Magyar Országgyűlési Könyvtár küldött a Kongresszusi Könyvtárnak egy körülbelül 700 kötetnyi gyűjteményt, főleg történelmi, alkotmánytörténeti, alkotmányjogi műveket, amelyek aztán a későbbi magyar nyelvű és tudományos irodalmi gyűjtemény magvává váltak.

A magyar kiadványok rendszeres, költségvetésben biztosított beszerzése azonban csak az 1950-es években kezdődött. Ugyanabban az időben vette meg a Könyvtár a Feleki Könyvtár néven ismert New York-i „Hungarian Reference Library”-t, amely mintegy 13 ezer darab ritka könyvvel, értékes tudományos monográfiával és folyóirattal járult hozzá a Kongresszusi Könyvtár úgynevezett „modern area studies” gyűjteményéhez. A jelenleg érvényben lévő könyvbeszerzési gyakorlat 1977 januárjával kezdődött, amikor Magyarország csatlakozott a Könyvtár „Shared Cataloging” (közös katalogizálási) programjához, amelyben a Kongresszusi Könyvtár egy sor külföldi könyvtárral együttműködve szerzi be és dolgozza fel az idegen nyelvű anyagot. Mintegy 2000 könyvet és atlaszt, valamint körülbelül 15 ezer folyóiratszámot vásárolunk évente Magyarországtól. Meg kell jegyezni azt is, hogy a Könyvtárnak nincs elkülönített magyar gyűjteménye: a magyar anyag vagy egy nagy általános gyűjteménybe, az úgynevezett General Collections-ba kerül, vagy egységenként szétszétják a Könyvtár különböző részeihez, amelyek a szakterületükhöz tartozó különleges kiadványokat a saját gondozásukban kezelik. Ilyen a „Geography and Map Division”, ahol a földrajzi és térképanyagot gyűjtik, a „Rare Book Division” (ritka könyvek osztálya) és ilyen a Music Division is, a zenei osztály. Ezért tehát ahhoz, hogy a kutatómunkát sikeresen végezhessük, elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk a szakirodalmi művek megkeresésének módjaival.

Míg a nagyobb európai tudományos könyvtárak az Egyetemes Tizedes Osztályozás mellett döntöttek, és szakkatalógussal biztosítják gyűjteményük rendszeres használatát, a Kongresszusi Könyvtár kialakította a saját osztályozási és tárgyszórendszerét. A legtöbb amerikai tudományos könyvtár és a nagy közművelődési könyvtárak a Kongresszusi Könyvtár katalógusának az adatait használják, amelyeket vagy nyomtatott katalóguscédulákon, vagy géppel olvasható mágnesszalagokon, vagy pedig kötetkatalógus formájában kapnak kézhez.

Egészen az 1880-as évekig a Könyvtár a beszerzett anyagot abba a 44 csoportba osztotta be, amelyet még Thomas Jefferson tervezett meg. Ez azonban túlságosan primitívnek mutatkozott, mihelyt a könyvállomány elérte az 1 milliós nagyságrendet. Ezt követően a Dewey-féle tizedes osztályozással próbálkoztak, de később ezt is elhagyták, mert ez viszont túlságosan leszűkítette az osztályozási lehetőségeket. Alapjában véve olyan rendszert kerestek, amely állandóan kiterjeszthető, könnyen befogadja az új anyagot, és lehetőséget ad arra, hogy minden egyes tételnek saját, egyéni elhelyezési és osztályozási lehetőséget teremtsenek. Az osztályozást a Könyvtár birtokában lévő anyag

alapján fejlesztették ki, és aztán együtt bővítették a gyűjteményekkel. Elméleti megfontolások így természetesen kisebb szerepet játszottak a gyakorlatiaktánál, és nem próbáltak az emberi tudás egész egyetemessége számára kereteket biztosítani.

A Könyvtár rendszerében 21 főosztály van; mindegyik külön alakult ki a saját rendszerén belül. Mindegyik főosztály táblázatokat és egy mutatót tartalmaz. Arra nincs mód, hogy az anyagot a rendszer más részének az anyagához viszonyítsuk és így összegezzük. A föl- és alárendelés szempontjai fontosak, de nem nélkülözhetetlenek. A rendszer általában az általánostól a különleges felé vezet, de sok altémát egyszerűen csak betűrend szerint sorol fel.

Az osztályozási jelzetnek három eleme van. Az első egy vagy két nagybetűből áll, mely a fő tárgyi osztályt vagy valamelyik nagyobb alosztályt jelzi. A második elem bizonyos tizedes számokkal kiegészített számokból áll, ezek speciális témát jelölnek. (A tizedes számok inkább további kiterjesztést vagy szűkítést, mintsem rangsort jeleznek.) A harmadik elem a lelőhely-kód, vagy a „Cutter-szám” ezek mindegyike olyan betű- és számkombináció, amely a kiadvány fizikai, egyedi elhelyezését jelzi a polcon. Például Stark János: A vállalati tervezés rendszere című könyvét a következő jelzettel láttam el: HD30.28.S69, ahol HD jelzi az ipari szervezési osztályt, 30.28 a vállalati tervezést, S69 pedig a helyrajzi szám.

Bár az egyes tárgyi osztályok egymástól függetlenül fejlődtek ki, bizonyos közös rendszer körvonalai is felismerhetők. Például a PH főosztály a finnugor nyelveket és irodalmat jelzi, PH 2000-től a PH 3445-ig pedig a magyar nyelv és irodalom található. Körülbelül 10 ezer kötetet osztályoztak ebbe a tartományba. A magyar anyagnak PH 2001-től PH 2071-ig terjedő alosztályi beosztása (nyelvészet) meglehetősen jellegzetes módon történt. Az anyagot elsősorban formai szempontok szerint csoportosítják folyóiratokra, évkönyvekre, egyesületi kiadványokra, lexikonokra és szótárakra. Ezután jönnek azok a művek, amelyek a nyelvészetben belül nyelvbölcselettel, elmélettel és módszertannal foglalkoznak. Ezután következik a magyar nyelvészet története, az erre a területre eső életrajzi szaktanulmányok, a nyelvoktatás körébe tartozó művek, végül pedig az általános tanulmányok. Más tudományterületeken található ettől eltérő, különleges beosztást, amelyben még jobban meghatározott, különleges témák vagy pedig földrajzi vonatkozások jelentkeznek. A magyar anyagnak teljesen egyéni jellege még jobban kifejeződik a további, úgynevezett nyelvi táblázatban, amely gondoskodik az etimológia, lexikográfia, nyelvjáráskutatás és az irodalom körébe eső művek osztályozásáról is, azzal, hogy a történelmi korszak, a műfaj és az egyes szerzőkre vonatkozó jelzetek is feltüntethetők.

A táblázatok DB 901-től a DB 999-ig terjedő részében, amelyben mintegy 4800 cím tartozik a magyar történelemhez, az első rész ismét nagyon hasonló ahhoz a rendszerhez, amely szerint más nemzetek történelmét osztályozzák. De az a rész, amely időrendi sorrendben mutatja be az anyagot, egyúttal bemutatja a magyar nép gazdag és változatos történelmét is. (Meg kell említenünk azt is, hogy Magyarország ezt a DB alosztályt az egykori Osztrák–Magyar Monarchia több más államával és utódállamával együtt tölti ki, mert amikor a Könyvtár osztályozási rendszere elkészült a XIX. század végén, ennek a korszaknak nemzetközi politikai helyzetét és rendszerét vették figyelembe.)

A magyar anyagnak bizonyos csoportjai aztán más szakterületeken még inkább szétesztódnak, mint például a HC 300.2, amely a gazdasági helyzetre vonatkozó kiadványokat tartalmazza, vagy a JN 2050, amely a politikai és közigazgatási alosztály és a Z 2141-től a 2149-ig terjedő jelzetek, amelyek a magyar nemzeti bibliográfiai irodalmat rendszerezik.

A Kongresszusi Könyvtár az osztályozási rendszer tárgyi osztályai szerinti nyilvánításban csoportosítja az osztályozott anyagot. Ez lényegileg azt mutatja, hogy a könyv hol található meg a raktárban. Ez a kimutatás, amelyet „shelflist”-nek (raktári katalógusnak) is neveznek, egy állandó leltár, amely eredetileg csak házi használatra készült, de miután legutóbb mikrofilmre is felvették, részben vagy egészben meg is vásárolható. Az osztályozási táblázatok rendszerével együtt a raktári katalógus mikrofilmkiadásának bizonyos részei igen értékes vezetőként használhatók a Könyvtár magyar anyagával kapcsolatban.

Mivel a raktári katalógus nem nyilvános, és mivel a könyvraktár a legtöbb olvasó számára hozzáférhetetlen, a Kongresszusi Könyvtár kutatói kénytelenek elsősorban a Könyvtár tárgyi katalógusára támaszkodni. 1898-ban a Könyvtár abbahagyta a tárgyszó-katalógus használatát, és ehelyett szótárkatalógust vezetett be. Amint Charles A. Cutter megállapította, a szótárkatalógus lehetővé teszi az anyag közvetlen és pontos, rendszavak által történő kikeresését. Azaz, a tárgyszavak elrendezése betűrendes anélkül, hogy a rendszer egyáltalán megkísérelné az elvont vagy logikai rendszerezést; és ahelyett, hogy az általánostól az egyedi felé haladna, a kutatónak csupán közvetlenül kell kikeresnie a katalógusban a megfelelő szakkifejezéseket. Ahogy annak idején gondolták, ez az elrendezés sokkal jobban szolgálja az olvasó érdekét.

A tárgyszavakat nem indexkifejezéseként, hanem a mű központi tárgyköreinek jellemzésére használják. Egy-egy műről általában 5 tárgyszónál többet nem tüntetnek fel a katalóguscédulák. A tárgyszavak, akárcsak az osztályozási táblázatok, nem törekszenek az emberi tudás egyetemes rendszerének átfogására, hanem csak azokra a területekre korlátozódnak, amelyek a Kongresszusi Könyvtár gyűjteményét képviselik.

Többfajta eszköz szolgál a tárgyszavak összekapcsolására és a rokon értelmű szavak és a homonimák problémájának megoldására. Mivel egy bizonyos témában az odatartozó összes dokumentumot egyetlen kifejezés alá csoportosítjuk, a „see” (lásd) utalók vezetnek vissza az elfogadott tárgyszóig. Ha valaki például *Plattensee* alatt keresi az oda tartozó anyagot, az olvasót egy utaló a *Balaton Lake, Hungary* tárgyszóhoz irányítja, a *Political economy* (politikai gazdaságtan) szakkifejezés mellett pedig lesz egy „lásd” utaló az *Economics* (közgazdaság) tárgyszóhoz. A homonimákat és a kétértelmű kifejezéseket úgy tisztázzák, hogy a katalóguscédulán vagy zárójelbe tett módosító szót, vagy pedig valami pontos körülírást adnak meg, például *Distribution* mint közgazdasági fogalom és *Distribution*, mint valószínűségi számítási fogalom.

Az egyenrangú vagy részletező tárgyszókapcsolatok felderítésére a „See also” (lásd még) utalók szolgálnak. Például az *International relations* (nemzetközi kapcsolatok) tárgyszó alatt van egy „lásd még” utaló a *Geopolitics* tárgyszóhoz, és a „Magyar irodalom” alatt az olvasó azt a tanácsot kapja, hogy nézze meg például a *Népi írók mozgalma* címszót is.

A különböző tárgyszavakat úgy lehet pontosítani, hogy alosztásokat használunk. Ezek vonatkozhatnak a dokumentum formájára, tárgyára, földrajzi vagy időrendi jellemzőire.

A formai alosztások vagy a dokumentum típusát, bibliográfiai jellegzetességeit jelzik, vagy annak feltételezett olvasótáborára utalnak.

A tárgyi alosztások a fő tárgyi vonatkozásnak inkább bizonyos speciális jellegét fejezik ki, mintsem hogy nem-faj kapcsolatot írnanak le. Erre szolgáló példák a *Social aspects* (társadalmi vonatkozások), az *Economic aspects* (gazdasági vonatkozások), a *Research* (kutatás), és a *Study and teaching* (tanulás és tanítás).

1979 óta minden földrajzi alosztás indirekt jellegűvé vált, azaz az ország nevét a tárgy és a helység neve közé kell iktatni. Például, ha egy könyv Miskolc lakásviszonyairól szól, az a következő tárgyszó alá kerül: *Housing – Hungary – Miskolc (Lakásellátás – Magyarország – Miskolc)*. Az egy hely általános történelmi vagy társadalmi-politikai-gazdasági helyzetre vonatkozó művek leírásában előbb jön az illető helység neve, azután következik a megfelelő tárgyi alosztás.

Végül időrendi alosztással tudjuk érzékeltetni a témák kronológiai jellemzőit. Például azok a Magyarország gazdasági rendszerére és életére vonatkozó művek, amelyek az új gazdasági mechanizmus bevezetése óta jelentek meg, ilyen tárgyszó alatt szerepelnek: *Hungary – Economic conditions – 1968– (Magyarország – Gazdasági viszonyok – 1968–)*, a *Hungary – History (Magyarország – Történelem)* alatt pedig a magyar történelmi múltat érzékeltető korszakok és események mind föl vannak sorolva.

Az osztályozási és tárgyszórendszerek az új dokumentumok beérkezése és a terminológia fejlődése következtében állandóan bővülnek. A Kongresszusi Könyvtár mintegy 80 szakozója szinte naponta tesz javaslatokat arra, hogy milyen új tárgyszavakat vezessünk be. Miután a javaslatokat egy szerkesztő bizottság jóváhagyta, az új és revideált tárgyszavakat negyedévenként kiadják; e kiegészítések évenkénti és kétévenkénti kumulációi a *List of subject headings (Tárgyszójegyzék)* című kiadványba kerülnek. Egy teljes és egészen a kiadás időpontjáig naprakész mikrofilmlap-kiadás is megjelenik minden három évben. Az osztályozási táblázatokat érintő pótlások és módosítások negyedévenként jelennek meg.

A jó szakozónak a legkülönbözőbb nyelveken íródott művek osztályozását is el kell tudni végeznie. Kezdve Súlyom Lajos Károlyval – aki a Kongresszusi Könyvtár első magyar szakozója volt, aki 1868-tól 1913-ig tartó pályája során a Catalog Division-t (Katalogizálási Osztály) is vezette, és aki képes volt 20 nyelven szakozni és 13 nyelven társalogni – a Kongresszusi Könyvtárnak már jó néhány magyar szakozója volt, akik a magyar anyag kezelését ellátták. (Súlyom gránitból vésett arcmása a Könyvtár főépületének déli oldalán látható.)

A Kongresszusi Könyvtár osztályozási és tárgyszórendszerét használó olvasókat nem győzzük eléggé figyelmeztetni, hogy ezt a rendszert angolul beszélő olvasók számára készítették. Külföldi szakkifejezéseket ritkán lehet találni és csak megfelelő angol szakkifejezés hiányában. A számítógéppel olvasható katalógus (Machine Readable Catalog) fokozatos kifejlesztésével azonban egyre inkább lehetővé válik, hogy idegen nyelvű szakkifejezések szerint is lehessen keresni. 1981 január másodikától ez a számítógéppel

olvasható katalógus lesz a Könyvtár hivatalos bibliográfiai információs forrása. 1977 óta mintegy 5000 magyar cím került be ebbe a rendszerbe. A MARC rendszer jellegzetessége, hogy egy bibliográfiai tételt vissza lehet keresni bármely olyan szó vagy kifejezés használatával, amely az illető rekordban megtalálható. Ha például a „tanya” szó alatti kiadványokat keressük, két magyar címet találunk.

Egy másik kereső rendszerben, amelyet SCORPIO-nak hívnak (Subject Content Oriented Retriever for Processing Information On-line), a bibliográfiai információk nyelvi vonatkozását is meg lehet határozni. Meghatározható például az, hogy hány olyan magyar nyelvű kiadvány van a MARC rendszerben, amely a fejlődő országokkal foglalkozik. Ezt úgy tudjuk meg, hogy az on-line keresés első lépésében e téma összes bibliográfiai tételét megjelenítjük a terminál képernyőjén (ez 3420 kiadvány), aztán pedig ezt a készletet leszűkítjük a „magyar nyelv” módosító (limiter) segítségével. E lépés eredményeként 10 magyar címet kapunk.

A jövőben előreláthatólag növekedni fog a Kongresszusi Könyvtár magyar vonatkozású állománya. Az új tételeket osztályozási jelzetekkel és tárgyszavakkal fogják ellátni, amelyek számítógépes feldolgozás céljaira is felhasználhatók lesznek. E három módszer – az osztályozás, a tárgyszókészlet és a számítógépes feldolgozás – harmonikus használata lehetővé teheti a magyar állomány optimális tárgyi hozzáférhetőségét.

BIBLIOGRÁFIA

1. ANGELL, Richard S.: Library of Congress subject headings – review and forecast. In *Subject retrieval in the seventies: new directions*. Westport Conn., Greenwood Pub. Co., 1972. 143–163.p.
2. BAKO, Elemer: Hungary. [Hungarian holdings of the Library of Congress]. In *East Central and Southeast Europe: a handbook of library and archival resources in North America*. Santa Barbara, Calif., Clio Press, 1976. 247–256.p.
3. — Louis C. Solyom – collector of languages. *Quarterly journal of the Library of Congress*, 22.vol. 1965. 2.no. 105–115.p.
4. BIRKET-SMITH, Kjeld: *Local applicability of the Library of Congress Classification: a survey with special reference to Non-Anglo-American libraries*. Copenhagen, Danish Centre for Documentation. 69 p.
5. CHAN, Lois Mai: *Library of Congress subject headings: principles and application*. Littleton, Colo., Libraries Unlimited, 1978. 347 p.
6. CUTTER, Charles Ammi: *Rules for a dictionary catalogue*. 2d ed. Washington, Government Printing Office, 1889. 133 p.
7. HAYKIN, David J.: *Subject headings: a practical guide*. Washington, Government Printing Office, 1951. 140 p.
8. *The Library of Congress shelflist: a user's guide to the microfiche edition*. Edited by Linda K. HAMILTON. Ann Arbor, Mich., University Microfilms International, 1979.
9. WELSH, William J.: „Considerations on the adoption of the Library of Congress Classification.” *Library resources and technical services*, 11.vol. 1967. 3.no.

HUNGARIKUMOK A FRANCIA NEMZETI KÖNYVTÁRBAN (BIBLIOTHÈQUE NATIONALE, PARIS)

MURAKÖZY-BORSOS, NORA

Ahhoz, hogy a francia Nemzeti Könyvtárban található hungarikák jelentőségét vázolni tudjam, a könyvtár történetének, felépítésének és kulturális szerepének rövid ismertetése is szükséges.

A könyvtár eredete a XIV. századra nyúlik vissza. Eredetileg V. Károly király magánkönyvtára volt. Több mint ezer kéziratát először Gilles Malet vette számba, s készítette 1373-ban az első katalógust. V. Károly halála után a könyvtár állománya – az örökösök nemtörődömsége miatt – erősen lecsökkent, elkallódott. A könyvtár színvonala XI. Lajos alatt lendült fel újra, de igazi nagyságát csak I. Ferenc uralkodása alatt érte el a XVI. században. Ez az uralkodó költséget nem kímélve, tudományos rendszerességgel gazdagította a meglévő anyagot. Az ő nevéhez fűződik az 1537-es „Ordonnance de Montpellier” (Montpellier-i adiktum), mely kötelezte a nyomdászokat, hogy minden nyomtatott műből egy példányt szolgáltatassanak be a Királyi Könyvtárnak. Ez tehát a ma is érvényben lévő „kötelespéldány-szolgáltatás” őse, s ennek köszönhető, hogy a könyvtárban a XVI. századtól kezdve az összes, Franciaországban megjelent munka megtalálható.

A könyvtár állományának elhelyezése gyakran változott, egészen a XVIII. századig, amikor jelenlegi helyére, a párizsi rue de Richelieu-beli épületbe került. Az állományt, amely addig a Fontainebleau-i és Blois-i palotában volt elhelyezve, IX. Károly vitette Párizsba. A nagy anyagot itt is szét kellett osztani: egy része különböző kolostorokba (Collège de Clermont, Cloître des Cordeliers stb.), az értékesebbje pedig a Louvre épületébe került.

Ennek a tarthatatlan állapotnak akart véget vetni XIV. Lajos minisztere, Colbert, aki a Vivienne utcában lévő két magánpalotáját engedte át a könyvtár elhelyezésének céljára. A XVII–XVIII. század folyamán a környező magánpalotákat is (Hôtel de Nevers, Chivry, Toubouffant stb.) sikerült a könyvtár számára megszerezni. Ezeket a különálló épületeket Robert Cotte építész tervei szerint egy nagy, célszerű könyvtárrá építették egybe. Ez alkotja mind a mai napig a könyvtár főépületét.

1688-ban, amikor Nicolas Clément az első teljes katalógust elkészítette, az állomány kb. 50 ezer kötet volt. Clément nevéhez fűződik a könyvek 23 szakterületre kiterjedő osztályozása is, amit később a könyvek forma, ill. nagyság szerinti osztályozásával egészítették ki (Fol., 4°, 8° stb.).

A könyvtár állománya a francia forradalom alatt és utána mérhetetlenül megszapordott, mivel a kolostorok és az arisztokrácia elkobzott könyvtárai az állam tulajdonába mentek át.

A jelenlegi állományt lehetetlen pontosan felmérni, egyrészt azért, mert a különböző osztályoknak saját raktárak van, másrészt pedig a ritkábban igényelt könyveket és a folyóiratok régebbi számainak az ötvenes években épült hatalmas Versailles-i raktárban

őrzik. Az olvasóterem melletti központi nagy raktár kb. 9 millió könyvet tart számon. Ez – szemléletesebben – 90 km hosszúságnak felelne meg, ha a polcokat sorba raknák. Az évi gyarapodás kb. 60–65 ezer monográfia, mely kb. 2 km-nyi helyet igényel.

A könyvtár a következő 9 nagy osztályra (département) oszlik:

1. *nyomtatványok* (Imprimés). A *központi raktáron* kívül ide tartozik a 700 személyt befogadó *olvasóterem* és az ún. „Réserve”, ahol az ősnymtatványokat és a legértékesebb könyveket tárolják. Ide tartozott a „Pokol” (Enfer) nevezetű zárolt pornografikus anyag is, amely a manapság megjelenő, szabad forgalomban lévő „művek” 10%-át sem tudná befogadni.

2. A *Gyarapítási osztály* (Département des Entrées) feladata a beszerzés, a beérkezett anyag állományba vétele, feldolgozása és a raktárakba való továbbítása. Itt készül – a kötelezpéldányok alapján – a Nemzeti Bibliográfia és az idegen nyelveken megjelent könyvek általános és kiegészítő katalógusa. A „*Bibliographie de la France*” számítógéppel készül az *ISBD* (International Standard Bibliographic Description) követelményei szerint. Ehhez csak annyit fűznék hozzá, hogy a számítóközpont nem Párizsban, hanem Grenoble mellett, egy l’Isle d’Abeau nevű helységben van, s hogy a bibliográfia *hetenként átlagban 500–700* címmel gazdagodik. Az idegen nyelvű könyvek számítógépes katalogizálása még nem kezdődött el, az erre vonatkozó rendszer még kidolgozás alatt áll.

3. A *Folyóiratosztálynak* külön olvasóterme és katalógusa van. Itt a XVII. századtól kezdődően az ország területén megjelent összes folyóirat és újság megtalálható. A könyvtárnak kb. 280 ezer folytatólagos kiadvány jár, ami napi 5500 tétel beérkezését jelenti. A legtöbb újságot csak mikrofilmen kaphatják meg az olvasók. 83 magyar kiadású folyóirat érkezik rendszeresen. A XIX. századtól (1867-től) 220 magyar folyóiratot tartanak számon.

4. A *Kéziratosztály* állománya kb. 300 ezer kötetet tesz ki. A legrégebbi s mindenfajta civilizációt s nyelvet felölelő kéziratok emlékeken, kódexeken kívül számos nagy francia író, tudós, művész (Pascal, Diderot, Victor Hugo, Proust stb.) található itt.

5. A *Metszet- és Plakátosztály* (Estampes) eredete XIV. Lajos magán-metszetgyűjteménye (1667). Jelenlegi állománya kb. 14 millió metszet és 2 millió fénykép. 1689 óta a kötelezpéldány-szolgáltatás a metszetekre és a plakátokra is vonatkozik. Ez a gazdag gyűjtemény nem csupán a kutatóknak, hanem a jelmez- és díszlettervezőknek is nagy segítségére van, különösen, ha ezek történelmi tárgyú témán dolgoznak.

6. A *Térkép- és földrajzi osztály* a világ egyik leggazdagabb régi térképgyűjteményét mondhatja magáénak, amelynek eredete a XIII. századra nyúlik vissza. Az itt őrzött művészi kivitelű régi földgömböknek, mérőeszközöknek az értéke szinte felbecsülhetetlen. Az elmúlt háborúk alatt a francia vezérkar gyakran használta ennek az osztálynak gazdag és ritkaságokban bővelkedő anyagát.

7. A *Zenei osztály* (Musique) elég újkeletű, 1964-ben avatták fel a könyvtárral szemben lévő új épületben, gyűjteménye zenére vonatkozó szakirodalmat és kottákat tartalmaz.

8. A *Hangmúzeum* (Phonothèque) kizárólag hangfelvételeket gyűjt; nem csupán zenei anyagot, hanem híres emberek hangját megőrzítő felvételeket is. Az érdekesség kedvéért megemlítem, hogy ez a részleg nemrégiben Kossuth hangjával gazdagodott.

9. A könyvtár leghíresebb és legértékesebb osztálya az *Érem- és régészeti gyűjtemény* (Médailles et antiquités). Ez a részleg az egykori Nevers palotában, a „Hotel de Nevers”-ben található, amelynek megőrizték eredeti, XV. Lajos korabeli berendezését. Az érmekre és pénzekre 1904-től kezdve vonatkozik a kötelespéldány-szolgáltatás. Az állomány magva szintén a királyok magángyűjteménye. Az igen nagy műzeális és művészi értékű, görög, római, gall és középkori kámea- és műtárgy-gyűjtemény a közönség számára sajnos hozzáférhetetlen.

A felsorolt osztályoknak külön raktárak, olvasótermük, s tárgykörüknek megfelelő, speciális katalógusai vannak.

Mint minden nagy nemzeti könyvtárnak, a franciának is saját kiadóhivatala, restauráló-könyvkötő műhelye, fénykép- és mikrofilm-szolgálat stb. van.

A 3–4 hónaponként megújuló kiállítások nem csupán a nagyközönség művelődési igényeit elégítik ki, hanem bevételt is jelentenek a könyvtár számára. A kiállítások zömét különféle kulturális vagy művészeti témáknak vagy híres embereknek szentelik. (A könyv története, az azték kultúra, Voltaire, Colette stb.)

Befejezésül hadd szóljak a *könyvtár hungarika-állományáról*. Hosszú évek s több szakember munkája lenne szükséges ahhoz, hogy a könyvtárban található magyar vagy magyar vonatkozású anyagot – legalábbis nagy vonalakban – fel lehessen kutatni, s ebből egy különálló magyar katalógust lehessen készíteni. Ha nem íránk a magyart latin betűkkel, sokkal egyszerűbb lenne a dolgunk: a könyvek s természetesen a folyóiratok külön katalógusban jelennének meg, úgy, mint a cirill, görög, héber, arab stb. állomány.

A magyar delegációval s főleg Sebestyén Gézával folytatott beszélgetések során már 1973-ban, a Grenoble-i IFLA Konferencia folyamán felmerült az az ötlet, hogy ösztöndíjat kellene kérni 1–2 magyar könyvtáros részére, akik a különböző katalógusokból kiválogatnák a magyar anyagot. A francia Nemzeti Könyvtár vezetősége nagy érdeklődéssel várja Havasi Zoltán főigazgatóhelyettes ígért látogatását, s reméli, hogy ezt a tervet – a kedvezőtlen gazdasági viszonyok ellenére is – meg lehet valósítani, vagy legalábbis el lehet kezdeni. Kezdetnek elegendő lenne az 1910-től beérkezett munkákat feltérképezni, hiszen Kont István kitűnő munkájában, a *„Bibliographie française de la Hongrie”*-ban az 1521-től 1910-ig tartó időszakot már feldolgozta, bár pótlásokra ezt az időszakot illetően is nagy szükség lenne.

Apponyi Sándornak, a magyar kultúra felbecsülhetetlen értékű ismertetőjének *„Hungarica: Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften”* (München, 1900–1927) c. munkája a XVIII. századdal befejeződik. Ennek a műnek a folytatását azonban csak egy nagyméretű, egész Európára kiterjedő kutatóprogrammal lehetne megvalósítani. Sajnos, mindez idő s főleg pénz kérdése, ezen kívül a francia Nemzeti Könyvtárban a katalógusok használata – a bonyolult osztályozási rendszer és a katalógusok tárgy- és időbeni széttagolása miatt – elég nagy feladatnak ígérkezik. Hadd idézzem erre vonatkozólag Szerb Antal párizsi visszaemlékezését, a *„Nyaralás a könyvtárban”* című karcolatából: *„A katalógusokban megtalálni valamit olyan leleményt igénylő feladat volt, hogy nem is tudnám módszerét írásban elmondani, mindössze annyit szemléltetésül, hogy csak a harmadik nyáron jöttem tisztába a katalógus minden csínjával-bínjával; büszke is voltam rá, és egész délelőttöket töltöttem azzal, hogy egy-egy ismerősöm-*

nek, vagy esetleg egy addig ismeretlen, de rokonszenves hölgynek megmagyaráztam, hogyan kell bánni vele. De éppen ez volt az izgalmas. Ha az ember a könyvet rögtön megtalálja, mint pl. a British Museum utolérhetetlenül tökéletes katalógusában, a mulatság fele elvész. A franciák értenek az élet művészetéhez.” A helyzet azóta sem változott sokat, magam is számtalanszor kalauzoltam reménytvesszett, kimerült kutatókat a katalógusok labirintusában.

Ami a magyar anyag gyarapítási szempontjait illeti, majdnem kizárólag humán tárgyú művekre van szükség, s főleg olyanokra, melyek valamelyik ismert európai nyelven jelennek meg. Élvonalban a Magyar Tudományos Akadémia kiadványai találhatóak, de nagy megbecsülésben állnak az egyetemek, múzeumok s egyéb tudományos intézmények munkái is. A Corvina által kiadott művészeti könyveknek pedig egyenesen közönségsikere van. Gyakran teszik fel nekem a kérdést, hogy egy kis és nem túl gazdag ország hogyan képes ilyen mennyiségű s főleg minőségű könyvet megjelentetni?

Legnagyobb becsben a magyar orientalisztikai kutatás áll. A finnugor, mongol, török, történelmi, nyelvészeti s néprajzi műveket azonnal jelentenem kell a keleti nyelvek részlegének. Nagy az érdeklődés a könyvtártudományi, bibliográfiai, társadalmi, történelmi, numizmatikai, szociológiai kiadványok iránt is, feltéve, ha ezek a nyugatiak számára érthető nyelven íródtak. A régészeti, a műemlékvédelmi és a nyelvészeti kutatások (Nyelvatlasz) szintén nagy elismerést váltanak ki.

A magyar irodalom a legrégebb időktől kezdve, majdnem teljes egészében képviselve van, de sajnos kevés a magyarul tudó olvasók (történészek, nyelvészek) száma. Az eddigieknél sokkal több francia fordítást kellene megjelentetni a magyar irodalom alkotásaiból s főleg történelmi regényeiből. Mindazok, akikkel a Corvina „Les auteurs hongrois” sorozatában megjelent vagy egyéb, franciára fordított regényt megismertettem, állandóan érdeklődnek az újdonságok iránt. Felbecsülhetetlen segítséget jelent ezen a téren az OSZK által készített „Magyarországi irodalom idegen nyelven, 1945–68” című bibliográfia is.

A francia Nemzeti Könyvtár magyar állománya Európa egyik leggazdagabb ilyen gyűjteménye. Eredete a Királyi Könyvtárig (Bibliothèque royale) nyúlik vissza. Nem csupán a magyar történelmet és a francia-magyar kapcsolatokat lehet általa nyomon követni, hanem megtalálható mindazon munkák nagy része is, melyeket világszerte a magyarokról írtak.

Körülbelül 150-re becsülhető az 1500 előtti, magyar történelmi vonatkozású kéziratok – diplomáciai iratok, szerződések, oklevelek stb. – száma. Számunkra különösen becses az öt korvina: egy-egy Ambrosius-, Cassianus-, Hieronymus- és Ptolemaeus-kódex, valamint Aristoteles műveinek 5 kötetes nyomtatott kiadása. Megtalálható itt az első magyar nyomtatott könyv, a Chronica Hungarorum (1473) egyik példánya is.

A Hunyadiak koráról számos magyar és külföldi munka található, ugyanez áll a Rákóczi- és az 1848-as szabadságharc idejére. Rákóczi és Kossuth neve egyébként még azok előtt sem ismeretlen, akik a magyarokat következetesen szláv eredettel könyvelik el. Történelmünk nagy alakjainak (Rákóczi, Kossuth, Széchenyi, Deák stb.) munkái és emlékiratai mind hiánytalanul megvannak. Érdekes volna azonban felkutatni és összegyűjteni annak a sok százra tehető magyar emigránsnak az írásait is, akik évszázadokon keresztül menedéket találtak a francia földön. Tudtommal néhány ösztöndíjas magyar történész

gyűjtött már ilyen jellegű anyagot, főleg a Magyar Tanácsköztársaság bukását követő időszakról.

A Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, Országos Levéltár stb. sorozati és monografikus kiadványai az első világháború kitöréséig majdnem hiánytalanul megtalálhatók (Erdélyi és magyarországi országgyűlési emlékek; Monumenta Vaticana; Magyarország vármegyéi és városai 1880–1900 stb.). A két világháború alatt – politikai okokból – a két ország között nagyon megcsappant az együttműködés, ami a könyvtár ezen időszakra eső gyarapodásán is meglátszik. A helyzet nem sokkal rózsásabb a két háború közé eső időszakban sem. Tanulságos lenne viszont a trianoni béke nyugati visszhangját az itteni művek alapján feldolgozni. Nem csupán nagyszámú, de a magyar ügy iránt szimpátiával viseltető írásokat is találhatunk.

Az 1960-as évekig a magyarul valamicskét tudó könyvtáros is legfeljebb pár hónapig foglalkozott a magyar anyaggal. A csere majdnem kizárólagosan a magyar ajánló jegyzékek alapján történt, de ami ennél még kellemetlenebb, igen sok magyar könyvet a szerző keresztnevére katalogizáltak. Ma már a nemzetközi csere keretében kb. 64 állandó sorozat érkezik külön kérés nélkül, s az évi 300–350 magyar kiadvány számát is emelni lehet. Nagy szükség volna zenei ajánló bibliográfiákra, mind a zenei irodalom, mind a hangfelvételek terén.

A jelenkori anyagot hathatósan bővítette a magyar állam adománya 1973-ban, mikoris a Párizsban bemutatott magyar könyvkiállításon szereplő műveket a Nemzeti Könyvtár kapta meg. Ezek egy részét a Sorbonne finnugor tanszéke vette át, a duplum-példányokat, valamint az idegen nyelvekből magyarra fordított könyveket pedig – az igazgatóság engedélyével – a párizsi Magyar Intézet könyvtárának ajánlottam fel.

A *Szendeffy-gyűjtemény* is külön említést érdemel. Ezzel az igen nagy értékű, kb. 3000 kötetnyi anyaggal 1970-ben gazdagodott a magyar részleg. A könyvek eredetileg báró Szendeffy Aladár, nagy műveltségű orvos és bibliofil magánkönyvtárát képezték. Szendeffy Budapesten született 1865-ben, még az első világháború kitörése előtt egy colmari leányt vett feleségül, s Colmar városában telepedett le. Haláláig hű maradt a magyar kultúrához, s főleg magyar tárgyú magánkönyvtárát ezután is költséget nem kímélve gyarapította. Gyűjteményében szép számban akadnak ritka, régi és első kiadások, megtalálható a világ- és klasszikus irodalom remekműveinek zöme, sőt korabeli és régi orvosi munkák is. Szendeffy 1958-ban halt meg, 93 éves korában. Könyvtárát, valamint műkinccsekkel berendezett házáat Colmar városára hagyta. A könyvállomány sokáig feldolgozatlanul hevert a Colmari Városi Könyvtárban, míg végül a Nemzeti Könyvtár a gyűjteményt megvette, s Párizsba hozatta. Az állomány feldolgozása még nincs teljesen befejezve, de hogy a gyűjtemény egyedi jellege megmaradjon, az általános katalógusba kerülő cédulákon kívül két külön cédulakatalógus is készül róla.

A gyűjteményben a Magyar Tudományos Akadémia értesítőin, különböző tudományos sorozatain, klasszikus és újabb kori gyűjteményes kiadványain kívül kb. 200 nyelvészeti, néprajzi, biográfiai, régészeti munka, valamint kb. 150 történeti, levéltári, bibliográfiai, természettudományi és filozófiai munka található. Néhány különösen értékes mű: a XVI. századból két könyv: MONOSZLÓY András: De invocatione et veneratione... (Nagyszombat, 1589.); TELEGDI Miklós: Az Evangeliomoknak, mellyeket... (Nagyszom-

bat, 1578.); a XVII. századból 14 könyv, főleg teológiai munkák, többek között Káldi magyar bibliafordítása 1626-ból, Szenczi Molnár latin-görög-magyar szótára 1921-ből stb.; a XVIII. századból 15 könyv, többnyire történelmi tárgyúak, közöttük Horányi 1792-ben megjelent írói életrajz-gyűjteménye, Baróti Szabó Dávid „Kisded szótár”-a; a XIX. századból több mint 700 monográfia és több kötetes kiadvány tükrözi a magyar irodalomtörténeti, nyelvészeti és történelmi kutatásokat; nagy íróink és költőink műveinek összkiadásai, valamint számos első kiadású Jókai-regény is szerepel az anyagban.

A magyar kultúra és irodalom terjesztésére több javaslatom is lenne.

Érdeemes lenne megismertetni a francia közönséggel több magyar író (Bajomi Lázár E., Benedek I., Gáspár M., Köpeczi B. stb.), francia vonatkozású műveit, s franciául megjelentetni az olyan visszaemlékezéseket, amelyeket pl. Illyés Gyula, Ady, Bölönié Itóka, Dénes Zsófia írtak párizsi tartózkodásukról, élményeikről s az azóta már az irodalmi parnasszusra került személyekről.

Egyre nagyobb az érdeklődés a történelmi regények iránt. Tekintve, hogy Magyarországról általában igen keveset tudnak a franciák, érdemes volna néhányat nagy történelmi regényeinkből franciára fordíttatni (pl. Kemény Zs., Jókai, Eötvös, Móricz stb.), s ezeket megfelelő *ismertetés* (cikkek, rádió, televízió stb.) után megjelentetni a francia könyvpiacra.

Sok külföldön élő magyar családnak nagy örömet okozna, ha képregény formájában adhatnák magyarul már rosszul tudó gyermekeik kezébe a magyar történelem főbb eseményeit. A „Népszerű történelem” című sorozat is kitűnően megfelelne ennek a feladatnak, ha annak magyar vonatkozású kötetei legalább angol, német és francia nyelven megjelenének.

A NEW YORK PUBLIC LIBRARY ÉS MAGYAR VONATKOZÁSÚ ÁLLOMÁNYA

SZMUK, SZILVIA E.

Kedves meghívásuk alkalmából a New York-i tudományos és közművelődési könyvtárak hálózatának a magyar kultúra és tudomány terjesztésében való szerepéhez fogok röviden hozzászólni.

A hálózat szíve a 42-ik utca és 5-ik Avenue sarkán álló New York Public Library. Ez a központi könyvtár, melyet mindenki felismer a híres orosz-lánszobrokról. Én itt dolgoztam 12 éven keresztül, különböző beosztásokban.

A központi könyvtár tulajdonképpen tudományos könyvtár, amely több mint 5 millió 700 ezer kötettel rendelkezik. Hetente öt napon át tart nyitva, használata teljesen nyilvános és ingyenes. E könyvtár nem folytat kölcsönzést; kölcsönzés csak a fiókkönyvtárakon keresztül lehetséges, de erről majd később esik szó.

1941-ben – 30 évvel a könyvtár megnyitása után – a könyvállományról szóló tájékoztató kézikönyv 1100 magyar nyelvű szépirodalmi kötetéről számol be. Ekkor már a könyvtár programjában szerepelt egy komoly magyar gyűjtemény összeállításának a terve.

1975-ben az útmutató új kiadása szerint a magyar szépirodalmi könyvállomány majdnem *ötszörösére* – 5280 kötetre – emelkedett.

Hét évvel ezelőtt a könyvtár hivatalosan bejelentette, hogy ezentúl teljes körűen megvásárolja a magyar szépirodalmi és történelmi műveket. Ez azt jelenti, hogy a New York Public Library a Magyarországon kiadott irodalmi és történelmi művek 75%-át megrendeli. Ennek eredményeképpen a magyar gyűjtemény ma már messze túlhaladja a 25 ezer kötetet.

A szépirodalmi és történelmi műveken túl az állomány egyéb tudományágakat is képvisel, kivéve a jogi, az orvosi tudományokat és bizonyos műszaki területeket.

A Magyarországon kiadott könyvek beszerzésében a budapesti Kultúra Külkereskedelmi Vállalat nyújt felmérhetetlen segítséget: előzetes megállapodás értelmében, rendszeres időközönként elküldi a könyvtár profiljának megfelelő könyveket.

A magyar művek beszerzéséért felelős könyvtáros ezenkívül rendszeresen tanulmányozza a Magyar Nemzeti Bibliográfiát és a szakfolyóiratokat is, hogy a könyvtár semmilyen fontos könyvet el ne mulasszon.

A más országokban megjelenő magyar könyveket könyvkereskedelmi katalógusok alapján tartják számon.

Sajnálattal kell megjegyezni, hogy költségvetési problémák miatt a múlt hónaptól (1980 júliusától) kezdődően a korábbi 75% helyett a könyvtár csak 25–50%-ig vásárol magyar könyveket.

A fentiekén túlmenően, a könyvtárba évente kb. 180 különböző folyóirat, közlemény és sorozat is érkezik, előfizetés vagy csere útján. Ezek között a legnagyobb számban a természettudományi folyóiratok szerepelnek, mint például a Magyar Tudományos Akadémia Actái, a budapesti, a szegedi és a debreceni egyetemek periodikumai.

A folyóiratok között igen sok az irodalmi, mint pl. az Alföld, a Helikon, a Hungarian Book Review, a Jelenkor, a Könyvvilág, a Literatura és az Új Írás. – De más területek is képviselve vannak, mint például: a New Hungarian Quarterly, a Valóság, a Magyar Építőművészet, a Magyar Pszichológiai Szemle, a Hungarian Trade Union News, a Foto, a Magyar Sakkélet, az Ez a Divat stb.

Ami talán hiányzik, az egy-két hetilap, mint például a Magyarország. Jó lenne továbbá egy-két napilap is, legalább mikrofilmen.

A könyvtár régebbi folyóiratai között megtalálható a Magyar Könyvszemle (a 13. számtól kezdve) és a Nyugat teljes sorozata. Ez valószínűleg egyetlen az országban.

A könyvtár egyik legjelentősebb tevékenysége eddig – és feltehetően a jövőben is – a bibliográfiák gyűjtése. Emellett igen fontos a szépirodalmi művek (így a prózaírók és költők egyedi és összegyűjtött munkái, valamint az előbbiekre vonatkozó kritikák) lehetőleg teljességre törekvő gyűjteménye.

Az 1920-as és 30-as években a könyvtár érdeklődése különösen a drámaírók munkáinak gyűjtésére összpontosult. Természetesen a magyar klasszikusok mind

megvannak, de ezek mellett a mai ismertebb írók és költők művei is nagy számban megtalálhatók.

A szintén terjedelmes történelmi gyűjtemény a honfoglalástól a jelenkorig minden korszakot átfog, de talán a legrészletesebb az 1848, 1919 és az 1956-os eseményekkel foglalkozó anyag.

A történelmi kutatást a könyvek mellett az okmányok gyűjteménye segíti. Elsődleges kutatási lehetőségeket nyújtanak az országgyűlések iratai és jegyzőkönyvei, amelyek 1790 óta megvannak. Ezenkívül az 1861-től 1949-ig terjedő időszak: magyar alkotmányainak kiadásai is megtalálhatók.

A Központi Statisztikai Hivatal különféle kiadványait, évkönyveit és szemléit 1875-től kezdődően gyűjti a könyvtár.

Más területen a gyűjtemény csupán reprezentatív vagy szelektív, ami azt jelenti, hogy az állomány önmagában nem elég egy elmélyült tudományos munkához.

A nem tudományos beállítottságú olvasó részére is sokat nyújt a központi könyvtár. Így például a mostanában népszerű genealógia és a konyhaművészet olvasói sok anyagot találnak. A gyűjteményben több mint ötven XX. századbeli magyar szakácskönyv található, néhány kivételével ezek mind magyar nyelvűek. A genealógiai szakosztálynak szép, értékes és eléggé kiterjedt gyűjteménye van. Természetesen honi források megnyitása nélkül nem lehet alapos családfakutatást végezni; de ezekben a genealógiai kutatásokban – a sok monográfián kívül – nagy segítséget nyújt a Turul folyóirat teljes sorozata és Baán Kálmán: Magyar genealógiai és heraldikai forrásmunkák c. bibliográfiája.

Gyermekkönyveket a könyvtár sajnos nem gyűjt, csupán kivételes esetekben, amikor a szerző egyéb írásai is ismertek.

Nagy kár lenne – még egy ilyen rövid összefoglalóban is – említetlenül hagyni a New York Public Library más, egészen különleges magyar kincseit.

Minden látogató figyelmét azonnal megragadja a könyvtár márvány lépcsőcsarnokában függő eredeti Munkácsy festmény: Milont ábrázolja, amikor vakon diktálja az Elvesztett Paradicsomot leányainak.

A képzőművészeti részlegben Louis Barrias mellszobra Munkácsyt ábrázolja, miután a nagy magyar megkapta a francia médaille d'honneur kitüntetését 1878-ban.

A New York Public Library-nek négy olyan részlege van, ahová csak külön engedéllyel lehet belépni, és ezek közül három őriz különleges magyar tárgyú emlékeket: a régi könyvek gyűjteménye, a levéltár és a Spencer-gyűjtemény.

A *régi könyvek gyűjteményében* megtaláljuk – Xántus János két Amerikáról szóló kötetének első kiadásait (ezeket azért őrizi ott a könyvtár, mert Kalifornia felfedezésével kapcsolatos eredeti művek); – az 1626-ban kiadott Bibliát Káldi György fordításában; – Bonfini Rerum Ungaricum Decades-ának német és latin változatát; – a térképek közül – bár ez nem a legrégebb, és nem is magyar nyomtatású, de az elsők közé lehet számítani – Ortelius Ábrahám európai atlaszának első, 1570-es kiadását, amelyben Magyarország és Erdély két térképet foglal el; – Hess András Chronica Hungarorum-ának 1835-ös és 1900-as faksimile kiadásait.

A régi könyvek gyűjteménye mai, számozott kiadású könyveket is tartalmaz.

A *levéltárban* is található Magyarországgal kapcsolatos különlegességek, így pl. több, mint tucatnyi levél Kossuth-tól. Az egyiket például Londonból írta Dudley Mannak (Assistant Secretary of State), s így kezdődik:

„Dear Sir:
Amidst the complications of important events
which day by day...”

Molnár Ferenc négy színdarabjának (a Császár, a Cukrászné, az Esküvő és a Szívdobogás) kéz- és gépirata.

A *Spencer-gyűjtemény* csak a legkülönlegesebb kódexeket, ősnymtatványokat, értékes kötések és kiadásokat gyűjti. Ez a gyűjtemény egy Corvinával is dicsekedhet (Titus Livius: De Secundo Bello Punico), amelynek első illuminált lapja Mátyás király címerét is ábrázolja. Az inkunábulumok között megtalálható Thúróczy János 1488-as *Chronica Hungariae*-ja, végül megemlíthető Marco Vicenzo Coronelli 1707-ből való, rézmetszetes térképekkel teli magyarországi útikönyve, a *Regno di Ungheria*.

Sajnálatos, hogy ennyi kincssel bíró gyűjtemény mind ez ideig nem inspirált a könyvtárban egy méltó hungarika-kiállítást.

A központi könyvtár egy másik, 20 percnyi gyaloglással elérhető épületében, a Lincoln Centerben vannak a színház és zeneművészeti részlegek: a dráma-, film-, zene-, tánc- és hanglemezyűjtemények.

Ezek nem nyomtatott könyveket őriznek, hanem inkább az előadásokkal kapcsolatos emléktárgyakat. Itt például számos színházi, hangverseny- és cirkuszplakát található, valamint színházi programok és fényképek, újságokból kivágott kritikák, és eredeti színdarabok kéziratái is (pl. Bús Fekete László: 26 színdarabja).

A gazdag kottagyűjteményből természetesen kiemelkednek Liszt, Kodály, Bartók, Dohnányi művei, kisebb mértékben Erkel, Lehár és Kálmán szerzeményei. A hanglemezyűjtemény nem olyan gazdag, mint ahogyan azt elvárhatnánk, mivel a Rodgers and Hammerstein Archives of Recorded Sound nem vásárol lemezeket (vagy csak nagy ritkán), így teljes egészében adományokra van utalva. Egy lehetséges megoldás lenne a magyar lemezállomány gyarapítására, ha a magyar hanglemezipar valamilyen csereegyezményt dolgozna ki a könyvtárral.

A táncrészlegből nem hiányoznak a magyar népi táncok leírásai. E szakosztály különlegessége a táncokat bemutató filmek és videoszalagok gyűjteménye. Míg a csárdásról sok olvasnivaló van, sajnálatos, hogy az állomány csak egyetlen néptáncfilmet őriz; ez az Utah állambeli Brigham Young egyetemen készült, és csupán néhány percre valót mutat be a hátravágós táncból, a karikatáncból és a verbunkosból.

A színházi és zenei gyűjteményt több mint 15 magyar folyóirat is gazdagítja, köztük a Táncművészet, a Magyar Zene, a Studia Musicologia (Tudományos Akadémia), a Szenográfia, a Színházi Tanulmányok, a Filmélet és a Filmvilág.

A New York Public Library sokkal többet nyújt, mint amiről egy pár perc alatt be lehet számolni, viszont nem akarom említetlenül hagyni a fiókkönyvtárakat sem, amelyek a kölcsönzést végzik, mert ezek valóban jelentős szerepet töltenek be a magyar könyvkultúra terjesztésében az átlagolvasók számára is.

New York város körzetét könyvtári szempontból három közművelődési könyvtári hálózat látja el: a New York-i (aminek ugyanaz a neve, de nagy részben független a tárgyalt tudományos szakkönyvtártól), a quennsi és a brooklyn-i hálózat. Mindegyik hálózatnak van egy nagy központi könyvtára és természetesen több fiókkönyvtára: New York 83, Brooklyn 58, Queens pedig 56 fiókkönyvtárral rendelkezik.

Magyar nyelvű könyvállománya csak a három központi könyvtárnak van, de a 197 fiókkönyvtáron keresztül ezekhez is hozzá lehet jutni.

A három gyűjtemény kb. egyforma jellegű: könnyű, szórakoztató könyvek, leginkább szépirodalmi művek (ezen belül a XIX–XX. századbeli regények), valamint népszerű történelemkönyvek és életrajzok találhatók. A magyar nyelvű könyvek között sok a más nyelvről magyarra fordított anyag is. A nevesebb magyar írók angol fordításban is hozzáférhetők: többek között Jókai, Móricz, Mikszáth, Móra, Déry stb. A fiókkönyvtárak folyóiratokat nem tartanak, gyermekkönyvekben szegényesek, viszont hanglemezállományuk igen gazdag. Liszt, Bartók, Kodály, Dohnányi művei megtalálhatók magyar és külföldi előadásokban is, Erkel, Lehár és Kálmán darabjai német és angol nyelven hallgathatók. Népzene- és nyelvlecke-lemezek is kölcsönözhetőek.

Az előadásom fő forrása Paul Horecky *East Central and Soutleast Europe: A Handbook of Library and Archival Resources* (Clio Press, 1926) című könyvének Norma Balsam által írt fejezete volt. A témával kapcsolatos további részletek ebben a forrásmunkában megtalálhatók.

EGY KÜLÖNLEGES MAGYAR VONATKOZÁSÚ KÖNYVGYŰJTEMÉNY NEW BRUNSWICKBAN

SZMUK, SZILVIA E.

A New York belvárosától egy órai távolságra lévő, New Jersey állambeli New Brunswickban 1955-ben magyar alapítványt (American Hungarian Foundation) hoztak létre, a következő célokkal:

az egyetemi szintű magyar tanulmányi programok támogatása ösztöndíjakkal, kutatási segítséggel, könyvtári és levéltári anyagok gyűjtésével és szolgáltatásával;

az amerikai magyarság kultúrája fennmaradásának elősegítése.

Örömmel jelentem, hogy fennállásának 25 éve alatt az alapítvány mindkét céljával kapcsolatban jelentős eredményeket ért el.

A szervezet sokrétű munkáját kis létszámú személyzet végzi: az igazgatói munkát Dr. Molnár Ágoston látja el (akit Önök is megismerhettek a konferencia alatt), a hivatásos könyvtári teendőket pedig Jancsó Livia végzi, részidőben.

A könyvtár anyagát helyben bárki használhatja, könyvkölcsönzés viszont csak más könyvtárakon keresztül, könyvtárközi kölcsönzéssel lehetséges.

Az alapítvány könyvtára csak azokat a témákat és anyagokat gyűjti, amelyek a magyarsággal kapcsolatosak. Az alapítvány sok értékes adományt, ajándékot és hagyatékat

kapott és kap rendszeresen, így az évi 100 ezer dolláros költségvetésből csak keveset kell a könyvállomány gyarapítására fordítani.

A gyűjtemény erőssége az irodalom, az etnográfia (főleg az Amerikába való magyar bevándorlás) és a történelem. Irodalom alatt a magyar vonatkozású világirodalom is érten-
dő: a könyvtárban magyarra fordított művek — pl. Shakespeare, Arany és Rákosi Jenő fordításában — valamint angol nyelvű, magyar vonatkozású regények és elbeszélések is találhatók.

A szépirodalom terén csak két adományt említek a sok közül. Az első: Reményi József gyűjteménye. Az 1956-ban elhunyt Reményi professzor, a Western Reserve Egye-
temen az összehasonlító irodalom tanára volt; könyvgyűjteménye az e század közepéig terjedő irodalomtörténetre, kritikára és világirodalomra terjed ki. — A második: Vargha László 6000 kötetes magyarságtudomány tárgyú gyűjteménye, amelynek Budapestről New Brunswickba történő szállítását jelenleg szervezik.

A könyvtári gyűjtemény gyengébb oldala a nyelvészet, ezen a téren viszont a közeli Columbia Egyetem és a New York Public Library gyűjteményei igen kiterjedtek. A gyer-
mekkönyv-állomány is viszonylag szegényes és ez azért is nagy hiányosság, mert a többi New York-i könyvtárban sincs elegendő gyermekirodalmi mű.

A teljes könyvgyűjtemény jelenleg kb. 30 ezer kötetből áll, amelyből 8000 van feldolgozva, mégpedig a Library of Congress osztályozási rendszere szerint. Egyelőre ehhez a kartotékrendszerhez csak az alapítvány könyvtárában lehet hozzáférni. Tervbe vették azonban, hogy a jelenlegi gyűjtemény feldolgozása után az egész katalógust mikro-
filmre veszik, és az amerikai egyetemi könyvtárak közös számítógépes rendszerében dol- gozzák fel. Ez lehetővé teszi majd, hogy a kutatók bárhol hozzájuthassanak a katalógus-
hoz. Ez nagyon fontos, mert Jancsó Livia szerint a gyűjtemény eddigi része 50–60%-ban olyan anyagból áll, amely más könyvtárnak nincs birtokában. A gyűjtemény kétharmada — amely még feldolgozatlan — a közeli Rutgers Egyetem raktárában van elhelyezve. A raktározási rendszer könnyű áttekinthetősége folytán bármely könyvet minden nehé-
ség nélkül meg lehet találni.

A könyvtárba számos folyóirat is jár, Magyarországról, Európából és Amerikából egyaránt. Ezeknek nagy része irodalmi és nyelvészeti témájú, mint a müncheni Új Látó-
határ, az Új Írás, a Nyelvünk és Kultúránk, a Magyar Nyelvőr, de van köztük kulturális és történelmi, mint például a Századok, a Valóság és a müncheni Új Európa. A folyóira-
tok között két pedagógiai témájú is található, amelyek más közeli könyvtárakban nem találhatók: az Idegen nyelvek oktatása és a Magyar Pedagógia.

A könyvtár előfizet az amerikai magyar hetilapokra is, köztük a Szabadságra, a Katolikus Magyarok Vasárnapjára és a Menorahra, amelyek szintén nincsenek meg a kö-
zeli nagy tudományos könyvtárakban.

Elmondhatjuk, hogy egy könyvtári gyűjtemény, amely Magyarországtól 6000 killo-
méterre magyar és magyar vonatkozású anyagok gyűjtésével foglalkozik, önmagában is említésre méltó. Még érdekesebb azonban az a tény, hogy a gyűjtemény levéltári iratokat és ritakásokat is tartalmaz.

1976-ban Vasváry Ödön gyűjteményének mikrofilmmásolata (az eredetit a szegedi Somogyi könyvtárnak hagyta) gazdagította az alapítvány könyvtárát. Ez a 400 füzetből

és 22 ezer cédulából álló gyűjtemény a kutató történelmi érdeklődését tükrözi. A kartotékok teljes egészükben Vasváry cikkeivel és a bennük szereplő eseményekkel, intézményekkel és személyekkel foglalkoznak.

A könyvtár szeretne ezen témakörökhöz utalókat készíteni, hogy a keresett információk könnyen megtalálhatók legyenek.

Szécskay György amerikai magyar költő, újságíró nagy szerepet játszott a magyar kultúra Amerikában történő terjesztésében. Jelentős gyűjtemény az ő archívuma is, amely közel 20 ezer személyre vonatkozó név szerinti kartotékból áll.

A könyvtár még egy értékes és teljesen egyéni gyűjteménnyel gyarapodott akkor, amikor az ENSZ könyvtárának és Magyar Kérdés Bizottságának az 1956–62-ig terjedő anyagát örökölte. Ezek az újságok, levelezések, könyvek és füzetek a kutatók rendelkezésére állnak.

A könyvtár több ritkasággal is dicsekedhet, ilyenek pl. Thúróczy János 1488-beli *Chronica Hungariae*-ja, Bonfini *Ungarische Chronicája* 1581-ből és Istvánffy *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV* c. műve 1622-ből.

Kétségtelen, hogy a könyvállomány értékes, könnyen használható és bárkinek rendelkezésére áll, de az alapítvány célja nemcsak a könyvek gyűjtése, hanem a kutatás és az egyetemi oktatás előmozdítása is. E célból az alapítvány több könyv és folyóirat kiadását támogatja, köztük az évente négyszer megjelenő *Hungarian Studies Newsletter* és a *Hungarian Reference Shelf* c. folyóiratokat. Az alapítvány elősegítette Kármán Mór angol nyelvű tanulmányának kiadását, anyagi és szakirodalmi támogatást nyújtott Erdély István és Józán Mihály kutatómunkájához.

Az alapítvány második céljához szorosan kapcsolódik az az új szakterület, amely egyre szélesebb körben hódít tért az Egyesült Államokban – nevezetesen a genealógiai kutatás. Ezen a vonalon rendszeresebb kapcsolatokat kívánnak létesíteni az illetékes magyar levéltárakkal, hogy a családfakutatók pontosabb információkhoz jussanak. Az alapítvány rendszeres kiállításokat is szervez mind helyben, mind másutt; ezeken magyar könyvekkel, történelmi és néprajzi tárgyakkal ismerkedhetnek meg a látogatók.

Az amerikai magyar alapítvány jövője igen biztatónak látszik. A közeljövőben a szervezet egy tágas helyiségbe költözik; az új épület lehetővé teszi majd, hogy a könyvtár, a levéltár, az olvasóterem és az állandó múzeumi kiállítás külön-külön kényelmes helyiségekben szolgálja a magyar nép és az amerikai magyarság kultúráját.

A GÖTTINGENI EGYETEMI KÖNYVTÁR (NIEDERSÄCHSISCHE STAATS- UND UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEK, GÖTTINGEN) ÉS FINNUGOR ÁLLOMÁNYA

KESZTYÜS, TIBOR

A Göttingeni Egyetemi Könyvtár – teljes nevén: Alsó-szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár, Göttingen (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek,

Göttingen) – a finnugor irodalom hivatalos gyűjtőhelye a Német Szövetségi Köztársaságban.

Intézetünk a harmadik legnagyobb nyugatnémet tudományos könyvtár, kb. 2 millió 800 ezer kötettel. 1734-ben az egyetemmel egyidőben alapították, és az egyetem első kurátora (Gerlach Adolf Münchhausen) nagyvonalú anyagi támogatásának és Christian Gottlob Heyne könyvtárosi buzgalmának köszönhetően a XVIII. században Európa leg-híresebb könyvtárává vált. A XIX. századi háborúk és politikai viszályok következtében elvesztette vezető szerepét: Berlinben és Münchenben felépültek az állami könyvtárak, amelyek jelentősége a XIX. században ugrásszerűen megnövekedett. A XX. század első évtizede e vonalon nem hozott változást, és a két világháború közötti időszak sem volt „rózsás”. A második világháború, három bombától eltekintve, melyből kettő a könyvtárat találta el (aránylag csekély károkat okozva) „elrepült” Göttingen felett, így a 40-es évek végén a Deutsche Forschungsgemeinschaft által kezdeményezett gyűjtőköri programban a göttingeni könyvtár, mint egyedüli sértetlen észak-német intézet, közel két tucatnyi témára kiterjedő gyűjtőkörével előkelő helyet foglalt el.

E program alapján 1950-től rendszeresen gyűjtik Göttingenben a finnugor nyelvészeti anyagot, a kisebb finnugor népek irodalmát és nyelvtudományi anyagát. Magyarország és Finnország „kiemelt” országok, amelyektől nemcsak nyelv- és irodalomtudományi anyagot, hanem társadalomtudományi publikációkat, történelmi, szociológiai, gazdaságtörténeti, néprajzi, közigazgatási, oktatásügyi, földrajzi, geológiai, erdészeti és politikai vonatkozású könyveket és folyóiratokat is rendszeresen vásárolunk.

A göttingeni könyvtár nem véletlenül lett a finnugor irodalom németországi gyűjtőhelye, a városnak ugyanis finn és magyar tradíciói vannak. Henrik Gabriel Porthan finn történésznek és nyelvésznek göttingeni kapcsolatai voltak, ezenkívül itt tanult egy egész sor magyar diák, akik közül Heyne, a könyvtár igazgatója, a XVIII. században a Benkő fivéreket kérte meg a megvásárolandó könyvek jegyzékének összeállítására. Így a XVIII. században kialakult magyar gyűjtemény és a Farkas Gyula által vezetett első németországi finnugor tanszék e gyűjtőkör odaítélésénél Göttingen javára billentette a mérleget.

A rendszeres gyűjtés eredményeként kb. 32 ezer finnugor vonatkozású monográfiát (20 ezer magyar, 8 ezer finn, 4 ezer kisebb finnugor népek) és 2000 folyóiratot mondhat magáénak a könyvtár. A gyarapodás évente kb. 1500 kötet: 800–1000 magyar, 400–500 finn és 100 kötet a kisebb finnugor népek irodalmából.

A megrendelés a nemzeti bibliográfiák (Magyar Nemzeti Bibliográfia; Suomen Kirjallisuus; Knižnaja Letopis) és a különböző kiadók ajánlatai alapján történik.

A könyvtár látogatói három nagy katalógusrendszerben találják meg a keresett műveket. A betűrendes katalógus a porosz instrukciók szabályai szerint tárja fel az állományt, míg a szakkatalógusban tudományágak, a tárgyszó-katalógusban pedig – mint egy nagy lexikonban – tárgyszavak alatt található meg a dokumentumok leírásai.

1968-tól a folyóiratállomány katalógizálása számítógépes rendszerben folyik, 1979-től pedig a monográfiákat is – kísérletképpen, a régi rendszer mellett – számítógép segítségével katalógizáljuk, eddig jó eredménnyel. Ennek az eljárásnak az a nagy előnye, hogy a számítógép segítségével pl. az egész magyar anyagot percek alatt „le tudjuk hívni”.

1977-ben megjelent egy háromkötetes katalógus (Katalog der finnisch-ungarischen Bestände der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen), amelyben könyvtárunk kb. 25 ezer finnugor vonatkozású monográfiáját találhatja meg az érdeklődő. Még ez évben megjelenik e katalógus pótkötete, kb. 8000 új címmel.

Finnugor állományunkat nemcsak a göttingeni finnugor szeminárium munkatársai és hallgatói használják; a német könyvtári rendszer felépítése következtében a finnugor tárgyú kölcsönzési igényeket az egész ország területéről Göttingenbe küldik, ha a kölcsönző a keresett könyvet az adott könyvtárban nem találja meg.

Befejezésül még csak annyit, hogy az anyagi megrázkódtatások, az áremelkedések a gyűjtőköröket nem érintik, hisz a Deutsche Forschungsgemeinschaft a beszerzett könyvek árának 80%-át fedezi, így a kontinuitás biztosítva van, ha a megrendelt könyveket a megjelentető országok szállítják. Ez azonban sajnos még nem természetes.

A PRINCETONI EGYETEM KÖNYVTÁRA (PRINCETON UNIVERSITY LIBRARY)

DOBOZY, MÁRIA

A Princetoni Egyetem – akárcsak a könyvtára – 250 éves. Amerika történetében ez nagy idő, így joggal nevezhetjük az Egyesült Államok legöregebb magánegyetemének. A 250 év alatt a könyvtár és gyűjteménye is sokat fejlődött: állománya, amely 1750-ben 475 kötetből állt, ma több mint 3 millió nyomtatott művet, 5 millió kéziratot és 1 millió nem hagyományos dokumentumot tartalmaz. A havi gyarapodás 6000 állományegység.

A könyvtár a következő 5 részlegből áll: az általános művek gyűjteménye, a tudományos, a különleges gyűjtemények, a ritkaságok és a szaktudományok részlegei. Az állomány magában foglalja az Egyesült Államok és az Egyesült Nemzetek hivatalos kiadványait is.

A különböző tanszékeknek (tanszékcsoportoknak) külön szakkönyvtárai vannak, megfelelő szaktudású könyvtárosokkal és könyvtári személyzettel. A központi könyvtár és a szakkönyvtárak összesen 82 szakképzett könyvtárost és kb. 200 könyvtári alkalmazottat foglalkoztatnak.

A tanszéki szakkönyvtárak a következők: mérnöki, matematikai, kémiai, biológiai, geológiai, pszichológiai, képzőművészeti, iparművészeti, csillagászati, nemzetközi, politikai, demográfiai, zenei, orientalisztikai szakkönyvtár.

A központi könyvtár katalógusa 5 millió katalóguscédulát tartalmaz, az évi gyarapodás 250 ezer cédula. Az egyes tanszéki állományok katalóguscédulái az illető szakkönyvtárban is megtalálhatók. A katalógusok a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) osztályozási rendszerét követik. A könyvtárigazgatónak csupán reprezentatív szerepe van. Hivatalosan ő képviseli a könyvtárát a különböző értekezleteken. Ügyel arra, hogy a költségvetés határait az állománygyarapítás során ne lépjék át. Igyekszik könyv-

barátokat szerezni és (pénzbeli) adományokat gyűjteni Princetonban végzett vagyonos emberektől és sok pénzzel rendelkező intézményektől, hogy a könyvtár minél több könyvet tudjon vásárolni.

Minden szakkönyvtárnak külön költségvetése van; meghatározott összeg áll rendelkezésükre a könyvek vásárlására. A könyveket a professzorok, a doktorátusra készülő hallgatók és szakkönyvtárosok ajánlatára a könyvkiadói árjegyzékek alapján rendelik meg.

Most rátérek arra, ami minket magyarokat leginkább érdekel, nevezetesen, hogy a Princetoni Egyetem könyvtára hogyan van ellátva magyar nyelvű irodalmi és tudományos könyvekkel. Mivel az egyetemen magyar nyelvet nem tanítanak, magyar irodalmi gyűjteménye különösen nagyon szegényes. A magyar tárgyú, de nem magyar nyelvű könyvek száma a központi könyvtárban 1400, ezek főleg nyelvészeti, történelmi és földrajzi szakkönyvek. A demográfia könyvtárban a Magyarországon kiadott magyar nyelvű könyvek és folyóiratok száma 450, közöttük a Statisztikai Hivatal közleményei és évkönyve, valamint a Magyar Tudományos Akadémia demográfia tárgyú folyóiratai.

A Kultúra Külkereskedelmi Vállalat útján évente 30–35 magyar nyelvű könyvet rendelünk, csere révén pedig évente 46 tudományos folyóiratot kapunk, így a Magyar Tudományos Akadémia kiadványait és az Országos Széchényi Könyvtár évkönyvét is.

Minden tanszéki szakkönyvtárban megtalálható Országh László magyar-angol és angol-magyar nagyszótára és a Pipics Zoltán szerkesztette kézikönyv, „A könyvtáros gyakorlati szótára”. Megvan a Révai Lexikon teljes sorozata, Magyarország teljes térképe, a geológiai könyvtárban pedig Magyarország földtani és talajtani térképe. A zenei könyvtár hanglemezgyűjteményében 25–30 magyar népdal lemezt és 350–500 klasszikus zenei hanglemezt találunk.

Az egyes tanszékek professzorai természetesen javasolják a különféle könyvkiadók által ajánlott, angol, német fordításban vagy kiadásban megjelenő magyar tudományos munkák beszerzését. Különösen sok matematikai, kémiai és geológiai tárgyú magyar mű található a szakkönyvtárakban.

Én magam 10 évig a központi könyvtárban dolgoztam, jelenleg a geológiai és geofizikai könyvtárban dolgozom, szintén tizedik éve. Miután két szemesztert hallgattam a geológia szakon, a különböző nyelvű geológiai és geofizikai folyóiratok szakértője vagyok –, így e szakkönyvtárról bővebben tudok beszámolni.

A geológiai könyvtárban az előfizetés útján beszerzett szakfolyóiratok száma jelenleg 780. Ezenkívül a földtani intézetektől – a világ minden részéből – 540 kiadványt kapunk. A folyóiratokon kívül az állomány 13 500 szakkönyvet, 60 ezer geológiai térképet és 45 ezer földrajzi térképet tartalmaz.

Ha a könyvkiadók árjegyzékében magyar tudósok munkáira bukkanok, erre felhívom a könyvtárosok figyelmét, és kérem a szaktárgyak professzorait, hogy ajánlják a könyvet megrendelésre. A geológiai és geofizikai könyvtár részére magam is több magyar nyelvű szakfolyóiratot rendeltem.

Ha nyelvtani vagy más tárgyi hibát találok a katalógusban, felhívom rá a figyelmet és kijavítom.

Mielőtt befejezem ezt a kis beszámolómat, meg kell még említenem egy érdekességet, ami minket magyarokat érzelmileg érint. A nem magyar származású Patric Joseph

Kelleher 1947-ben az egyetem hallgatójaként doktori disszertációját a magyar szent koronáról írta. A disszertáció angol címe: „The holy crown of Hungary”. Eredeti példányát a képzőművészeti könyvtárban őrzik, bővített kiadása 1951-ben jelent meg az „American Academy in Rome” kiadásában. Dr. Kelleher 1960–1972-ig az egyetem tanára és múzeumigazgatója volt.

HUNGARIKA-BIBLIOGRÁFIA KÉSZITÉSE A ST. LOUIS-I WASHINGTON EGYETEM KÖNYVTÁRAINAK (WASHINGTON UNIVERSITY, ST. LOUIS) GYŰJTEMÉNYE ALAPJÁN

KOZÁK, RÉKA

Az információk legfontosabb forrása a könyvtárakban a katalógus. A cédulakatalógus számos amerikai könyvtárban két részre van osztva: az egyik a szerzőket és címeket tartalmazza, a másik a tárgyköröket; ezt osztott katalógusnak (divided catalog) nevezik. A többi amerikai könyvtárban – főként az egyetemi könyvtárakban – a tárgykörök, valamint a címek és a szerzők betűrendben követik egymást egy katalógusban. Ezt a katalógust szótárkatalógusnak (dictionary catalog) nevezik.

Függetlenül e formai megkülönböztetéstől, a gyűjtemény minden darabjáról több cédula kerül a katalógusba, különböző címszók alá. A raktári jelzet (call number) a cédula bal felső sarkában található. Azokban a könyvtárakban amelyek követik a Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) katalógizálását, a raktári jelzet 2 elemből áll: szakszámból és a Cutter-számból, amely utóbbi a könyv raktári helyét jelzi. A szabadpolcos raktározási rendszerben a raktári jelzet jelentésének ismerete fontos, a tárgyköri információk tekintetében.

Ha ismerjük a szerzőt, vagy tudjuk a könyv címét, igen egyszerű megtalálni a kívánt könyvet a katalógusban. A probléma akkor kezdődik, amikor egy bizonyos témakörben csak a szakkatalógus milliányi tárgyszavának „vallatásával” tudjuk a megfelelő könyvek kiválasztását megkezdeni.

Az amerikai egyetemi könyvtárak leginkább a Kongresszusi Könyvtár igen átfogó tárgyszójegyzékét használják, amelyet a különböző tudományágak szakemberei dolgoztak ki. E tárgyszójegyzéknek sajátos nyelvi felépítése van. Ha meg akarunk találni valamit a szakkatalógusban, a szakkatalógus nyelvét kell használnunk, és ez olykor kiszámíthatatlan. Mivel a következetesség nem a legnagyobb erénye a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékének, néha komoly agytorna szükséges, a szakkatalógusban használt tárgyszó megtalálásához. A Kongresszusi Könyvtárban használt tárgyszavak jegyzéke (List of Subject Headings) jelentős segítség az információkeresők számára.

Sokan, akik bizonyos témakörben szeretnének megtalálni minden összetartozó könyvet, inkább a szabadpolc adta lehetőséghez fordulnak, mintsem hogy szélmalomharcot vívjanak a szakkatalógus terminológiájával.

A szabadpolcos raktári rend – amelyhez az amerikai könyvtárhasználóknak a múlt század vége óta volt idejük hozzászokni – fontos szerepet tölt be a tárgy szerinti keresésben, mivel a polcokon hasonló témakörű könyvek sorakoznak egymás mellett. Előnyei nem lebecsülendők: a kutató olyan könyvekre is rátalál, amelyeket nem talált meg a szak-katalógusban, ugyanakkor a helyszínen megvizsgálhatja, eldöntheti, hogy melyik könyv lesz munkájában segítségére.

Tökéletes, kielégítő eredményt azonban ilyen módon sem lehet biztosan elérni, hiszen a polcokról a kölcsönzések következtében sok könyv hiányozhat. A különböző tárgykörökben osztályozott összes könyvről a könyvespolci elrendezésnek megfelelő szakosított leltári jegyzék adna egyedül tökéletes képet, sajnálatos módon azonban a raktári katalógus (shelflist) nem áll az olvasók, kutatók rendelkezésére. A raktári katalógus potenciális bibliográfiai hasznossága szinte megköveteli nyomtatott közzétételét.

Vajon ez megoldaná-e a tárgyi hozzáférhetőség minden problémáját? Nem valószínű. Nincsen tökéletes osztályozó rendszer, s mindig lesznek olyan olvasók, akik máshol keresnek a könyvet, mint ahová az osztályozva van. Maguk az írók is igen ritkán redukálják a témájukat egy tárgykörre. Az osztályozó könyvtáros úgy segít ezen, hogy annyi tárgyszót csatol a jelzett műhöz a katalóguscédulán, amennyit megítélése szerint a mű többértéű tárgyköre megkíván. A cédulakatalógusban a mű megtalálható az összes tárgyszó alatt, ellenben a raktári jelzet csak a legfontosabb tárgykörre utal, miután a könyvet fizikailag csak egy helyen lehet a polcokon elhelyezni.

A tárgyszavak (subject headings) több irányú hozzáférhetőséget biztosítanak, a raktári jelzet azonban csak egyet. Eldönthetjük-e ennek alapján, hogy melyik a fontosabb a tárgyi kutatásban? Azt kell mondanunk, hogy a tárgyszavak és a raktári jelzet kiegészítik egymást. Mindegyik fontos lehet bizonyos körülmények között.

Az eddigiekben megpróbáltam azoknak a helyzetét illusztrálni, akik tárgyi oldalról próbálnak az ismeretekhez eljutni. Kitűnt, hogy a szabadpolcon való böngészés nem megbízható, a tárgyszavak helyes eltalálása, megválasztása nem mindig jár sikerrel, s az osztályozás csak egyirányú tárgyi besorolást jelez. Az összekötő, kiegészítő kapocs a kutató számára a könyvtár anyagának feldolgozása alapján készült szakbibliográfia. Gazdag gyűjteményű egyetemi könyvtárak a tökéletes bibliográfiai számbavételt szakbibliográfiák készítésével segítik elő.

A szakbibliográfiák között az egy-egy országra vonatkozó, nemzeti szempontú bibliográfiák jelentős szerepet töltenek be a könyvtári tájékoztató munkában. Összeállításuk átfogó tárgyi ismereteket kíván meg: mind az illető országban szerzett felsőfokú iskolai végzettség, mind a nyelv ismerete plusz előnyöket jelent a bibliográfus számára. Külföldön élő könyvtárosok új és régi hazájukat is szolgálják, amikor nemzeti vonatkozású bibliográfiákat szerkesztenek. Nekünk, magyar könyvtárosoknak is az egyik legfontosabb feladatunk, hogy a külföldi könyvtárak magyar vonatkozású anyagát bibliográfiák segítségével hozzáférhetőbbé tegyük. Nemcsak a kutatók munkáját könnyítjük meg ezzel, hanem gazdag nemzeti kultúránk terjesztését is előmozdítjuk. Még akkor is, ha a különböző könyvtárak magyar vonatkozású anyaga nem versenyezhet a Widener Könyvtár (a Harvard Egyetem Könyvtárának egyik részlege – a szerk.) gazdagságával, a szerényebb

gyűjtemények is adhatnak valamit magyar kulturális értékeink világszerte szétszórt készletéhez.

Miután nincsen két teljesen egyforma gyűjteményű könyvtár, a kisebb magyar vonatkozású gyűjteményeknek is rejtett értékei lehetnek, olyanok, amelyek még nagy gyűjteményekből is hiányoznak; semmiképpen sem kárbavesztett munka napvilágra hozni őket.

Könyvtári gyűjteményen alapuló bibliográfiák készítésénél nem szabad szem elől téveszteni, hogy jóllehet a helyi katalógus feldolgozásán alapulnak, összeállításukkal nemcsak a helyi igényeknek megfelelően kell prezentálni anyagukat, hanem úgy, hogy regionális, nemzeti, sőt nemzetközi szinten is használhatók legyenek.

A bibliográfia készítésének első lépése: a terv felvázolása. Pontosán meg kell határozni a tárgykört, el kell határozni, hogy szelektív vagy teljes bibliográfiát akarunk-e készíteni, milyen dokumentumtípusokat (könyveket, folyóiratokat, folyóiratcikket stb.), milyen nyelvű és milyen nemzeti eredetű kiadványokat kívánunk bevenni. Meg kell határozni a címlírás formai követelményeit és azt, hogy akarunk-e megjegyzéseket, mutatókat alkalmazni.

Miután bibliográfiánk alapja egy könyvtár gyűjteménye, előfordul az anyaggyűjtés közben, hogy az eredeti elhatározáson itt-ott változtatni kell.

Eredeti terveim szerint én is szerettem volna mindent felvenni magyar vonatkozású bibliográfiámba, ami a St. Louis-i Washington Egyetem Könyvtárainak gyűjteményében megtalálható. Anyaggyűjtés közben azonban úgy éreztem, hogy a természettudományok terén számomra megoldhatatlan nehézségekkel állok szemben. A bölcsészettudományok területén nem nehéz meglátni azt a kapcsolatot, amely a magyarság történetére, életére, kultúrájára utal. A szépirodalommal sincsen probléma. Magyar nevű, valószínűleg magyar származású írók művei megjelennek világszerte, de mivel a művek nem magyar nyelven íródtak, a magyar irodalomban nem lehet szerepük. Egyébként is az irodalomhoz kitűnő útmutatók állnak rendelkezésre.

Mi a kritérium a természettudományok területén? Itt is, ott is hamisítatlan, félreérthetetlen magyar nevekre bukkanok. Ám a könyvek idegen országban jelentek meg, és semmi jel nem mutat arra, hogy fordításról lenne szó. Ha fellepezem az „American Men and Women of Science” vagy a „World’ Who’s Who in Science” c. kézikönyvet, vagy Pogendorff átfogó művét, a „Bibliographisch Literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der Exacten Wissenschaften”-t, talán találok információt a tudós magyar eredetéről, de ez még mindig nem osztja el kétségemet: van-e jogom magyar tudományos eredményként felvenni magyar nevű, idegenben élő tudósok műveit bibliográfiámba?

Mivel a természettudományok nem nemzethez kötöttek, még nehezebb meghúzni a választóvonalat és igényt tartani külföldre szakadt értelmiségünkre.

A Washington Egyetem Könyvtárában megtalálhatók a Magyar Tudományos Akadémia kiadványai, valamint magyar egyetemek tudományos periodikumai, mégis úgy érzem, hogy talán jobb, ha ezt a területet természettudományokban jártas szakember dolgozza fel egyszer. Bibliográfiám ezért a humán tárgykörökre, a társadalomtudományra és a művészetekre korlátozódik, dokumentumtípusok szerint pedig könyveket és folyóiratokat fog tartalmazni.

A bibliográfia a címleírás vonatkozásában — akárcsak könyvtárunk — a Kongresszusi Könyvtár gyakorlatát fogja követni. Miután szakbibliográfiát állítok össze, megjegyzéseket csak ott fogok alkalmazni, ahol a mű címe nem derít elég fényt a könyv tartalmára.

A bibliográfiai terv felvázolása után az anyaggyűjtés következik. A bibliográfusnak ugyanazt az utat kell végigjárnia — csak még kimerítőbben — mint a kutatónak, aki bizonyos tárgykörökben akar anyagot gyűjteni. Menet közben a megfelelő tárgyszavak megkeresése, az osztályozás ugyanazokat a problémákat tárja elénk is, mint a kutató elé. A mi óriási előnyünk: a raktári katalógus használata.

Első lépésként megnéztem mindent, ami az olvasói cédulakatalógusban Magyarország és alosztályai alatt található:

Magyarország — Régiségek
 Magyarország — Kereskedelem
 Magyarország — Bibliográfia
 Magyarország — Alkotmánytörténet
 stb...,

majd összegyűjtöttem mindent, ami a „Magyar” szóval kezdődik a tárgyszavak között. Nem volt nehéz észrevenni, hogy a szakkatalógus ilyen irányú megközelítése csak a leg-alapvetőbb információt adja Magyarországról, a magyarságról. Ennek egyszerű oka (amint már korábban láttuk) a következetesség hiánya a Kongresszusi Könyvtár tárgyszóhasználatában.

A magyar irodalom például nem Magyarország alatt található mint

Magyarország — Irodalom (vagy Szépirodalom)

vagy egyszerűen:

Magyar irodalom

hanem a címszavak az irodalom, zene, képzőművészet, filozófia esetén így alakulnak:

Képzőművészet, Magyar

Zene, Magyar

stb...

Észrevettem azt is, hogy a könyvek raktári számának legnagyobb része a „Magyarország” vagy „magyar” kezdetű tárgyszavakat a *DB* alosztállyal jelzi. A Kongresszusi Könyvtár osztályozásában a *D* általános történelmet és európai történelmet képvisel. Alosztályaiban a *DA* angliát jelent, majd betűrendben:

DB Ausztria—Magyarország

DC Franciaország

DD Németország stb...

A *D* osztályban is sok általánosabb magyar vonatkozású könyv található, ellenben a *DB* alosztályban a 900-as számmal kezdődő tételek kifejezetten magyar vonatkozásúak. Minthogy a Kongresszusi Könyvtár osztályozása nem idegen számomra, tudom, hogy a *P* osztály nyelvészetet és irodalmat képvisel, az alosztályok pedig *PB* és *PH* között a modern európai nyelveket tartalmazzák. A *PH* alosztályba vannak besorolva a finnugor és a baszk nyelvek és irodalmuk:

PH 101— 498 Finn

PH 601— 688 Észtl

PH 701– 735 Lapp

PH 2001–3718 Magyar

PH 2001 és PH 3718 között található meg tehát minden, ami könyvtárunkban magyar nyelv és irodalomként van osztályozva. Bibliográfiám jelentős részét a *DB* és a *PH* alosztályok fogják kitenni.

A raktári katalógus segítségével igen egyszerű egyenként kimásolni az egymást követő adatokat, egyre azonban vigyázni kell. A raktári katalógus használata még nem ad 100%-os biztosítékot arra, hogy a könyvtárunk gyűjteményében lévő fontos magyar szerzők minden alkotását megtaláltuk. Az egyéni szerzőket nem árt ellenőrizni az olvasói katalógusban. Előfordulhat, mint például Illyés Gyula: Puszták népe című műve esetén, hogy a nevezett alkotást nem találjuk meg a *PH* alosztályban magyar irodalomként. A cédulakatalógusban

Paraszttság – Magyarország

Magyarország – Társadalmi élet és szokások

tárgyszavak alatt található meg a jelzett Illyés-mű, osztályozási jelzete pedig *HD*, amely a társadalomtudományokat jelöli.

A raktári katalógus használatával nem találtam volna rá erre a fontos műre, csakúgy mint ahogy a kutató sem találta volna meg a szabadpolcok *PH* jelzésű polcainál.

Nekünk magyar könyvtárosoknak, akik nemzeti irodalmunk, kultúránk jó ismerői vagyunk, meg kell találnunk és be kell vennünk mutatóval ellátott bibliográfiánkba ezeket az eltemetett remekműveket is.

A *D*, *DB*, és *PH* alosztály kimerítésével gyűjtőmunkánk könnyű része befejeződött. Ennél a pontnál még jobban láttam, hogy mi minden hiányzik még bibliográfiámból, ami csak a jó ég tudja milyen tárgyszavak alatt rejtőzik könyvtári gyűjteményünkben.

Az anyaggyűjtés a viszonylag könnyű másolásból detektív munkává változik. Kitűnő segítség lenne egy olyan tárgyszójegyzék a Kongresszusi Könyvtártól, amely magyar vonatkozású tárgyszavakat tartalmaz. Külön kérésre esetleg rendelkezésre is bocsátanak hasonlót, de ez meglehetősen költséges. Ez a jegyzék felszínre hozná azokat a tárgyszavakat is, amelyeknek földrajzi alosztályai vannak, mint például:

Híradástechnika – Magyarország

Tánczene, Magyar

Világháború, 1939–1945 – Zsidóság – Menekítés – Magyarország

Illusztrált könyvek – Magyarország

stb...

Kodályról viszont még így sem kapnánk információt, mint ahogy szegényebb maradna bibliográfiánk akkor is, ha nem tudnánk, hogy könyvtárunkban Kossuth amerikai útjáról Széplaki József könyve áll az olvasó rendelkezésére, s hogy Csapodi Csaba és Szántó Tibor Bibliotheca Corviniana című műve a különgyűjteményünkben talált helyet. Ezeknek a nagyon is magyar vonatkozású könyveknek a tárgyszavai ugyanis sem a „Magyar” sem a „Magyarország” szavakat nem tartalmazzák. Anyaggyűjtésünk e fázisánál van a legnagyobb szükség a bibliográfus saját tárgyi tudására, vagy azoknak a kiváló magyar bibliográfusoknak a segítségére, akik olyan sokat tettek a magyar bibliográfia terén. Hadd említsem meg nevüket a legnagyobb tisztelettel: Tézla Albert és Bakó Elemér,

akiknek monumentális művei készen állnak a bibliográfus segítségére. Örömmel tapasztaltam, hogy bibliográfiáik könyvtári gyűjteményünk részei.

Az anyaggyűjtés kiterjedt szakaszában a bibliográfus igen változatos tevékenységet folytat: kutatja a raktári katalógust, alapvető magyar bibliográfiák alapján vizsgálja az olvasói katalógust, gyűjti az új tárgyszavakat, amelyek újabb könyvek megtalálásához vezethetnek. Azokban a könyvtárakban, ahol a gyűjteményből hiányoznak az alapvető magyar bibliográfiák, érdemes azokat beszerezni vagy könyvtárközi kölcsönzés útján megszerezni. Magyar tárgykörökben a jelentősebb könyvek is adnak használható bibliográfiát.

A bibliográfiai gyűjtőmunka közben igen fontos minden lépésről feljegyzést készíteni, hogy elkerüljük az azonos tevékenységek ismétlését. Miközben gyűjteményünk gyarapszik egy katalóguscédulákra méretezett dobozban, úgy nő a kijegyzett új tárgyszavakról készülő jegyzékünk is.

A bibliográfiai adatgyűjtésben az adatok másolása igen sok időt vesz igénybe, és ez nagyon lelassíthatja a folyamatot. Amennyiben erre lehetőség van, a kézi másolást xerox másolatokkal próbáljuk helyettesíteni. Ez az eljárás több célt is szolgál: nemcsak lényegesen meggyorsítja a műveletet, hanem a kézi másolás esetleges hibáit a gép kiküszöböli és a katalóguscédula információit maradéktalanul bocsátja rendelkezésükre, aminek főként a mutatók készítésénél vehetjük jó hasznát.

Mikor mondhatjuk, hogy az anyaggyűjtésnek a végére értünk? A legvilágosabb jele ennek az, ha észrevesszük, hogy sokirányú tevékenységünk vagy ugyanazokhoz a dokumentumokhoz vezet vissza, amelyeket már más úton megtaláltunk, vagy már semmi újabb eredményt nem hoz.

Jelenleg én még igen távol állok ettől a ponttól. A „detektív munkát” még éppen csak elkezdtem...

Módszerem ismertetésével az volt a célom, hogy megosszam tapasztalataimat és véleményt halljak azoktól a kollegáktól, akik talán más úton eredményesebben célba értek. Örömmel várom mind a pozitív, mind a negatív hozzászólásokat, abban a reményben, hogy azok mindannyiunk tanulságára szolgálnak.

AZ ÉSZAK-AMERIKAI NEMZETI KÖZPONTI KATALÓGUS

OROSZLÁN, JUDITH

Előadásom tárgya az Egyesült Államok Kongresszusi Könyvtárában (Library of Congress) szerkesztett és vezetett Nemzeti Központi Katalógus (National Union Catalog) és ennek jelentősége az észak-amerikai és a magyarországi tudományos kutatásban.

A Nemzeti Központi Katalógus a Kongresszusi Könyvtár és a legnagyobb és legfontosabb amerikai és kanadai könyvtárak állományának központi katalógusa, amelynek

tételeit a Kongresszusi Könyvtárban gyűjtik abból a célból, hogy az Észak-Amerikában megtalálható összes könyv és folyóirat egy központi helyen kikereshető és elérhető legyen.

Először szeretném röviden ismertetni ezen katalógus létrejöttét és történetét. Eredete a XX. század elejére vezethető vissza. 1903-ban a Harvard Egyetem Könyvtára, a New York Public Library és a chicagói John Crerar Könyvtár megkezdte katalóguscéduláinak beküldését a Kongresszusi Könyvtárba, ahol ezeket betűrendbe rendezve gyűjtötték. 1926-ban John D. Rockefeller egy nagyobb összeget adományozott a Kongresszusi Könyvtárnak 5 éven belüli felhasználásra, ezen katalógus kiegészítése és rendszerezése céljából. Ezt követően egyre többen csatlakoztak az említett három könyvtár kezdeményezéséhez, és az 5 év elteltével egy állandó címjegyzék jött létre. A növekedés nem állt meg, és a katalógus egyre több könyv és folyóirat cíMLEÍRÁSÁVAL bővült. 1948-ban hivatalosan is elnevezték National Union Catalog-nak, azaz Nemzeti Központi Katalógusnak. Egyidejűleg a Kongresszusi Könyvtár saját állományának címjegyzékét több mint 100 könyvtárban letétbe helyezte.

Mindkét címjegyzék karbantartása nagyon nehézkesé és költségessé vált, ezért 1941-ben a Kongresszusi Könyvtár az Amerikai Tudományos Könyvtárak Szövetségének (American Association of Research Libraries) egyik bizottságától nagyobb összeget kapott a célból, hogy saját katalógusát könyv formájában adja ki. Az első kiadás 1946-ban meg is jelent, és ezzel egy alapvető bibliográfiai munka született meg. Mivel a kongresszusi katalógus igen népszerűvé vált, felvetődött a gondolat, hogy célszerű lenne a Központi Katalógust is könyvformában kiadni. Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (American Library Association) segítségével ez a munka meg is kezdődött, de kezdetben csupán a legújabb kiadványok jegyzékét vették be. A katalógus eleinte havonta jelent meg, majd később 1956-ig visszamenően az összes anyagot kiadták évi, 5 évi, majd 10 évi kumulációkban.

Ezzel a kiadvánnyal megvalósult az a törekvés, hogy az Egyesült Államok és Kanada könyvtárainak állományát bibliográfiailag rendszerezzék. Felmerült az a kérdés is, hogy mi történjék azokkal a katalóguscédulákkal, amelyek az 1956 előtti anyagot tartalmazzák, mivel ezen anyag feltárása napról napra sürgetőbbé vált. Ez a munka 1968-ban Dr. Johannes Dewton vezetésével és az Amerikai Könyvtáros Egyesület Központi Katalógus Szakbizottságának támogatásával meg is kezdődött. Amikor ez a hatalmas bibliográfia könyv formájában, teljes egészében megjelenik majd, magában fogja foglalni az emberi tudás és civilizáció írott dokumentumait az első nyomtatott könyvtől, a Gutenberg Bibliától kezdve egészen 1956-ig.

Erről a hatalmas munkáról szeretnék egy kissé részletesebben beszámolni, nemcsak azért, mivel ez a világ legnagyobb bibliográfiája, amely felülmúlja a British Museum és a Bibliothèque Nationale katalógusait, hanem azért is, mivel ebben a munkában szerkesztőként több mint 10 éve magam is részt veszek.

Az eredeti tervek szerint a Központi Katalógus 1956 előtti anyagának szerkesztése és kiadása 10 évig tartott volna, azonban a munka már eddig is több időt igényelt. Az alapmű szerkesztése 1979 végén fejeződött be, és az utolsó kinyomtatott kötet 1980 végén fog megjelenni. 1979 végén az első kiegészítés szerkesztése is megkezdődött; jelenleg

is ezen dolgozunk, előreláthatólag október végéig. A fő katalógus 685 kötetből fog állni, kb. 7–8 millió könyv és folyóirat leírását fogja tartalmazni. Csaknem a világ minden nyelvén írott műveket magában foglal, nemcsak a latin, hanem a héber, görög, cirill, kínai, japán, koreai és gael ábécében írottakat is.

A Központi Katalógus nyomdai munkálatait a londoni Mansell Publication Ltd. végzi, egyedülálló technikával. A katalóguscédulákat lefényképezik egy e célra készült különleges fényképezőgéppel, és a fényképezett oldalakat nyomtatják ki. Az első kiegészítést 60 kötetre (800 ezer katalóguscédula) tervezték. 4 külön kötet tartalmazza a Bibliák jegyzékét; ezek külön is megvásárolhatók. A teljes sorozat ára 27 000 dollár.

A katalógus a műveket szerzők és testületi szerzők szerinti betűrendben és megfelelő utalásokkal (lásd, lásd még) ellátva tartalmazza. A munka nagyságára jellemző, hogy a Budapest címszó alatt több mint 1000, Magyarország alatt több mint 1600 címleírás található. A Kovács név alatt 161, a Szabó név alatt pedig 164 tétel szerepel.

A címfelvételt megközelítőleg 50 éven keresztül 600 észak-amerikai könyvtár végezte. Ezen idő alatt a címleírasi szabályok többször változtak. Célunk az, hogy a beküldött katalóguscédulák alapján minden egyes könyvről vagy folyóiratról a lehető legtökéletesebb bibliográfiai leírást készítsük el, lehetőleg az Amerikai Könyvtáros Egyesület 1949-es szabályai szerint.

A katalóguscédulák minősége igen változó. Vannak egészen régi, kézzel írt, fakó cédulák, de előfordulnak modern, számítógéppel készült példányok is. Némelyek csak rövidített, míg mások részletes bibliográfiai leírást tartalmaznak. A régi katalóguscédulákon sok hiba és hiányosság fordul elő: néha csak a szerző családi neve és a kivonatos cím van feltüntetve.

Ha a Kongresszusi Könyvtárban készült katalóguscédula áll rendelkezésünkre, a munka könnyű, de ha más könyvtárak által beküldött kártyával kell dolgozni, az már sokkal nehezebb. Gyakran életrajzi és bibliográfiai forrásmunkákban is kutatást kell végeznünk.

A katalóguscédula alján azon könyvtár nevének rövidítése szerepel először, amely a cédulát beküldte, majd a többi könyvtaré, ahol a könyv megtalálható. A könyvtárak nevének rövidítési jegyzéke külön kötetben található, de az egyes kötetek is tartalmaznak rövidítésjegyzéket.

Melyek azok a könyvtárak, amelyek a legtöbb magyar katalóguscédulát beküldték? Azok, amelyekben a legnagyobb magyar gyűjtemények találhatóak. Elsősorban a Kongresszusi Könyvtár, de sok címleírást szolgáltatott a New York Public Library és a Cleveland Public Library is, e két városban él a legtöbb magyar bevándorló. A Massachusetts állambeli Harvard Egyetem, a New York állambeli Cornell Egyetem és a kaliforniai Stanford Egyetem könyvtárai is sok magyar katalóguscédulát küldtek be.

Milyen problémák merülnek fel ezen anyag szerkesztése során? A legfőbb probléma az, hogy nem lehet a cédulákat szétválogatni nyelvek szerint, kivéve, ha egy gyakori név alatt (pl. Szabó vagy Kovács) vagy egyes országok alatt több katalóguscédula kerül össze. Ezért minden szerkesztőnek minden nyelvhez kellene elvileg értenie. Ezt a nehézséget úgy hidalta át a vezetőség, hogy különböző nyelveket beszélő szerkesztőket igyekezett alkalmazni. Munkahelyünk olyan, mint egy kis ENSZ, ahol német, francia, orosz, olasz,

skandináv, holland, magyar stb. nyelvtudással rendelkező szerkesztők dolgoznak együtt. Én vagyok az egyetlen magyarul tudó az osztályon. Egy-egy szokatlanabb, problematikusabb katalóguscédula esetében igyekszünk egymásnak segítségére lenni és egymás véleményét meghallgatni.

A magyar anyag felülvizsgálása során különleges nehézségek merülnek fel. Számos könyvtár, amely ezeket a katalóguscédulákat beküldi, nem rendelkezik magyarul értő könyvtárosokkal, ennek következtében címléírásaik sokszor nagyon hibásak. Gyakori hiba, hogy a számukra szokatlan sorrend miatt nem ismerik fel a vezeték- és keresztnévket, annál kevésbé, mert néha találunk olyan neveket is, ahol a keresztnév is lehet vezetéknev: gondoljunk csak József Attilára.

A legtöbb szerkesztő megmutatja nekem a magyar címléírásokat, és én sok ilyen és hasonló hibát észreveszek és kijavítok. Így szerencsére elkerültük azt, hogy a Vörös Csillag Termelőszövetkezet díjnyertes bikája szerzőként szerepeljen az egyik katalóguscédulán, és nem lettünk nevetségesek a magyarul tudó könyvtárosok előtt.

Nehézségek merülnek fel az ékezetekkel is. A magyar nem annyira ismert nyelv, mint pl. a német, ahol szintén találunk ékezeteket. Így előfordul, hogy a magyar katalóguscédulákon az ékezetek elmaradnak, vagy hibásak. A magyarul értő könyvtáros tudja érzékelni, hogy az ékezet elhagyása milyen hatalmas eltolódást okozhat a betűrendezés során. Ha figyelembe vesszük, hogy milyen sok katalóguscédulával kell dolgoznunk, akkor rögtön szembe tűnik, hogy pl. török és torok között több száz cédula is lehet, és ezek a kötetkatalógusban esetleg különböző kötetekben is szerepelhetnek.

A gyakori vezetéknevekkel is sok a probléma, ez azonban nemcsak a magyar nevekénél van így. Éppen olyan nehézségek lehetnek a Szabókkal, mint a Müllerekkel, vagy Smithekkal. Munkánkban igyekszünk megkülönböztetni az ugyanazon vezeték- és keresztnévvel rendelkező szerzőket, születési évük, vagy ennek hiányában foglalkozásuk feltüntetésével. Katalógusunkban szerepel Lukács György, 1885 és Lukács György, 1865; Kovács György 1645, Kovács György composer (zeneszerző), Kovács György dentist (fogorvos) és Kovács György agronomist (agronómus); van Molnár Ferenc, 1878 és Molnár Ferenc, 1729.

A születési év megtalálása magyar szerzőknél sokszor nehéz feladatnak bizonyult, mert nem állt rendelkezésünkre elegendő életrajzi forrásmunka. Az utóbbi években azonban mind Magyarországon, mind külföldön több életrajzi könyv jelent meg, amelyek nagyon hasznosnak bizonyultak. A magyar életrajzi lexikon és a magyar irodalmi lexikon különösen nagy segítségünkre volt, bár a kevésbé ismert orvosok, ügyvédek és közgazdászok nevei nem mindig találhatóak meg ezekben az életrajzi munkákban.

Gyakran kaptunk olyan katalóguscédulákat is, amelyeken az évszámok leírása a címben hibás. Előfordult, hogy ezernyolcszáznegyvennyolc helyett tizennyolcszáznegyvennyolcat írtak, mint a németben vagy az angolban, és ez befolyásolhatja a betűrendezést. Ezeket sikerült kijavítani, de hibák csúsztak be az „egy” szó használatánál. Szabályaink szerint, ha ez nem számnevet, hanem határozatlan névelőt jelent, akkor nem vesszük figyelembe a lerakásnál, ezt azonban csak az veszi észre, aki jól tud magyarul. Még sok más, érdekes példát sorolhatnék fel, de félek, hogy akkor túllépelek az előadásomra szánt időt.

Mi a jelentősége ennek a könyv alakban megjelent központi katalógusnak az amerikai és magyar könyvtárak számára? Bibliográfiánk elsősorban kitűnő forrásmunka, bármilyen kutatási témához. Ez az első eset a bibliográfia történetében, hogy az észak-amerikai könyvtárak állományának címjegyzéke könyv formájában könnyen hozzáférhető a világ minden kulturális központjában, többek között Budapesten is, az Országos Széchényi Könyvtárban. A könyvtáros és az olvasó könnyen megállapíthatja, hogy egy szerzőtől milyen könyv vagy folyóirat található meg Észak-Amerikában és azt is, hogy melyik könyvtárban.

A Központi Katalógus katalogizálás szempontjából is igen fontos. Miután nem minden észak-amerikai könyvtárban van magyarul értő könyvtáros, a cíMLEÍRÁSOK könnyen lemásolhatók a kötetekből, és ezt a munkát bárki elvégezheti.

Sok időt megtakaríthatunk a könyvtárközi kölcsönzés adminisztrációja során is, mivel az érdeklődőnek nem kell a Kongresszusi Könyvtárba írnia, és a válasza esetleg hosszabb ideig várnia, ha meg akarja tudni, hogy egy számára szükséges könyvet melyik könyvtárból kölcsönözhet ki. A helybeli könyvtárban a kérdéses tétel a központi címjegyzékben megkereshető, és ezután ezzel a könyvtárral közvetlenül is felvehető a kapcsolat.

A kötetkatalógus segítséget nyújthat életrajzi dátumok gyors megkereséséhez. Kisebb könyvtáraknak nem áll annyi életrajzi munka rendelkezésére, mint a Kongresszusi Könyvtárnak, de a nyomtatott központi katalógus mindenütt megtalálható. Több ilyen irányú érdeklődést kaptunk mi is, pl. Lengyel Menyhért és Kodolányi János halálának dátuma iránt érdeklődtek.

Mi a katalógus jelentősége a magyar könyvtárak számára? Valamennyien tudjuk, hogy a magyar könyvtárak súlyos veszteségeket szenvedtek a második világháborúban. Sok értékes könyv és folyóirat pusztult el a háborús események következtében. Lehetséges, hogy olyan anyag, amely nem található Magyarországon, megvan valamelyik észak-amerikai könyvtárban. A kötetkatalógusból ez megállapítható, és bizonyos művek könyvtárközi kölcsönzés útján beszerezhetők. A tudományos eszmék kicserélésének, a kultúra terjesztésének mai, modern lehetőségeit kihasználva elmélyülhet az észak-amerikai és magyar könyvtárak közötti együttműködés.

A kutatók részére sok rejtett kincs is napvilágra kerülhet. A napokban figyeltem fel egy 1848-ban Bécsben kiadott osztrák röplapra „Jellasich in Raab, Kossuth erschossen” címmel, melyben a Kossuth megöléséről szállingózó hamis híreket cáfolja meg a névtelen szerző. Magyar történelmi kutatások szempontjából ez értékes adat lehet.

Némelyik cédulán a tárgyszó is szerepel. Ha a címből nem lehet megállapítani a könyv vagy a folyóirat tartalmát, a katalóguscéduláról esetleg ezt is megtudhatjuk. Ne felejtjük el azonban, hogy ez nem tárgyi katalógus, tehát azt nem kereshetjük ki, hogy egy bizonyos tárgykörből milyen magyar könyvek találhatóak meg Észak-Amerikában, csak abban az esetben, ha tudjuk a szerző nevét vagy a mű címét. A magyar könyvek számát sem lehet megállapítani, mert mint előzőleg említettem, nincs nyelvek szerinti válogatás.

Általában megállapíthatjuk, hogy az amerikai könyvtárak nyomtatott központi katalógusa egyike civilizációnk legjelentősebb adattárainak, és én mint magyar születésű

amerikai könyvtáros nagyon büszke vagyok arra, hogy ebben a nagyszabású munkában részt vehettem. Munkámmal és tudásommal nemcsak új hazámat szolgáltam, hanem hozzájárulhattam a magyar kultúra megismertetéséhez és terjesztéséhez Magyarország határain túl is.

AZ AMERIKAI HUNGAROLÓGIAI ADATBÁZIS

BASA, PETER

Mindenekelőtt köszönetet szeretnék mondani a Magyar Könyvtárosok Egyesületének, a Magyarok Világszövetségének, és a Széchényi Könyvtárnak az értekezletre való meghívásáért.

Az eddig elhangzott előadásokban már sokan utaltak a számítógép könyvtárakban való használatára, ugyanakkor – a Kongresszusi Könyvtár előadói kivételével – senki sem tért ki részletesen ezzel kapcsolatban a saját könyvtárában szerzett tapasztalataira.

Az Egyesült Államokban ma már minden könyvtárban megtalálható a számítógép. Több specializált rendszer is létezik, ilyen például az ógörög tárgy- és szövegadatrendszer. Figyelembe véve a modern technika fejlődését és a számítógép könyvtári használatát, az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete 1979 őszén munkacsoportot hozott létre (Information Exchange Task Force), amelynek két fő feladatot kell ellátnia:

- hungarológiai adatbázis (Hungarian data base) létrehozása;
- Magyarország és az Egyesült Államok közötti könyvtárosi tanulmányutak szervezése és megvalósítása.

Az utóbbiról a cserélatogatási akció vezetője, Bíró Ruth fog beszámolni, én pedig a hungarológiai adatbázist szeretném ismertetni.

A vezetőség a rendszer központját a bloomingtoni Indiana Egyetemen szeretne felállítani, annál is inkább, mert ott nemrégiben a Magyar Tudományos Akadémia anyagi hozzájárulásával magyar tanszék alakult. Mivel azonban az előzetes érdeklődésre és a terv ismertetésére negatív válasz érkezett a munkacsoport a Pittsburgh-i Egyetemen próbálkozott. Az egyetem előzékeny és hozzáértő válasza alapján elindítottuk az adatbázis felállítására vonatkozó tárgyalásokat. A rendszer kidolgozásával kapcsolatos részleteket egy 1980 októberében tartandó ülésen beszéljük meg.

A hungarológiai adatbázis minden Magyarországgal és a magyarsággal kapcsolatos anyagra kiterjed (magyar nyelvű és magyar vonatkozású könyvek, folyóiratok, folyóiratcikkek, levéltári anyag, Észak-Amerikában található magyar népművészeti tárgyak stb.). A nagy közművelődési és egyetemi könyvtárak (Kongresszusi Könyvtár, OCLC stb.) anyagán kívül az összes elérhető magánkönyvtár magyar állományát is szeretnénk bevinni a rendszerbe.

A tételek bevitele (input) három módon történhet:

- mágnesszalagon;
- OCR (Optical Character Recognition – optikai karakterfelismerés) formában;
- terminál útján.

Az adatbázis létrehozása során figyelembe kellett vennünk, hogy az ne csak kutatók számára legyen elérhető, hanem mindenki számára, akit csak a magyarságra vonatkozó információk érdekelnek. Az adatbázis a rekordszerkezet tekintetében – amennyire csak lehet – a Kongresszusi Könyvtár MARC (Machine Readable Cataloging) rendszerét követi, ami megkönnyíti a jelenleg kiépülőben lévő adatfeldolgozási hálózatba való bekapcsolódást. Az adatbázis megvalósításának másik feltétele az, hogy minél olcsóbban lehessen hozzájutni; éppen ezért igyekszünk részt venni a megosztott adatfeldolgozásban (Distributed Data Processing, DDP) is. A hálózathoz való kapcsolódással a rendszert elérhetővé tennénk az Egyesült Államokon kívül is.

A legnagyobb munka az anyag minőségének ellenőrzése, amit sajnos számítógéppel nem lehet megoldani, legalább is nem 100%-osan. Vannak bizonyos használható ellenőrző formák, de a végső ellenőrző munka mégis a szakemberekre vár. Ahogy a számítógéppel kapcsolatban mondjuk: „garbage in, garbage out”, azaz amennyiben az input nem szakszerű és hiteles, úgy a visszakeresett anyag sem lehet hiteles.

Az információk visszakeresési lehetőségének megvalósítása nem jelentett különösebb problémát, hiszen ilyen programrendszerek százával állnak rendelkezésre a piacon. Eddig két rendszert választottunk ki, de választásunk nem végleges. Az egyik a Pittsburgh-i Egyetem kifejlesztett PIRATES elnevezésű software, a másik pedig az SLR (Symbolic Logic Retrieval) programrendszer. A PIRATES rendszer csak angolul „ért”, de az SLR bármilyen természetes nyelven alkalmazható. Ez utóbbi rendszer egy olyan „szótár” létrehozásán alapszik, amelyben csak az adatelemek megnevezését (field names) és azoknak a rekordban való helyét kell megadni. Az adatelemeket (szerző, cím, kiadás helye stb.) akár angolul, akár magyarul be lehet vinni a rendszerbe, hiszen a számítógép az illető adatelem helye szerint keres.

Amennyiben pl. Enikő M. Basa Petőfiről írott könyvét szeretnénk visszakeresni, úgy a következőket gépelhetjük be a számítógépbe:

A AUTHOR (vagy SZERZŐ) – ENIKŐ M. BASA (vagy csak BASA)

B TITLE (vagy CIM) – PETŐFI.

Ebben az esetben a számítógép csak egy könyvet keres ki: Enikő M. Basa Petőfijét. Ha minden, Petőfiről szóló könyvet ki szeretnénk keresni, akkor egy speciális kódot kell alkalmazni, ez pedig a CONTAINS szó rövidítéséből a CN. Tehát:

A AUTHOR CN PETŐFI.

Ebben az esetben minden könyvet megkapunk, amelynek címében Petőfi neve előfordul. Mint említettem, a számítógépnek az illető adatelem helyét is meg kell adni, pl. SZERZŐ 1–35, ami azt jelenti, hogy a szerző neve a rekord 1–35 karaktere között található.

Az 1. ábra a hungarológiai adatbázis rendszerét mutatja. A központi számítógép tartalmazza az összes anyagot, a szatellit-számítógépek pedig a helyi anyagot tárolják. Amennyiben a helyi számítógépben nem található a kért anyag, ez átkapcsol a központi számítógéphez. Természetesen a felhasználó a központi számítógépen is kezdheti a keresést, ha ez neki gazdaságosabbnak tűnik.

Nyilván nem számíthatunk arra, hogy a rendszer összes számítógépe hasonló rendszerű legyen. Éppen ezért kidolgoztunk egy olyan alrendszert (sub-system), amely

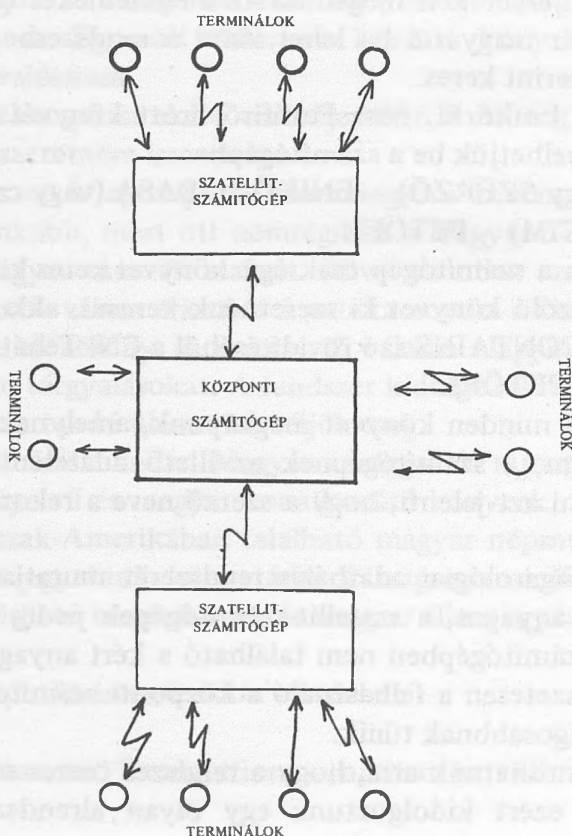
a különböző számítógépek között „tolmácsol” (2. ábra). Ez az alrendszer kezeli az anyagot, ha például egy 8-as rendszerű számítógépről egy 16-os rendszerűre kell váltani, mint például egy DEC típusról egy IBM-re. Mivel ilyen „fordító” rendszerek készen kaphatók, kevés módosítással – és így aránylag olcsón – használhatók.

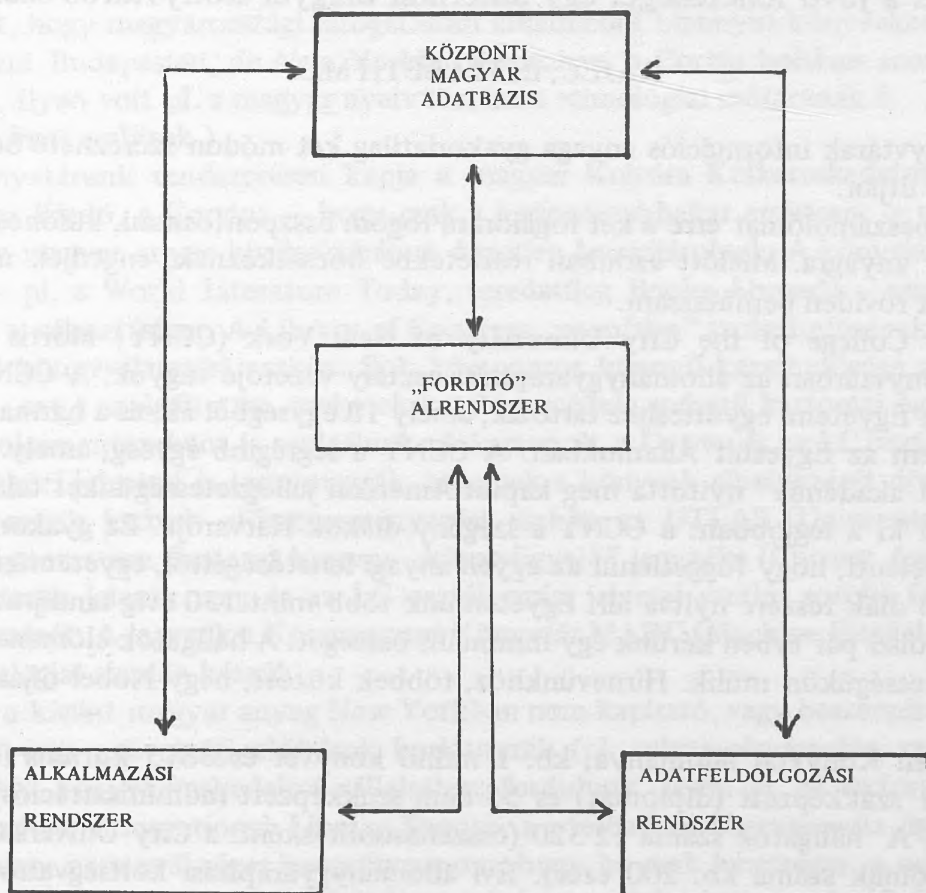
A rendszer 1981 nyarán kezdi meg üzemszerű működését; ekkor köteget (batch) üzemmódú keresésre lesz lehetőség. Ez időre az adatbázis előreláthatóan már tartalmazni fogja a legnagyobb könyvtáraktól kapott mágnesszalagokat.

A munka teljes sikeréhez az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének munkacsoportja szeretné megkérni az ezen értekezleten résztvevőket, a Magyarok Világszövetségét, a Magyar Könyvtárosok Egyesületét, a Széchényi Könyvtárat és mindeki mást, hogy aki teheti, ebben a munkában legyen segítségünkre.

Miben állna ez a segítség? Lényegében cseréről és javaslatokról van szó. Szeretnénk valamilyen formában megkapni az adatbázisunkba bevihető magyar anyagot, de cserébe mi is adunk egy modern rendszert, amely némi változásokkal Magyarországon is használható az „R” számítógépeken, és átadjuk a rendszerben tárolt anyagot is bármilyen helyi feldolgozásra. A sajtótól már többen kérdezték, hogy mit kérünk Magyarországtól. Pár szóval ezelőtt, igaz, „kértem”, de szeretném hangsúlyozni, hogy az Information Exchange Task Force nem kérésekkel jött, hanem azzal a szándékkal, hogy információt cseréljünk.

1. ábra

IRODALOM

1. BURCH, J. G. Jr.,—STRATER, F. R.—GRUDNITSKI, G.: *Information Systems: Theory and Practice*. New York, J. Wiley and Sons, 1979.
2. CHENHALL, Robert G.: *Nomenclature for Musieum Cataloguing; a System for Classifying Man-made Objects*. Nashville, American Association for State and Local History, 1978.
3. HOCKEY, S.: *A Guide for Computer Applications in the Humanities*. Baltimore. Johns Hopkins University Press, 1980.
4. KAIZAN, M. Jr.: *An Introduction to Distributed Data Processing*. New York, Petrocelli Book, 1978.
5. OAKMAN, R. L.: *Computer Methods for Library Research*. Columbia, U. of South Carolina Press, 1980.

ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS – KÖLCSÖNZÉS – EGYÜTTMŰKÖDÉS – a jelen és a jövő lehetőségei egy amerikai magyar könyvtáros szemével –

RAJEC, ELIZABETH M.

A könyvtárak információs anyaga gyakorlatilag két módon szerezhető be: vásárlás és kölcsönzés útján.

Rövid beszámolómat erre a két fogalomra fogom összpontosítani, különös tekintettel a magyar anyagra. Mielőtt azonban részletekbe bocsátkoznék, engedjék meg, hogy könyvtáramat röviden bemutassam.

A City College of the City University of New York (CCNY) Morris Cohenről elnevezett könyvtárban az állománygyarapítási osztály vezetője vagyok. A CCNY a New York-i Városi Egyetemi együtteshez tartozik, amely 18 egységből áll, és a harmadik legnagyobb egyetem az Egyesült Államokban. A CCNY a legrégebbi egység, amely 1849-ben mint „szabad akadémia” nyitotta meg kapuit. Amerikai jellegzetességünket talán a becenevünk fejezi ki a legjobban: a CCNY a szegény diákok Harvardja. Ez gyakorlati szempontból azt jelenti, hogy függetlenül az egyén anyagi lehetőségeitől, egyetemünk minden tanulni vágyó diák részére nyitva áll. Egyetemünk több mint 130 évig tandíjmentes volt, és csak az utolsó pár évben kérünk egy minimális összeget. A hallgatók előmenetele tehát kizárólag tehetségükön múlik. Hírnevünkhöz, többek között, négy Nobel díjas is hozzájárult!

A Cohen Könyvtár állománya, kb. 1 millió könyvet és 3815 kurrens folyóiratot tartalmaz, 31 szakképzett (diplomás) és 35 nem szakképzett (adminisztrációs) alkalmazottunk van. A hallgatók száma 12 320 (összehasonlításként: a City University of New York hallgatóinak száma kb. 200 ezer). Évi állománygyarapítási költségvetésünk közel 600 ezer dollár.

Magyar tanszékünk sajnos nincs, következésképpen a magyar anyag beszerzése nem rendszeres. Felvetődik a kérdés, hogy akkor ki, milyen célból és milyen típusú magyar anyagot rendel az egyetem részére? A válasz erre a kérdésre látszólag bonyolult. A rendeltést döntően befolyásolja a rendelő egyén érdeklődési köre, szükséglete és – nem utolsósorban – nyelvismerete. Az irodalom, de főleg a költészet terén például a kétnyelvű kiadások részesülnek előnyben, történelmi, társadalmi ismertető könyvekből pedig az angol nyelvű kiadások a népszerűbbek. Ugyanez vonatkozik a természettudományokra is. Néha kompromisszumra is sor kerül, az etnológiai tanszék pl. magyar nyelvű könyvet is hajlandó megrendelni, ha az gazdagon van illusztrálva.

Logikus immár a következő kérdés is: honnan és milyen módon szerezzük be a magyar jellegű anyagot a legelőnyösebben? Minden állománygyarapítási könyvtáros nagyon jól tudja, hogy egy rendelés megindításánál legalább két dolgot kell figyelembe venni, nevezetesen, hogy melyik forrás fogja a kívánt könyvet a legolcsóbban (árengedményt beleértve), illetve a leggyorsabban leszállítani.

A CCNY New Yorkban, az Egyesült Államok legnagyobb városában van, ahol a nemzetközi könyvkereskedelem minden ágazata igen gazdagon képviselt. A leggyorsabb rendelési módszer a helyi telefon. A Püski Corvin magyar könyvesbolt például készsége-

sen és nagy szaktudással, de főleg elsőrendű könyvállománnyal áll minden egyén és könyvtár rendelkezésére. (Mellékesen szeretném csak megemlíteni, hogy már többször előfordult, hogy magyarországi látogatásom alkalmából bizonyos könyveket nem tudtam megszerezni Budapesten, de New Yorkba visszatérve, a Corvin boltban azonnal megkaptam őket. Ilyen volt pl. a magyar nyelv történeti etimológiai szótárának 3. kötete, hogy csak egy címet említsek.)

Könyvtárunk rendszeresen kapja a magyar Kultúra Külkereskedelmi Vállalat, az Akadémiai Kiadó, a Corvina – hogy csak a legfontosabbakat említsem – prospektusait, amelyek a magyar anyag kiválasztásához döntően hozzájárulnak. A könyvismertető kiadványok – pl. a World Literature Today, (eredetileg Books Abroad) – szintén nagyban segítenek a választásban. A Library of Congress „proofslip” szolgáltatásának előfizetése is elsőrendű könyvválasztási eszköz. Sok könyvtáros könnyű kezelhetősége miatt részesíti előnyben ezt a szolgáltatást, melynek katalóguscédula méretű kartonjai egyúttal katalógizálási dokumentumként is szolgálnak. A kartonok, a Dewey és az LC osztályozási rendszer tárgyköri jelzeteit is tartalmazzák, amelyek a könyvek elhelyezését döntően elősegítik. Egy másik kedvelt előszerzeményezési eszköz az UTLAS (University of Toronto Library Automation System) kurrens „könyvfigyelő” jegyzéke (Current Awareness List), amely hetente jelenik meg és az LC osztályozási jelzetei szerint sorolja fel minden hét könyvtermését. A jegyzék a Kongresszusi Könyvtár MARC (Machine Readable Catalogue) mágnesszalagjai alapján készül.

Ha a kívánt magyar anyag New Yorkban nem kapható, vagy beszerzését helyi, városi, állami vagy szövetségi előírások korlátozzák (pl. valuta elszámolás, szerződés stb.), a megfelelő könyvkereskedelmi vállalathoz fordulunk. Ilyen pl. az oxfordi Blackwell's cég, a londoni International Library Service, a wiesbadeni Harrassowitz ügynökség. Azt hiszem, hogy nem szükséges hangsúlyoznom, hogy ha csak lehetséges, a magyar Kultúra részesül előnyben. Nemzetközi folyóirataink beszerzését viszont már 40 éve a Stechart-Macmillan, Faxon cég kezeli.

A forgalomban lévő magyar anyag beszerzése nem jelent különösebb problémát. Nehézségeket inkább az úgynevezett „o.p.” (out-of-print = elfogyott) anyag beszerzése okoz, mikoris a kívánatos könyv nincs kereskedelmi forgalomban, és rendelése sok időt és türelmet kíván. Sajnos elég gyakori, hogy a keresett könyv végül a „ki nem elégített igények tételei” közé kerül.

Összefoglalva: amerikai egyetemi könyvtári szempontból a magyar anyag beszerzését öt tényező befolyásolja:

1. az egyetem oktatási szükséglete, van-e magyar tanszéke, van-e szükség gondosan válogatott magyar anyagra;
2. a rendelő személy, tanár, könyvtáros stb. látóköre, egyéni érdeklődése;
3. csereprogramok;
4. a költségvetés korlátozása;
5. az anyag beszerezhetősége.

Az említett két utolsó pont, azaz a korlátozott anyagi körülmények vagy a beszerzés nehézségei teremtik meg a könyvtárközi kölcsönzés szükségességét. Ezzel kapcsolat-

ban a következő kérdést kell feltennünk: kitől és milyen módon lehet a legelőnyösebben a kívánatos magyar anyagot kölcsönkérni?

Míg a múltban nagy szaktudásra és leleményességre volt szükség, a mai számítógépekkel áldott korszakban a kutatómunka jóval könnyebbé vált. Egyetemünk pl. az OCLC adatbázisához kapcsolódik, amely 13 évvel ezelőtt Ohio állam egyetemi könyvtári központjaként kezdte meg működését. Az adatbázis ma több mint hat és fél millió tételt tartalmaz. Az OCLC hálózatban több mint 2200 kanadai és Egyesült Államok-beli könyvtár vesz részt. A Központ – hogy csak egy statisztikai adatot említsek – 527 ezer katalóguscédulát nyomtat naponta.

1980 óta nyugatnémet, angol és mexikói könyvtárak is közreműködnek a hálózatban, és ezzel az OCLC nemzetközi jelentősége meglehetősen kibővült. Tavaly a könyvtárközi kölcsönzési alrendszer is megindult, és egy év alatt több mint 665 ezer könyvtárközi kölcsönzést bonyolítottak le.

Ha az OCLC adatbázisában a kívánt magyar könyv vagy folyóirat nem található meg, könyvtárunk az irodalom, az oktatás, a közgazdaságtan, vagy a természettudományok terén 30 más adatbázishoz is fordulhat. Hogy csak a legismertebbeket említsem: New York State Interlibrary Loan System, Modern Language Association Dialog Service, Dissertation Abstracts International, Chemical Abstracts, stb. Az Index Medicus adatbázisban a keresés a Medline hálózaton keresztül történik. Az egymással szerződésben megállapodott adatbázisok könyvtárközi kölcsönzési szolgálata ingyenes.

Statisztikai kimutatások szerint az adatbázisban szereplő magyar anyag az első 5 földrajzilag legközelebb eső könyvtártól általában 5 napon belül megkapható. A problémát tulajdonképpen a régebben kiadott anyag okozza. Tudnivaló, hogy a legtöbb adatbáziselőállító intézmény a retrospektív katalogizálást még nem fejezte be, és hogy ez a folyamat előreláthatóan még hosszú időt fog igénybe venni. Az OCLC adatbázisában pl. ritka az 1968 előtt kiadott könyv. Ennek következményeként a korábbi anyag kölcsönkérése bonyolultabb eljárást követel, és sikeres lebonyolítása sokszor a türelmes könyvtárközi kölcsönzési könyvtáros leleményes kutató munkáján múlik.

Ez alkalommal szeretném figyelmüket felhívni, Kovács László nagyra értékelt előadására, amelyet 1979 június 26-án tartott az American Library Association (ALA) évi konferenciáján, „Hungarian Collection in American Academic and Research Libraries” címmel. Előadása, amelyben tájékoztatott az amerikai egyetemeken lévő magyar könyvgyűjteményekről és az ezek felderítésére irányuló saját kutató munkájáról, nagyban hozzájárul a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó könyvtáros sikeres munkájához.

Eredménytelen számítógépes keresés után, a könyvtárközi kölcsönzés első forrása a Library of Congress országos központi katalógusa (National Union Catalog), amelynek legnagyobb előnye az, hogy minden katalogizált könyv címeírása lelőhelykóddal van ellátva. Következésképpen a kívánt magyar anyaggal rendelkező könyvtár azonnal azonosítható, maga a kölcsönzés pedig telex vagy levelezés útján lebonyolítható.

Az 1970-es években a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés fontossága szembetűnően előtérbe került. Következzen néhány példa. 1975-ben Prágában a szocialista országok közötti kölcsönzés problémáit vitatták meg. Még ugyanabban az évben az IFLA könyvtárközi kölcsönzési központot alapított (Office for International Lending), amely a nemzet-

közi kölcsönzés felmerülő problémáinak megoldását tűzte ki céljául. Az ALA az 1978 óta érvényes új copyright törvényhez igazodva, nemrégiben átdolgozta a könyvtárközi kölcsönzési nyomtatványt, s ezzel sikerült a kölcsönzés eredményességét fokoznia. Annak ellenére, hogy az amerikai szövetségi könyvtári költségvetés változatlan maradt 1981-ben, a könyvtárközi kölcsönzésre 5 millió dollár helyett 12 millió dollárt irányoztak elő.

Mindezek a változások a könyvtárak közötti együttműködést szorgalmazzák és annak szakszerű végrehajtását igyekeznek elősegíteni. Az IFLA által létesített iroda a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés adminisztrációs munkálatainak nemzeti központokon keresztül történő lebonyolítását javasolja, továbbá – gyorsaság céljából – a fotómásolat és a mikrofilm készítését tartja a legelőnyösebbnek. Az új javaslatok a könyvtárak közötti nemzetközi kölcsönzést erősen támogatják, és csak a kéziratos vagy a nagyon ritka anyag kölcsönzése ellen emelnek szót.

Mint bevezetésemben már említettem, az információs anyag beszerezhetőségét a költségvetés keretei erősen korlátozzák. Éppen ezért jól megszervezett nemzetközi együttműködésre van szükség talán jobban, mint valaha. Az információs anyag több példányban való megvétele a múlt világához tartozik. A jelen korlátozott anyagi feltételei a könyvtári állomány megosztását sürgetik.

Végezetül néhány szót a közeljövő lehetőségeiről. Véleményem szerint ezt a válságot csak a technika segítségével lehet áthidalni. A jövő a telekommunikáció, az elektronikus adatátvitel, a videoszalag, vagyis a „papír nélküli könyvtár” irányába mutat. Ez nem egy utópista álmkép, hanem a közeljövő világa. Ez a holnap képe, amikor földrajzi határoktól függetlenül lehetségessé válik az információ eddig nem ismert, gyors és korlátlan átadása. Ennek megvalósításához minden öntudatos könyvtárosnak hozzá kell járulnia. E lehetőségek realizálása csak összehangolt együttműködés és az információs források készséges megosztása útján lehetséges.

A HUNGARIKA-GYŰJTÉS ÉS ADATFELDOLGOZÁS NÉHÁNY PROBLÉMÁJÁRÓL

CZIGÁNY, MAGDA

Mind a magyarországi, mind a külföldi hungarika kutatás – a tárgyi dokumentumok és adatok gyűjtése, valamint azok tervszerű, szakszerű és alapos feldolgozása – kétségtelesen új, fokozott jelentőségű szakaszába lépett az utóbbi évtizedben. Ezt a tényt regisztrálja többek között Havasi Zoltán Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása c. cikke.* A cikk a könyvtári hungarika-dokumentumok bibliográfiai számbavételének kerettervét ismerteti, a keretterv 1977-ben készült első, és 1978-ban készült második

* Magyar Könyvszemle. 95.évf. 1979. 4.sz. 347–368.p.

részének teljes szövegközlésével, beleértve a pontokba foglalt javaslatokat is. A keretterv és a javaslatok az itt egybegyűlt külföldi és hazai könyvtárosok messzemenő érdeklődésére tarthatnak számot, mivel az első rész a külföldön megjelent magyar nyelvű kiadványok, a második rész a személyi és tartalmi hungarika gyűjtésének és dokumentálásának felmérésével és a további feladatok kijelölésével foglalkozik.

Mivel a konferencia egyik feladata természetesen annak megvitatása, hogy miképpen lehetünk ennek a nagyszabású és elsőrendű fontosságú könyvtárosi munkának az aktív támogatói, felszólalásomban csupán erre a kérdésre szorítkozom.

Azt ugyanis, hogy mennyiben vagyunk vagy lehetünk érdekeltek a gyűjtő vagy adatfeldolgozó munkában, fel sem kell vetnem, hiszen mindannyian nagyon jól tudjuk, hogy nincsen olyan külföldi magyar könyvtáros – akár magyarországi képesítéssel, akár külföldön szerzett diplomával –, aki napi munkája közben, sőt talán szabad idejének egy részében is, ne figyelne fel a magyar vonatkozású információkra, vagy adatokra: „ráhall a füle”, és megakad rajta a szeme, vagy ha néha kihagyna, kollégái figyelmeztetik azzal, hogy előbb-utóbb minden magyar vonatkozású anyag az íróasztalán köt ki, még akkor is, ha nem tartozik a szorosan vett munkakörébe vagy teljesen távol áll attól, például egy újságból kiollózott bográcsgulyás recept is, ami a kollégák szerint biztosan szívügye minden magyar könyvtárosnak.

De mit gyűjt a külföldi könyvtáros, ha magyar? Vagy ha a keretterv szerint vetjük fel a kérdést – mit gyűjtsön? Szerintem a válasz nagyon egyszerű és sommás: mindent! Ismétlem, mindent, amit meglát, amiről tudomást szerez, vagy ami éppen a keze ügyébe kerül. Az anyag- és adatgyűjtést ebben az összefüggésben természetesen mint mellékfolyamatot értem; aki elkötelezte magát magyar tárgyú szakmunka, vagy bibliográfia létrehozására, annak gyűjtő- és dokumentáló feladata eleve specializált. Az általános gyűjtési munkában viszont nehéz és felesleges lenne minden egyes dokumentum vagy adalék fontosságáról elmélkedni, és e szerint dönteni a feldolgozásáról –, ez nem lehet a „terepen” lévő gyűjtő feladata. Arról nem is beszélve, hogy ami 1980-ban jelentéktelennek tűnik, az félévszázad múltán – mint esetleg az egyetlen fennmaradt példány – igen értékes lehet olyan vonatkozásban, aminek a jelentőségét a mai gyűjtő vagy feldolgozó „szemléleti beállítottsága”, vagy „objektív nehézségek” miatt nem ismerhet fel. Hadd utaljak Havasi kolléga cikkére ismét; ő idézi ugyanis Fraknoi Vilmost, aki bár fenntartással vizsgálta az egykorú német röplapok beszámolóját a mohácsi vésről, elbeszélőforrás jelentőségüket soha nem vonta kétségbe.

Számtalan hasonló jellegű példát hozhatnék fel saját tapasztalatomból is, egyetlen megemlítenék: nemrégiben katalogizáltam az University College egyik különgyűjteményében egy, az 1820-as nápolyi eseményekre vonatkozó kolligátumot. A röpiratok háromnegyed része ma már unikum: vitairatok, satírák, nyílt levelek – egyszóval alapvető forrásanyag például az új nápolyi alkotmány körül kavargó viták megértéséhez. Olyan „csemegék” is akadnak a kötetben, mint Gabriel Rossettinek, a 19. századi angol költő, Dante Gabriel Rossetti később Londonban letelepedett apjának a nápolyi polgárokhoz intézett ódájának három kiadása 1820-ból, ami elárulja – a British Library-ben őrzött egyetlen példánnyal ellentétben –, hogy mennyire közkedvelt volt Rossetti verse.

De a magyar vonatkozású dokumentumokra térve, itt nem tartanám célszerűnek a megkülönböztető mérlegelést, hiszen minél inkább efemer jellegűnek tűnik most egy aprónyomtatvány, egy sokszorosított meghívó, vagy műsor, annál nagyobb az esély nyomtalan eltűnésére. Ki regisztrálja például a londoni Szerelmey épületrestaurátor vállalat 150 éves jubileumára kiadott programokat, a vállalat történetének rövid áttekintését, a díszében elhangzott szónoklatok szövegét, amiben fontos szerepet játszott a vállalat alapítója, Szerelmey Miklós honvédezredes, komáromi kapituláns, regényes életű feltaláló? Ezek a magánkiadványok – és nagyon sok az ilyen jellegű hungarika – nem kerülnek könyvtári forgalomba, kötelezpéldányt leadni nem kell belőlük, így tehát a nemzeti bibliográfiákból kimaradnak, s a nagy könyvtárak gyűjteményeit sem gyarapítják. Ezek apró dokumentumok, külföldi magyar egyesületek meghívói, találkozók beszámolóí, magyar származású festőművészek kiállításainak katalógusai – hogy például Orbán Dezső, a Nyolcakkal a tízes években induló, ma 96 évesen is frissen dolgozó londoni kiállítását említsem – száz év múlva ugyanolyan izgalmas és fontos források lesznek a külföldi magyarok tevékenységének, szervezeteik belső életének feltárásában, mint most az említett, Kossuth-emigrációra vonatkozó aprónyomtatvány anyag. Az efemergyűjtés jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az ez év szeptemberében Londonban rendezendő első efemer világkongresszus, melyet olyan kiemelkedő intézmények égisze alatt hívtak össze, mint a British Library, a Bodleian Library, a Boston Public Library, a New York Historical Society vagy a McGill University, hogy csak néhányat soroljak fel a patronáló intézményekből. Ezt csak zárójelben említem, mert felteszem, hogy a pesti kollégák is értesültek már e fontos rendezvényről.

A külföldi magyar könyvtárosok feladatát a magyar nyelvű, vagy a magyar vonatkozású külföldi kiadványok gyűjtése mellett abban látom, hogy a külföldi magyar írók, kiadók, intézmények és társaságok figyelmét felhívják saját kiadványaik dokumentumjellegére és megőrzésének fontosságára és tudatosítsák bennük kiadványaik letétbe helyezésének fontosságát az illetékes nemzeti könyvtárakban és az Országos Széchényi Könyvtárban, amely természeténél fogva a hungarika gyűjtés első számú tárháza.

Hangsúlyozni kívánom, hogy tisztában vagyok a könyvtárak világméretű gondjával, a helyszűkével, és éppen ezért nem kis aggodalommal olvastam az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának írását a Libri 23. évfolyamában. Jóború Magda előadása az IFLA 38. közgyűlésén hangzott el, és többek között az efemer-gyűjtés és -tárolás problémáit is érinti:

„Nyilvánvaló, hogy azzal a régi célkitűzéssel, hogy minden nyomtatványt megőrizzünk, nem érthetünk egyet. A kor és a nemzet szellemi életének legjobb, azaz dokumentum-értékkel bíró termékeit kell őriznünk, és alapos mérlegelés után a másod- és harmadrendű anyag mellőzhető. Ez a nemzeti könyvtárak alapvető problémája, máskülönben előnti őket a hulladékpapír.”*

* Az idézet az angol szöveg fordítása.

A nem kívánatos anyag jellegét Jóború Magda példákon szemlélteti: a reprintekre és népszerűsítő munkákra utal. E hivatkozások csak részben nyugtatják meg a külföldi hungarika gyűjtőt, aki körülhatároltabb formában szeretné biztosítani, hogy milyen jellegű anyag tárolására tud az Országos Széchényi Könyvtár vállalkozni jelenlegi adottságai mellett. Ugyanígy Havasi Zoltán említett cikkében gondosan megkülönbözteti az úgynevezett „polgári nacionalista” és a „szocialista jellegű” hungarika gyűjtés elvi alapjait. Kívánatos lenne a felvázolt megkülönböztetés egyes vonatkozásaival is foglalkozni, pl. hogy mennyiben érvényesül ez az elv az OSZK-nak megküldött anyag megőrzésében és feldolgozásában?

A továbbiakban még két témát szeretnék röviden érinteni. Az első az adatgyűjtés kérdése. A tárgyi dokumentumok gyűjtése és az adatgyűjtés között annyiban nem látok különbséget, hogy a véletlenül vagy melléktermékként felbukkanó magyar vonatkozású információ regisztrálása is kívánatos. Nehezebb ugyanis a bibliográfusnak a rendszeres gyűjtőmunka közben egy avantgarde peremfolyóiratban, mondjuk a Poor old tired horse-ban rejtőző József Attila fordítást felfedezni, mintha ugyanez a Times Literary Supplement-ben vagy a Spectator-ban jelent volna meg. Ez utóbbi folyóiratokat ugyanis feltehetően figyelemmel kíséri, hivatalból.

Az ilyen mellékesen összegyűjtött, marginális lelőhelyeken előforduló adatokból is központi cédulakatalógust, esetleg adatbankot lenne kívánatos létesíteni, illetve a meglévőt ezzel az anyaggal is rendszeresen bővíteni kellene. Ebből logikusan következik, hogy a külföldön bibliográfiák, katalógusok és repertóriumok összeállításával, illetve publikálásával foglalkozó szakemberek és intézmények feltérképezésére is szükség van. Mivel nemcsak könyvtárosok érdekeltek ebben az adatgyűjtési és feldolgozási munkában, nem egy könyvtárosi szakfolyóirat, hanem egy szélesebb körű kiadvány lenne alkalmas egy ilyen nevet, címet és kutatási területet megjelölő összeállítás közzétételére. Gondolok itt például a Nemzetközi Hungarológiai Társaság évkönyvére, a Hungarológiai Értesítőre.

A második gondolat egy csúnya, a számítástechnikából kölcsönzött műszóval jelölhető meg legkönnyebben. Ez a feedback, a visszajelzés. Nincsen ugyanis olyan kutató, aki munkája eredményét szívesen dobálná egy feneketlen kútba, melyből annak kihalászára csak kevés a remény. Természetesen nem udvariassági formulákra gondolok; az Országos Széchényi Könyvtár mindig is súlyt helyezett arra, hogy a nemzetközi érintkezés irratlan szabályait is érvényre juttassa külföldi kapcsolataiban. Most arra gondolok, hogy amikor egy külföldi impresszumú bibliográfia vagy katalógus anyaga felhasználásra kerül a legújabb kiadványokban az kerüljön regisztrálásra az előszóban vagy lábjegyzetben. És arra, hogy a feladatokat ésszerűen, koordinálva oldjuk meg otthon és külföldön, és ne megcsonkított bibliográfiák szülessenek, amelyek például az egyetemes magyar irodalmat nem bibliográfiai megfontolások alapján feldarabolják, vagy amelyek téves, illetve másod- és harmadkézből származó adataik miatt sajnálatos módon nem öregbíthik összeállítóik szakmai tekintélyét.

Meggyőződésem, hogy a feedback, a kölcsönös konzultáció egyszer majd lehetővé teszi, hogy a gombamódra szaporodó bibliográfiai munkálatok ne egymás ellen, egymást

duplikálva, vagy egymás mellőzésével folyjanak, hanem egymást kiegészítve, egymással összhangban szolgálják a tudományos tájékoztatást.

S ez, úgy hiszem, mindannyiunk közös érdeke és szándéka.

**A COLUMBIA EGYETEM (COLUMBIA UNIVERSITY
BUTLER LIBRARY, NEW YORK) HUNGARIKA-ANYAGA
A magyar és osztrák történelem szóbeli forrásainak gyűjteménye**

STEIN, ROSE

Az Amerikai Egyesült Államok történelmében messzire nyúlik vissza a New York-i Columbia Egyetem alapítása. Az alapítólevelet II. György angol király adta a King's College-nak, amely nevét 1784-ben Columbia College-ra változtatta, majd 1912-ben Columbia Egyetemmé vált. E nagyhírű egyetem központi könyvtárát, amelyben az egyetemi központi katalógust is találjuk, Nicholas Murray Butler-ről, az Egyetem Nobel-békedíjas elnökéről nevezték el, aki Magyarországon is járt a Szegedi Tudományegyetem felavatásakor.

Az Egyetem kezdettől fogva gyűjtött hungarikát könyvtárai részére, főképpen történelmi, nyelvészeti, irodalmi, régészeti, bibliográfiai műveket. A magyar gyűjtemény ugrásszerű fejlődése 1954-ben indult meg, amikor a Magyarországon is jól ismert Lotz János professzor vezetése alatt megalakult az Ural-Altaj Osztály.

Az ő jó előre kidolgozott tervei alapján nagyméretű hungarika-vásárlás kezdődött, különösen 1958 óta, amikor a National Defense and Education Act (Nemzetvédelmi és Oktatási Törvény) lehetővé tette a könyvbeszerzési költségvetés bővítését. E kiutalt összeg legnagyobb részét magyar anyagok beszerzésére fordították, továbbá külön hungarika-könyvtárosi és állománygyarapítási állást létesítettek. A nyelvtanítás olyan magas fokra emelkedett, hogy többen is szereztek doktorátust magyar nyelvből.

Következzen néhány példa a gyűjtemény gazdagságára a központi katalógus alapján:

Petőfi Sándor	235 katalóguscédula
Ady Endre	132 katalóguscédula
Illyés Gyula	93 katalóguscédula
Madách Imre: Az ember tragédiája	24 katalóguscédula
Mátyás király	50 katalóguscédula
Kossuth Lajos	164 katalóguscédula

Bővebb részletek találhatók Horecky Paul L. „East Central and Southeast Europe: a handbook of library and archival resources” c. 1976-ban megjelent kézikönyvben, amely a Columbia Egyetem hungarika-gyűjteményeiről szóló kimerítő tanulmányomat közli. Néhány számadat e tanulmányból:

monográfia	kb. 35 000 kötet
sorozat	kb. 3 000 kötet
folyóirat	kb. 4 000 kötet
mikrofilm	200 tekercs
újságok mikrofilmen	180 tekercs

A Központi Könyvtáron (Butler Library) kívül a zenei, az építészeti, a képzőművészeti, a jogi, a nemzetközi, a közgazdasági, a mikrofilm-, az orvosi és a tanárképző könyvtár, valamint a kéziratár, a szóbeli történelmi forrásgyűjtemény és a ritka könyvek gyűjteménye is tartalmaz hungarika-anyagot.

Minthogy ez a legnagyobb magán hungarika-gyűjtemény az USA-ban, indokolt, hogy a magyar szóbeli forrásgyűjtemény ezt az anyagot kellőképpen kiegészítse. Az előbb említett kézikönyvben közzétett tanulmány előkészítése közben fogamzott meg bennem ennek az ötlete, éspedig egy magyar történelmi memoár olvasásakor, amely az 1939–1944-es magyar „földalatti tevékenységre” utalt. Erre még a későbbiekben visszatérek, most hadd mondjam el, hogy hogyan jött létre a Columbia Egyetem szóbeli forrásgyűjteménye.

A gyűjtemény kialakítását Allan Nevins történelem-professzor kezdte még 1948-ban azzal az elgondolással, hogy a technikai fejlődést a történelmi kutatás szolgálatába állítsa. Visszaemlékezéseket, interjúkat hangszalagra vett fel, s így olyan emlékeket menthetett meg, amelyek különben aligha láttak volna napvilágot. A hangszalagokat azután átmásolják, a szóbeli adatközlő (oral author) átjavitja őket, majd az anyag a kéziratárba kerül. E módszer segített áthidalni a memoárirással kapcsolatos nehézségeket, ti. a mondanivaló szabatos kialakítása, a nyelvi akadályok, a szerkesztési és kiadási költségek stb. sok embert visszatartanak értékes emlékek közreadásától.

A szerzői jog a szerző birtokában marad és ő határozhatja meg, hogy a memoár nyílt, az adatközlő engedélyéhez kötött vagy – meghatározott időpontig, teljességében vagy részben – zárt legyen.

Hadd térjek most rá „saját gyermekemre”, a magyar szóbeli forrásgyűjteményre. Amint az előbb említett kézikönyvvel kapcsolatos kutatást folytattam, arra a meggyőződésre jutottam, hogy interjúk alakjában igen sok értékes forrásanyagot gyűjthetnék, az alábbi szempontok figyelembevételével: a magyar bevándorlók kulturális hatása az USA-ban, önmagukban nagy fontosságú személyek memoárjai, közeli rokon, barát visszaemlékezései az előbbi személyekről, történelmi visszaemlékezések.

Ilyen programot nyújtottam be a Columbia Egyetem Szóbeli Történelmi Kutatóintézete (Oral History Research Office) igazgatójának, Louis M. Starr professzornak, akit érdekelt ez az új szempont, hogy az európai nemzet bevándorlói milyen hatást gyakoroltak új hazájuk kultúrájára. A gazdag szóbeli forrásgyűjteményben több magyar szerepelt már egyéb összefüggésben, pl. a Nobel-díjas csoportban Szent-Györgyi Albert, Wigner Jenő, a pszichoanalitikusok között Radó Sándor, Bálint Mihály, Mahler Margit stb.

Starr professzor engedélyével részt vettem az általa vezetett és az intézete által kialakított szóbeli forrásgyűjtési eljárást oktató tanfolyamon, s 1974-ben elkezdtem az ún. „magyar szóbeli történelem” projektet (Hungarian Oral History Project), amit azóta is folytatok. Általában angol nyelven folyik a munka, de kivételes esetben készítet-

tem magyar és francia nyelvű memoárt is. Nem egy ismert magyar politikai személyiségről kialakult kép változott meg ezáltal, hiszen pl. az antináci ellenállás korában az illetőknek kifelé mást kellett mutatniuk, mint ami jellemüknek megfelelt, hogy az ellenállási vagy mentési tevékenységüket folytatni tudják. Az interjú-sorozatot általában alapos előkészület előzi meg: részemről azért, hogy kellőképpen irányíthassam annak menetét, a szóbeli adatközlő részéről pedig azért, hogy hosszú évekre visszanyúló emlékeit felidézze, rendszerezze, dokumentumokkal alátámassza. Az interjú szerkezetének kialakítása céljából ezért előzetes megbeszélést tartunk.

A dolog természetéből következik, hogy nagyrészt idősebb emberekkel foglalkozom, hiszen ha ők eltávoznak, pótolhatatlan visszaemlékezéseket veszítünk el. Rendszerint otthonukban keresem fel őket, mert a megszokott környezet természetesebb légkört teremt. Egyébként minden személy külön lélektani tanulmány: az egyik előre meghatározott gondolatsort követ, a másik hangulatai alapján dönt, hogy miről emlékezzék meg. Idősebbek számára néha igen megrázó élmény a sokszor szomorú múlt felidézése és szűségük van arra a tudatra, hogy együttérzéssel és tisztelettel hallgatjuk mondanivalójukat. Az együttes munka természetéből következik, hogy gyakran barátság alakul ki közöttünk.

Herz Ottót, a híres zongoraművész-kísérőt családja régóta unszolta, hogy önmagáról, a kor nagy zeneművészeivel való kapcsolatáról írjon, de a könyvírással kapcsolatos nehézségek visszatartották ettől. Közös munkánk eredménye egy hosszú memoár, amelyet éppen halála előtt fejezett be.

Sándor György zongoraművész Bartók Béla USA-beli éveiről számolt be. Ez különösen fontos volt az Egyetem számára, minthogy Bartók itt dolgozott – keze írását a kézírattár és zeneműtár őrzi.

Lajtha Ábel biokémikus édesapjáról, Lajtha László zeneszerzőről beszélt, valamint tanáráról, Szent-Györgyi Albertről.

Egy volt diplomata visszaemlékezéseit mondotta el a két világháború közötti egyiptomi–magyar diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatokról.

A történelmi kutatásban főképpen a második világháború végéig gyűjtök anyagot, annál is inkább, mert e korosztály képviselőit – s velük a múlt nem egy történelmileg fontos mozaikját – betegség vagy halál elragadhatja tőlünk.

Megemlítek még egy különleges szempontot: a szóbeli adatközlő idősebb kora előnyt jelent és nem hátrányt. A kölcsönös rezonancia könnyebben létrejön, ha az emléksanyag, élmények, nevek, hasonló kulturális behatások hidat építenek közöttünk. Aligha nyílik meg valaki őszintén az olyan ember felé, aki mindezeket csak könyvből tanulta.

E munkám folytán közeli kapcsolatba kerültem a Columbia Egyetem Közép- és Kelet-Európai Intézetével (Institute on East Central Europe), amely többek között a volt Osztrák–Magyar Monarchia és általában a Duna-medence történelmével foglalkozik. Ez az Intézet adta ki az általam szerkesztett The Hungarian Project of the Oral History Collection of Columbia University című 1978-ban megjelent bibliográfiát. Ez úgy készült, hogy kiemeltem az egész gyűjtemény 1973-as bibliográfiájából a hungarika anyagot és ezt az általam gyűjtöttel együtt közös betűrendbe foglaltam. Egyetemek, könyvtárak, érdekelt történészek kaptak belőle példányokat. Az alábbi kiadványok emlékeztek meg a magyar történelmi gyűjteményről: American Association for the Study of Hungarian

History. 1978. ápr., Hungarian Studies Newsletter. 1978. 17.sz., Irodalmi Újság. Párizs. 1978. júl.-aug., Austrian History Yearbook. 1980.

A magyar szóbeli forrásgyűjtemény eredményein felbuzdulva 1976-ban megkezdtem az osztrák anyag gyűjtését is, amelybe azonban történelmi visszaemlékezéseket nem vettem be; a többi szempont a magyar programéval azonos volt. Természetes, hogy ahol csak lehetett, a magyar kapcsolatokra is kitértem, így pl. Friedrich Torberg, a legnagyobb osztrák irodalmi díjjal kitüntetett és azóta elhunyt író ízes New York-i Molnár Ferenc történeteket mondott el.

Hugo Burghauser, a Bécsi Filharmónikusok vezetője magyar zsidó zenészekről számolt be, akiket ő szemelt ki arra, hogy a Bronislaw Huberman által szervezett Palestine Orchestra tagjai sorába kerüljenek, és így életüket mentette meg a nácizmus alatt. Osztrák intézmények, pl. a New-York-i Austrian Institute, az Osztrák Konzulátus nagy érdeklődéssel kísérik a munkámat: összehoznak interjúra érdemes egyénekkkel, cikket írnak a programról stb. Ha pár éven belül elég anyag gyűlik össze az osztrák programban is, az előbb említett magyar tárgyú bibliográfiához hasonlóan egy osztrák tárgyú bibliográfiát is szeretnék készíteni, mely alkalommal a 306 oldalas, 1979-ben megjelent „The Oral History Collection of Columbia University” c. bibliográfia osztrák anyagát szándékozom a saját anyagommal kombinálni.

Távolabbi célkitűzések. A magyar és osztrák program a Duna-medence, azaz a volt Osztrák–Magyar Monarchia területének két fő alkotó részéből gyűjti össze – amennyire lehetséges – a külföldi memoár forrásanyagot. Idővel kívánatos lenne a többi népcsoport, a szlovákok, horvátok stb. visszaemlékezéseit hasonló szempontból gyűjteni, természetesen más forráskutatók közreműködésével. A cél minél több nyomtatásban nem elérhető információ megmentése a történelemkutatás számára. Fontos szempont, hogy a szóbeli memoár gyakran őszintébb a nyomtatásban megjelent visszaemlékezésnél, hiszen a szerző dönthet az anyag hozzáférhetősége felől.

BIBLIOGRÁFIA

1. *The Oral History Collection of Columbia University*, edited by Elizabeth B. MASON and Louis M. STARR. New York, Oral History Research Office. 1973.
2. Ua. 1979. kiadás.
3. *Hungarian Project of the Oral History Collection of Columbia University*. Rose STEIN. New York, Columbia University, School of International Affairs. 1978. Sponsored by the Institute on East Central Europe.
4. „Survey of the Hungarian Collection at the Columbia University Libraries”, by Rose STEIN. In HORECKY, Paul L.: *East Central and Southeast Europe; a handbook of library and archival resources*. 1976.

HOGYAN SZOLGÁLJA A LONDONI SCIENCE MUSEUM LIBRARY A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNET TANULMÁNYOZÁSÁT

BRÓDY, JUDIT

Sokan George Sarton-t tartják a tudománytörténet – mint szakterület – megalapítójának. Az ő értelmezése szerint a tudománytörténet nem korlátozódhat a természettudományok speciális ágaira, sem pedig egyes országokra, hanem szintetikusnak kell lennie, hiszen minden rész hatással van az egészre. A londoni Science Museum Library, azaz a Természettudományi Múzeum könyvtára, mint a tudomány- és technikatörténet angol nemzeti könyvtára, ezt az elvet követi. Ebből természetesen nem következik az, hogy minden nyelv, minden kultúra és minden időszak egyaránt képviselve van, még csak az sem, hogy a primer irodalom tekintetében erre törekszünk, de igyekszünk elérni azt, hogy a gyűjtemény átfogó, reprezentatív és a szekunder, azaz a másodlagos irodalom vonatkozásában lehetőleg teljes legyen.

A vélemények különbözhetnek arra vonatkozólag, hogy pl. e szakterülethez tartozik-e a tudományfilozófia vagy sem? Milyen mértékben tartozik ide a gazdaságtörténet? Azon is lehet vitázni, hogy vásároljunk-e olyan történeti tárgyú könyveket, amelyek nagyon rossz kritikákat kaptak, és feltehetően kizárólag harmadfokú anyagot tartalmaznak, esetleg hibákkal bővítve. Ha ezeket nem vennénk meg, ellentmondanánk az egyetemesség elvének, viszont nagyon alacsony színvonalú művek mégsem kerülhetnek a polcokra. Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása jóformán lehetetlen: mi a középutat próbáljuk választani, szem előtt tartva nemcsak a jelen, hanem a jövő tudománytörténeisének az igényeit is.

A Science Museum könyvtárának gyökerei az 1857-ben létesített South Kensington-i múzeumok „Educational Library”-jében találhatóak, ezen oktatási könyvtár pedig az 1851-es Világkiállítás egyik eredménye volt. 1883-ban az Educational Library tudományos könyvállománya és a Museum of Practical Geology könyvtára egyesüléséből született meg az úgynevezett Science Library. E könyvtár története hosszú és változatos: egy időben, S. Bradford igazgató vezetése alatt (akinek neve jól ismert a róla elnevezett bibliometriai szóródási törvényről) nemzeti természettudományi könyvtárként működött, azonban 1961–62-ben az Angol Nemzeti Kölcsönző Könyvtár (British Lending Library) létrejöttkor a folyóiratok jelentős része Yorkshire-be került. Később a British Library, azaz az angol nemzeti könyvtár megalakulása után 1973-ban a Science Reference Library vette át a nemzeti természettudományi könyvtár szerepét, így természetesnek tűnt, hogy a mi könyvtárunk a tudománytörténetre specializálja magát. Meg kell említenem, hogy olvasóközönségünk nagy része az Imperial College of Science and Technology tanáraiból és doktorátusra készülő hallgatóiból áll, akiket nem annyira a történelmi szempontok, mint a legújabb publikációk érdekelnek; és ez az oka annak, hogy – szorosan együttműködve a College könyvtárával – gyűjtjük a modern irodalmat is.

1969-ben a könyvtár új, a múzeumtól különálló épületbe költözött, és azóta minden 1945 óta publikált anyagot szabad polcokon tartunk. A könyvtár nyilvános a nagykö-

Az elmúlt évben Carter elnök egy szakbizottságot kért fel az idegen nyelvek és kultúrák jelenlegi oktatási rendszerének felülvizsgálatára (The President's Commission on Foreign Language and International Studies). A Bizottság több fontos javaslatot tett közzé, amelyek szorosan érintik mind az amerikai, mind a magyar könyvtárügyet. Előadásom célja a Bizottság idevágó főbb pontjainak rövid ismertetése. Konferenciánk ideje alatt a fogalmak bővebb megbeszélésére alkalomadtán örömmel vállalkozom.

A népek? Nemzetek lehetőségei egymás megismerésében és az egyéni plurális műveltség értéke

Többkultúrájú oktatás (Multicultural Education)

A legújabb felsőoktatás irányadó mércéje előírja és megköveteli az Egyesült Államokban azt, hogy a pedagógusképző felsőoktatási intézmények (egyetemek) könyvtárai rendelkezzenek elegendő anyaggal a többkultúrájú oktatás követelményeinek országos, sőt nemzetközi szintű kielégítéséhez. A többkultúrájú oktatás az Amerikába vándorolt tömegek magukkal hozott műveltségére összpontosít, azonban többé-kevésbé figyelembe veszi az „óhazák” főbb kulturális tevékenységeit is. Az amerikai magyarság vonatkozásában a többkultúrájú oktatás terén még sok a tennivaló. Az első lépéseket az AHEA (Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete) már megtette: javaslatot terjesztett a Bizottság elé, amelyben támogatja a Bizottság céljait, erejéhez mért segítséget helyez kilátásba a fontosabb magyar vonatkozású anyagok összeállításában, továbbá szorgalmazza az amerikai magyarság tudományos felmérését.

Lassan Amerikában is magunkévá tesszük a jó magyar közmondást: „Ahány nyelvet beszélsz, annyi embert érsz!” Itt mindjárt tegyük hozzá, hogy ahány külföldi kultúrát ismersz, annyi emberrel vagy műveltebb!

Globális oktatás (Global Education)

Ma örömmel mondhatom, hogy az amerikai oktatási rendszerben kezd teret nyerni az egész világra kiterjedő oktatás fogalma. Ez az új nevelési forma a ma is több helyen folyó, felületes világismereti iskolai követelményeken próbál változtatni. A korábban csak Nyugat-Európára összpontosított oktatás fiataljainknak nem nyújthatott elfogadható az egész világra kiterjedő, iskolázott műveltséget. Mivel régebben külföldi könyvtári anyagunk is kizárólag Nyugat-Európára koncentrált, a globális oktatás bevezetése csak lassan valósulhat meg. A globális oktatáshoz fűződő magyar és angol nyelvű anyag jegyzékének összeállításához magyarországi könyvtárosok szíves segítségét is kérjük. Én mint svéd, angol, holland, német és francia keverék amerikai, azt mondom; már régen eljött annak az ideje, hogy Amerika népe megismerje a Kárpát-medence népeit!

Tudományos és kulturális csereprogramok

Könyvtárosi tanulmányutak

Az AHEA tervezetet dolgozott ki a Magyarország és az Egyesült Államok közötti könyvtárosi csere-tanulmányutakra. Ez egyelőre mindkét oldalról egy-egy személyt érintene, de a későbbiek folyamán több könyvtárosra is kiterjedne. Örömmel jelentem, hogy az ALA (Amerikai Könyvtáros Egyesület) elnöke lelkesen támogatja ügyünket. Bővebb fölvilágosításért kérem, forduljanak hozzám vagy Basa Molnár Enikőhöz.

Az InterFuture diák-csere programja

Az InterFuture egy nemzetközi kulturális oktatással foglalkozó amerikai magánszervezet. 1970-ben alakult, kiváló főiskolai és egyetemi hallgatók egy-két éves külföldi tanulmányútjának támogatására. Az InterFuture e tanulmányutakat a programban résztvevő országokkal csere alapon szervezi. A diákok tanulmányi idejük alatt kutatómunkát végeznek, könyvtárakat tanulmányoznak. Az összegyűjtött anyagot a résztvevők hazájukban feldolgozzák, majd az anyag válogatott része a helyi könyvtárakba kerül. Az InterFuture és Magyarország között együttműködés már megindult: októberben az InterFuture tárgyaló feleket küld Budapestre az oktatásügyi szervekhez.

A bizottság javaslata idegen nyelvű könyvek, nyelvkönyvek és filmek beszerzésére

Magyar nyelvkönyvek az amerikai oktatásban

Több szempontból jelentős a Bizottság következő javaslata, amelynek lényege az, hogy idegen nyelvi tanulmányainak segítésére szerezzünk be nyelvkönyveket külföldről. Bár az Anyanyelvi Konferencia értelmét és munkásságát még sok amerikai magyar félreérti és ellenzi, a szakvélemény mást mond. Az American Council on the Teaching of Foreign Languages és a National Council for Social Studies szervezetek különösen szorgalmazzák, hogy olyan hivatalokat és intézményeket keressünk, amelyek képesek az Egyesült Államok területén kívül készült, elemi és középiskolai használatra szánt idegen nyelvi oktatási anyagok beszerzésére és szolgáltatására. Érzem és tudom, hogy a tizenhat milliós magyarság vonatkozásában az amerikai oktatási intézmények a mi konferenciánktól és az Anyanyelvi Konferenciáktól várják a segítséget szükségleteik kielégítésére.

Magyar filmek az amerikai tv-ben

A bizottság közleménye fontosnak tartja a külföldön készült angol vagy idegen nyelvű ismeretterjesztő tudományos és kulturális anyagok (könyvek, filmek stb.) Egyesült Államok-beli terjesztését is. Az amerikai kábeles tv és az oktatási adóállomások csatornáin egyre több importált programot mutatnak be, sőt külön nemzetiségi (ethnic) kábel-csator-

nák is működnek idegen vagy angolra szinkronizált adásokkal. Minél több angol nyelvű magyar filmet kellene elérhetővé tenni az USA-ban, amit kitűnően szolgálhatna egy magyar témájú filmgyűjtemény felállítása Észak-Amerikában. Innen pontosan és szakszerűen ellátható lenne egy sereg igénylő tv-állomás.

A nemzetközi magyar könyvtárügy jövőbeli feladatai

Magyar vonatkozású gyűjtemények

A Bizottság idevágó utolsó javaslata sürgeti egy külföld felé tekintő országos bibliográfiai központ felállítását az amerikai Kongresszusi Könyvtár Library of Congress keretén belül. E megvalósítandó bibliográfiai központ szempontjából az AHEA „Data Base” tervezete különösen nagy jelentőségű.

A Magyar–Amerikai Könyvtáros Szervezet

Az AHEA keretén belül folyamatban van a „Hungarian-American Library Organization (HALO) szervezése. E szervezet legfontosabb feladatai a következők:

- 1) az amerikai könyvtárak magyar gyűjteményeinek számbavétele és fejlesztése;
- 2) Magyarország és az Egyesült Államok közötti általános információcsere fejlesztése a legújabb könyvtári technológiák segítségével;
- 3) a magyar–amerikai könyvtártudományi oktatás támogatása;
- 4) közös magyar–amerikai bibliográfiák készítése,
- 5) az amerikai–magyar egyéni és intézményi gyűjtemények számbavétele és gondozása;
- 6) a „Hungarian Data Base Project” (magyar adatbázis projekt) megvalósítása.

Hálásan köszönöm a rendező bizottságnak, hogy lehetővé tette részvételemet ezen a hasznos konferencián.

KOVÁCS, GÁBOR

SZÁMITÓGÉPESÍTÉS, EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az Egyesült Államokban a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával. Például, hogy hozzáférést biztosít az információhoz, amely a számítógépesítés nélkül nem lenne elérhető.

Az Egyesült Államokban a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával. Például, hogy hozzáférést biztosít az információhoz, amely a számítógépesítés nélkül nem lenne elérhető.

Bevezetésül fogva ebben a tanulmányban a számítógépesítésről foglalkozunk, és a számítógépesítés terjedésében aktívan részt vettünk. Úgy gondoljuk, a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával.

A Tulane Egyetem Könyvtárak Központja (Tulane University Center for Library Studies, CALL) mint példaként, az általános számítógépesítés a könyvtárakban egyes-estül egy-egy könyvtárban megkezdődött, és a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával.

A számítógépesítés és az együttműködés mind a számítógépesítés terjedésében, mind a számítógépesítés terjedésében aktívan részt vettünk. Úgy gondoljuk, a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával.

- az információkhoz való hozzáférést biztosítja;
- a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával.
- a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával.
- a számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával.

A tanulmány részleg az általános számítógépesítés a könyvtárakban már nemcsak a háttérben, hanem a közérlelésben is megjelent. Különböző problémákat old meg a számítógépesítés alkalmazásával.

... az amerikai könyvtárak magyar gyűjteményeinek számbavételére és fejlesztésére
... Magyarországon és az Egyesült Államok közötti kölcsönös információcserére
... a legújabb könyvtári technológiák segítségével
... a magyar-amerikai könyvtártudományi oktatás támogatására
... közös magyar-amerikai bibliográfiák készítésére
... az amerikai-magyar egyéni és intézményi gyűjtemények számbavételére és gondozására
... a „Hungarian Data Base Project” (magyar adatház projekt) megvalósítására
... Hálásan köszönöm a rendező bizottságnak, hogy lehetőséget nyújtott a konferenciára

A nemzetközi könyvtárosok jogai feladata

Magyar-Amerikai Könyvtárosok Szervezete

STAMITOGÉPESÍTÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS

A Magyar-Amerikai Könyvtárosok Szervezete (MAKSZ) és az American Library Association (ALA) közötti együttműködés keretében a digitális változatok készítését célzó projektet indítottunk el. A projekt célja az amerikai és magyar könyvtárak közötti információcserének előmozdítása és a digitális változatok készítésének támogatása. A projekt keretében a digitális változatok készítését célzó projektet indítottunk el.

A Magyar-Amerikai Könyvtárosok Szervezete

Az ALA keretén belül folyamatban van a „Hungarian-American Library Organization” (HALO) szervezése. E szervezet legfontosabb feladatai a következők:

- 1) az amerikai könyvtárak magyar gyűjteményeinek számbavételére és fejlesztésére
- 2) Magyarországon és az Egyesült Államok közötti kölcsönös információcserére
- 3) a legújabb könyvtári technológiák segítségével
- 4) a magyar-amerikai könyvtártudományi oktatás támogatására
- 5) közös magyar-amerikai bibliográfiák készítésére
- 6) az amerikai-magyar egyéni és intézményi gyűjtemények számbavételére és gondozására
- 7) a „Hungarian Data Base Project” (magyar adatház projekt) megvalósítására

Hálásan köszönöm a rendező bizottságnak, hogy lehetőséget nyújtott a konferenciára

AUTOMATIZÁLÁS ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉS

KOVÁCS, GÁBOR

Az Észak-Kolorádói Egyetem Könyvtárának helyettes igazgatója vagyok, harmincöt éve élek külföldön s e hozzászólás elkészítésekor vettem észre, hogy magyar nyelvkesztségem mennyire megromlott; különös problémát okoznak a számítástechnika kifejezései. Remélem, hogy hozzászólásom ennek ellenére mindenki számára érthető lesz.

Az Észak-Kolorádói Egyetem könyvtárát James Michener-ről, az ismert íróról nevezték el, aki egy időben diákja, később tanára volt az intézetnek. A 24 ezer m²-es épület 1971-ben készült el, hivatatosan egy évvel később avattuk fel. Mintegy 500 ezer kötetnyi anyag áll a 11 500 hallgató és a 660 tanár rendelkezésére. A könyvtár 80 állandó alkalmazottjából 25 képzett könyvtáros; mintegy 150 hallgatót pedig alkalmászerűen foglalkoztatnak.

Beosztásomnál fogva abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy a könyvtárépület tervezésében aktívan részt vehettem. Ugyancsak a vezetésem alatt álló osztály indította meg néhány évvel később az automatizálás munkáját, és segített kidolgozni az állam hét legnagyobb könyvtárának együttműködési szabályait.

A Tudományos Könyvtárak Kolorádói Szövetsége (Colorado Alliance of Research Libraries, CARL), mint említettem, az állam hét legnagyobb könyvtárának egyesülete. Ezeknek a könyvtáraknak egyes osztályai állandó összeköttetésben vannak egymással, nemcsak közvetlen telefon- és telex-szolgálaton keresztül, de hétköznapi autójárat is működik a kölcsönzött anyagok egyik intézetből a másikba való szállítására. A CARL-könyvtárak együttműködése azonban túl széles körű ahhoz, hogy részletesen ismertessem.

A gépesítést és az együttműködést mind gazdasági, mind társadalmi tényezők ráncgényserítették. Csak egy néhányat említek meg közülük:

- az információs anyag hihetetlen növekedése;
- a folyóiratok és egyéb sorozati kiadványok árának rohamos emelkedése;
- a harmadik generációs, olcsó számítógépek megjelenése még a legkisebb és legszegényebb főiskolákon is;
- a könyvtári alkalmazottak fizetésének gyors emelkedése; és a legfontosabb
- az állami törvényhozók azon törekvése, hogy a felsőoktatás költségeit egy, az adófizetők számára elfogadható színvonalon tartásák.

A feldolgozó részleg az utolsó három évben a katalógizálás adatainak oroszánrészét az OCLC-től (Ohio College Library Center – Ohioi Egyetemi Könyvtárak Központja) vásárolja. A katalógizálásra váró könyv bibliográfiai adatait a címleíró összehasonlítja a számítógépben tárolt, a Library of Congress által kiadott hivatalos adatokkal. A képer-

nyőn megjelenik a teljes bibliográfiai információ, s ha ez megegyezik a kérdéses kötettel, a címleíró regisztrálja az adatokat és megrendeli a szükséges mennyiségű katalóguscédulát. A feldolgozó részleg feladata még egy vékony alumíniumszalagnak a könyvekbe való beragasztása is, amely megakadályozza, hogy a könyvet a megfelelő kölcsönzési szabályok megkerülésével a könyvtárból ki lehessen vinni.

Egy címleíró, ha eredeti címleírást kell csinálnia, egy könyvet kb. egy óra alatt katalogizál. Ezzel szemben egy fő 10–14 kötetet is fel tud dolgozni óránként, ha az OCLC-adatokat használja. Az elmondottakból mindjárt kitűnik, hogy a gépesítéssel a katalogizálás munkája nemcsak meggyorsult, de sokkal olcsóbb is lett, mert a munka legnagyobb részét nem kell magasabb fizetésű, képzett könyvtárosokkal végeztetni. A rendszer bevezetése előtt 5 címleírót alkalmaztunk a feldolgozó részlegben, ma mindössze egyet.

Még mindig sok pénzbe kerül és hosszadalmas művelet a cédulakatalógus fenntartása, bár cédulakatalógusunk mindössze mintegy 3 millió cédulát tartalmaz. A gépesítés következő fázisában ezt a katalógust megszüntetjük.

A referenz szolgálathoz tartozik az Interlibrary Loan (a könyvtárközi kölcsönzési iroda) és a rohamosan növekvő számítógépes információkeresési program is.

Amíg a cédulakatalógus használata szerző, cím és tárgy kör szerinti keresést tesz lehetővé, addig a számítógépes információkeresés ezen kívül még több keresési kiindulópontot is ad, beleszámítva a címben előforduló szavak bármilyen kombinációját is. A keresés céljait pontosan meg lehet határozni, pl. csak olyan cikkeket akarunk, amelyeket 1978 óta adtak ki. A számítógép a tárgykörrel kapcsolatos könyvek és cikkek bibliográfiai adatait kinyomtatja, és ha szükséges, a felsorolt munkák tartalmának rövid kivonát is megadja. Több mint 200 adatbázis áll rendelkezésre jelenleg, s egy 4–5 perces számítógépes információkeresés, hetek nehéz és unalmas keresési munkáját takarítja meg.

Könyvtárunk kb. 6000 folyóíratra és sorozatra fizet elő. Mivel ez a gyűjtemény képviseli a legidősebb anyagot, használata állandóan növekszik, s a múlt évben elérte a negyed milliót.

Ha a számítógép által idézett folyóirat nincs meg a könyvtárban, a kérdéses cikkről másolatot kérünk egy másik intézettől. Elsősorban a CARL-könyvtáraktól kölcsönzünk. Megegyezés szerint ezek a könyvtárak 24 órán belül kötelesek választ adni minden kérésre. Nemcsak Egyesült Államok-beli intézetektől kölcsönzünk, hanem a világ csaknem minden nagyobb könyvtárától is.

A következőkben ismertetem a referenz szolgálat által használt kommunikációs berendezéseket.

A képernyős terminál az OCLC columbusi számítógépével teremt kapcsolatot, amely, mint említettem, bibliográfiai adatokat tárol. Mivel az a terminál arról is felvilágosítást ad, hogy a hálózatban résztvevő több mint 2000 könyvtárból melyikben van meg a kérdéses kötet, a rendszert könyvtárközi kölcsönző szolgálatunk naponta használja. A terminál a kérést a legközelebbi könyvtárnak továbbítja, de ha valamilyen oknál fogva a kért kötet ott nem áll azonnal rendelkezésre, akkor a számítógép egy másik intézetet értesít. Ezt a folyamatot addig végzi, amíg pozitív választ nem kap. Itt meg kell jegyezni, hogy a kéréseket az eddigi gyakorlat szerint 98%-ban már az első könyvtár teljesíti.

Az adatbázisban való keresést két különböző terminállal végezzük. Mindkettőhöz írógépet és tv képernyőt lehet kapcsolni. A kisebb, könnyen hordozható terminált főleg tantermekben, bemutatásra és oktatásra használjuk.

Van még egy másik típusú terminálunk is, amelyet hosszabb üzenetek közvetítésére használunk, mivel a beépített írógép nagyon gyors (120 betűt ír másodpercenként), s ezzel természetesen a költségeket csökkenti. Ez az írógép előbb balról jobbra, majd pedig jobbról balra írja a sorokat.

Egy külön teremben négy olyan terminál van a hallgatók használatára, amely egy szomszédos egyetem számítógépével teremt kapcsolatot, ahonnan több mint 60 különféle tárgyú leckét, feladatot vagy gyakorlatot kapnak. Ugyanebben a teremben tartunk egy lyukszalag-írógépet is szintén azért, hogy tanulóink gyakorolhassanak rajta.

Nem feledkeztünk meg a legrégebbi könyvtári funkció, a könyvkölcsönzés gépesítéséről sem. Minden hallgatónak és tanárnak igazoló kártyát adunk, amely felhatalmazza az illetőt, hogy a könyvvállományból kölcsönözhesen. A kölcsönző szolgálat automata gépekkel regisztrálja a kölcsönzés műveletét. A könyvben lévő cédula és az igazoló kártya adatait a gép mágnesszalagra rögzíti. A mágnesszalagot naponta a számítóközpontba küldjük, ahol könyv formában kinyomják az előző napi forgalom adatait. Ez a kimutatás sok érdekes és értékes adatot tartalmaz, pl. megmutatja, hogy milyen tárgykörben olvasnak a tanulók; a különböző tanszékek hallgatói milyen mértékben használják a könyvtárat stb.

Intézetünknel a kölcsönzési idő két hét. Ha a hallgató két héten belül nem hozza vissza a könyvet, a számítógép figyelmeztetést ír. Két héttel később még egy figyelmeztetést küldünk. Ha arra sem kapunk választ, a számítógépes rendszer elveszettnek tekinti a könyvet, és a gép számlát állít ki, amelynek egyik példányát a gazdasági hivatalnak megküldjük.

Mielőtt a könyv az épületet elhagyja, a beragasztott alumínium szalag elektromos töltését közömbösítjük. Ellenkező esetben a szalag megzavarja a kijáratnál felállított kapuk mágneses terét, lezárja az ajtót és egy csengőt hoz működésbe.

Az eddigiekben ismertetett folyamatok a gépesítés első fázisát képviselik. A CARL-könyvtárakkal karöltve terveket készítettünk a további gépesítésre és az intenzívebb együttműködésre. A következő évben egy nagy teljesítményű számítógépet fogunk beszerezni, amely mind a hét könyvtár állományának adatait tárolja és a résztvevő intézeteket egy hálózatba köti. A terv megvalósítása után megszüntetjük a cédulakatalógust, és azt képernyős terminálokkal helyettesítjük. A hallgató, amikor ezeket a készülékeket használja, nemcsak azt tudja meg, hogy a keresett könyv megvan-e az állományban, de megállapíthatja azt is, hogy melyik intézetnél található meg a kötet, ha az a helyi könyvtárban nincs meg vagy valaki éppen használja. A könyvek, folyóiratok és sorozatok rendelését is gépesítjük. A kölcsönzési eljárást is egyszerűsíteni fogjuk. Ahelyett, hogy a kölcsönzési adatokat naponta a számítóközpontba küldenénk feldolgozásra, a számítógépben tárolt információ bármikor lehívható lesz.

Mindezeket pedig azért tesszük, mert meggyőződésünk, hogy automatizálással és együttműködéssel jobb, gyorsabb és gazdaságosabb könyvtári szolgáltatásokat nyújthatunk.

AZ AMERIKAI ORSZÁGOS ORVOSTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR (NATIONAL LIBRARY OF MEDICINE) TEVÉKENYSÉGE, SZOLGÁLTATÁSAI ÉS HUNGARIKA-ÁLLOMÁNYA

KRIVÁTSY, PÉTER

A marylandi Bethesdában működő National Library of Medicine (NLM) épületében található a világ legnagyobb orvosi dokumentumgyűjteménye. A Könyvtár XI. századi kéziratoktól audio-vizuális anyagokig – formai szempontokra való tekintet nélkül – mindenfajta orvosi-biológiai dokumentumot igyekszik beszerezni és feldolgozni. Állománya, amely jelenleg jóval meghaladja a két és fél millió egységet – több mint hetven nyelvet reprezentál.

Bár az olvasói igények is túllépi az évi 100 ezer tételt, az állomány legnagyobb mértékű használatát a könyvtárközi kölcsönzés jelenti: az NLM évente 200 ezer folyóiratcikk másolatát küldi szét a világ minden részébe.

A könyvtár történetének kezdete 1836-ra, az amerikai hadsereg egészségügyi alakulata főparancsnokának irodájában kialakított kezdetleges gyűjteményre vezethető vissza; az első katalógus 1840-ből való. A könyvtár fennállásának egyik legfontosabb eseménye John Shaw Billings nevéhez fűződik, aki a világ orvosi-biológiai irodalma alapján 1879-ben indexet szerkesztett, amelyet a világ *Index Medicus* néven ismerhetett meg. Billings jelentette meg 1880-ban az *Index-Catalogue of the Library of the Surgeon-General's Office* c. kiadványt is, amely tárgy és szerzők szerint tárta fel a könyvtár akkori állományát.

E két kiadvány ma is él – a havonta megjelenő *Index Medicus* 2600 orvosi folyóirat cikkeit indexeli, a könyvtár állományáról számot adó kötetkatalógus mai neve pedig *National Library of Medicine Catalog*. E kiadványok ma már számítógéppel készülnek. Az 1000 oldalas *Index Medicus* előállítására, ami manuális módszerrel két hétig tartott, ma órák kérdése.

Az NLM feladatai közé tartozik az Egyesült Államok orvosi könyvtárai kutatási, kiadói tevékenységének anyagi támogatása is. 1965 óta, amióta e program elkezdődött, a könyvtár közel 1000 intézmény anyagi támogatásával mozdította elő az orvosi könyvtári hálózat megerősödését, hatékony működését.

Az NLM számos könyvtári munkafolyamatot számítógépesített, így az állománygyarapítás funkcióit, a folyóiratrendelés, érkeztetés, reklamálás, köttetés stb. nyilvánosságait. A katalógizálás és indexelés elmélyültebb szellemi tevékenységet megkívánó műveleteit azonban ma is manuálisan végzik.

Az NLM számítógépes rendszere a MEDLARS (Medical Literature Analysis and Retrieval System) 1964 óta üzemel. A MEDLARS a beérkező dokumentumok indexelésén és számítógépre vitelén alapszik. Mivel a könyvtárba több mint 20 ezer folyóirat kiadvány jár, az indexelendő folyóiratok és cikkek kiválasztása nem könnyű feladat. A válogatás orvosokból, könyvtárosokból, szerkesztőkből álló munkacsoport közreműködésével történik. 1964 óta az adatbázis tételeinek száma közel 3 millióra gyarapodott. A rendszer a 70-es évek elejéig „batch” (köteget) üzemmódú információkeresést tett lehetővé.

A számítógép lehetőségeinek talán legimpozánsabb demonstrációja az, amikor a felhasználó egy bizonyos tárgykörben közvetlen hozzáférése alapján alapuló párbeszédés információkeresést végezhet. E szolgáltatási rendszert, a MEDLINE-t (MEDLARS on-line) 1971-ben vezették be.

A MEDLINE használata lehetővé teszi, hogy az Egyesült Államok és számos más résztvevő ország (köztük egy szocialista ország: Lengyelország) egészségügyi szakemberei közvetlenül hozzáférjenek az adatbázis bibliográfiai tételeihez. A kapcsolódás terminálok és telefonvonalak vagy egyéb kommunikációs vonalak igénybevételével történik. Az USA-ban folytatott MEDLINE-keresések száma meghaladja az évi másfél milliót.

Miután az on-line keresés eredményeképpen sikerült kiválasztani a szükséges szakirodalmi tételt, a további problémát maguknak a folyóiratcikkeknek a beszerzése jelenti. Azoknak a könyvtáraknak, amelyek nem rendelkeznek valamelyik szükséges folyóirattal, az NLM saját állománya alapján fotómásolatokat szolgáltat.

A MEDLINE-szolgáltatásokat orvosi szakmai körökben igen nagy lelkesedéssel fogadták. Népszerűségét nemcsak a terminálok számának növekedése tükrözi, hanem az időközben bevezetett új on-line szolgáltatások is. A legjelentősebbek a következők:

CATLINE (Catalogue on-line). Az 1965 óta katalogizált könyvek és folyóiratok on-line hozzáférhető katalógusa.

- SERLINE (Serials on-line). Az NLM folyóiratok kiadványainak on-line katalógusa.
- CANCERLINE. Az Országos Rákkutató Intézettel (National Cancer Institute) együttműködésben kiépített on-line adatbázis – bibliográfiai hivatkozásokat és referátumokat szolgáltat a rákkutatás témakörében.
- TOXLINE (Toxicology Information on-line). 800 ezer bibliográfiai hivatkozást és referátumot tartalmaz, elsősorban gyógyszerek, vegyszerek, környezetszennyező anyagok toxikológiai és gyógyszeres vonatkozású információit.
- AVLINE (Audiovisuale on-line). Az orvostudományi oktatásban nélkülözhetetlen audiovizuális eszközök minőségének fejlesztésére és használatuk előmozdítására az NLM keretein belül létrehozott Országos Orvostudományi Audiovizuális Központ (National Medical Audiovisual Center) adatbázisa alapján nyújtott on-line szolgáltatás. Az adatbázis értékelt AV-anyagok információit tartalmazza; az egyes tételekhez referátum és leltérfelirat is tartozik. A Központ különféle AV anyagok (filmek, videoszalagok stb.) tárolásának és kölcsönzésének funkcióit is ellátja.

A MEDLINE nem ingyenes szolgáltatás – a használat díja elsősorban a keresések idejétől függ.

Az utóbbi évekre különösen jellemző az a jelenség, hogy amíg a számítógépek és a telekommunikáció költségei rohamosan csökkennek, a fizetések állandóan emelkednek. A könyvtáraknak így arra célszerű törekedniük, hogy a jövőben új technológiákkal minél több munkai igényes munkafolyamatot szabadítsanak fel. E filozófiát követve, az NLM két legjelentősebb terve a 80-as évekre a következő.

A MEDLARS III. rendszer megvalósítása. E rendszer lényege az, hogy az állománygyarapítástól kezdve, a katalogizáláson keresztül a könyvtárközi kölcsönzésig minden munkafolyamatot számítógép vezérel, egyetlen authority file alapján. A MEDLARS III. teljes kiépítése után négy alapvető hálózati szolgáltatási rendszerből fog állni:

szabványosított bibliográfiai számbavétel;
 központosított bibliográfiai rekord-előállítás és karbantartás;
 bibliográfiai információkeresés;
 országos központi forrástájékoztatás;
 dokumentumszolgáltatás.

E szolgáltatások közül kettő, az automatizált bibliográfiai információkeresés és a dokumentumszolgáltatás már működik; az utóbbi postai rendszerének megjavítására mindazonáltal egy hatékonyabb, elektronikus rendszert kívánnak bevezetni. Az INTERLPOST elnevezésű hálózat a dokumentumok digitális, faksimile-átvitelét szándékozik megvalósítani a BLLD (British Library Lending Division) és az NLM között, műhold segítségével. E rendszer kezdeti bemutatója igen sikeres volt, de az árak, valamint a fotók, rajzok stb. képminőségének tekintetében még számos kérdés tisztázatlan.

A nyomtatott dokumentumok teljes információinak tárolása nagy kapacitású optikai lemezeken (optical disc). Egy optikai lemez két oldalán 108 ezer oldalnyi információ tárolható. Az NLM jelenleg egy olyan rendszer lehetőségeit vizsgálja, amely ezer ilyen optikai lemezt tartalmazna, és így kevesebb, mint 100 négyzetlábnyi területen több millió folyóiratszám információi férnének el.

Befejezésül néhány szó az NLM magyar anyagáról. A magyar orvosi szakirodalom beszerzéséről elsősorban egy magyarul tudó állománygyarapítási könyvtáros gondoskodik, aki rendszeresen tanulmányozza a magyar kiadói katalógusokat és megrendeli a szükséges orvosi könyveket.

A könyvtár sok dokumentumot – főleg folyóiratot – kap csere útján is. A főbb cserepartnerek a Magyar Tudományos Akadémia, a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem és az Országos Közegészségügyi Intézet.

A legfontosabb hungarika-gyűjtemény az NLM orvostörténeti részlegében található. E gyűjtemény olyan ritka és értékes műveket tartalmaz, mint Pápai Páriz Ferenc „Pax corporis”-a (1692), Lippay János „Posoni kert”-je (1664), Sinapi Mihály Alajos négy orvosi könyve a XVII. századból, nyugat-európai egyetemeken tanuló magyar orvostanhallgatók disszertációi a XVI–XVIII. századból. E disszertációk egyike-másika olyan ritka, hogy magyar könyvtárakban sem található meg, pl. Diószegi István 1727-ben írott „Dissertation medicale de curatione hydropes”-a.

Ezen egyedülálló hungarika-gyűjtemény értékeinek kézzel fogható bizonyítéka, hogy mind a magyar, mind az amerikai és külföldi kutatók rendszeresen használják, tanulmányozzák.

SAKMANÉK GÉPI FORRADALMA

GYÖRGYÉY, FERENC

Évszázadokon át semmi sem változott. Könyvtárosok sűrögtek forogtak, táblákat, tekercseket helyeztek az érdeklődő olvasók kezébe. Később kéziratokat és kódexeket

emeltek fel az asztalokról, vettek le a polcokról, választottak ki szekrényekből azok számára, akik információt kerestek.

Csend uralkodott a könyvnyomtatás kezdetéig. Gutenberggel alaposan megrázkódtott a könyvtárosok világa. Mind a könyvek, mind az olvasók száma fokozatosan megsokszorozódott. A nyomtatott kézirat címlapot kapott, és az elkövetkező századokban megszülettek a könyvjegyzékek, valamint a kötet- és cédulakatalógusok.

Lassú, megfontolt haladás után az utolsó évtizedeket megint földrengés jellemezte: számítógépek, fénymásoló berendezések, audio-vizális anyagok vonultak be a könyvek templomszerű birodalmába. A ma könyvtáraiban gépek hűmmögnek, fénymásolók kattognak, a terminálok sornyomtatói géppuska sebességével kopognak, képernyőikön zöld betűk suhannak át az olvasó vagy a katalogizáló személyzet okítására.

Kedves Kollegáim, én a Yale egyetem orvostörténeti könyvtárából jöttem, de mint ritka könyvek könyvtárosa, talán egy kicsit kritikusabban szemlélem szakmánk gépi forradalmát. A mi intézetünkben – amely a modern orvosi könyvtár szerves része – a könyvek és a folyóiratok egy tisztos kor elérése után, a történeti könyvtárba kerülnek. Jelenleg az 1901 előtti monográfiákat és az 1871 előtt kiadott folyóiratokat gondozom. Ez az önkényes határvonal az évtizedek múlásával természetesen előretolódik: ami ma még tankönyv, holnap ritka antikvár példánnyá öregszik. Észrevételeim tehát nem a Yale könyvtárra vonatkoznak, hanem általános problémákra, amelyek sok helyen érvényesek. Nincs szándékomban senkit visszatartani az automatizálás hajóútjáról, de – hogy az utazás sikeres maradjon – szeretnék megemlíteni néhány fenyegető Szkülát és Kharüdiszt. A holnap könyvtárosa, különösen a ritka könyveké, hálás lesz azért, hogy elődei óvatosságok voltak.

A számítógép, akárcsak gyermekei, unokái és unokatestvérei, óriási mértékben befolyásolja a mai könyvtárosok életét. A kutatók számára az on-line szolgáltatások nyújtják a legkézenfekvőbb előnyt. A MEDLINE például az utolsó három év 600 ezer cikkét tartalmazza: ezek 3 000 orvosi folyóiratban jelentek meg az Egyesült Államokban és 70 más országban. Az ún. Backfile 1966-ig megy vissza, és 2 és egynegyedmillió cikk bibliográfiai adatait foglalja magában.

Nem vállalkozom arra, hogy ezekről a rendszerekről tudományos leírást adjak. Mint laikus közelítem meg a terminált is, amely olyan, mint egy nagy luxus-írógép. Bár a könyvtáros mögötte ül, csak olyankor üti le a billentyűket, amikor kérdéseket tesz fel; a gép maga válaszként 120 betűt nyomtat másodpercenként. A keresés általában tárgyszavak, cím vagy kulcsszavak alapján történik. Ez azonban csak egy része a lehetőségeknek: megkérhetjük a masinát, hogy szaladjon át referátumokon, kutasson város, nyelv, vagy intézmény alapján.

Mit jelent ez? Nemcsak azt, hogy egy bizonyos tárgykörrel minden információ szinte percekben belül a kutató rendelkezésére áll, hanem azt is, hogy ha véletlenül uborkával akar tüdőgyulladást gyógyítani penicillin helyett, a gép azonnal kimutatja azokat a tüdőgyulladásról írt cikkeket, amelyek referátumaiban az uborka szó akár egyszer is előfordult. Továbbmenve, azt is megtudhatja, hogy használta-e valaha is valaki az orvosi irodalom millió és millió szava között az uborka szót. Persze előfordulhat, hogy egy kozmetikai operáció leírását kapja meg, ahol a sebész azt írta a referátumban, hogy

a paciens orra a beavatkozás előtt uborkára hasonlított. Ha a kutató az iránt érdeklődik, hogy vajon mások is foglalkoznak-e ezzel a témával, vagy hogy adott-e valamilyen alapítvány, állam vagy intézmény pénzt ilyenfajta kutatásra, a gép azonnal kiköpi a választ erre a kérdésre is.

A különböző on-line rendszereket még felsorolni is nehéz lenne. Sok van belőlük és káprázatosak. A CATLINE könyvekkel teszi azt, amit a MEDLINE folyóiratokkal. Szinte futurisztikus gondolat, hogy az ember besétálhat egy szobába, és két perc múlva olyan válaszokkal térhet vissza, amelyeket 20 évvel ezelőtt vagy egyáltalán nem kaphatott volna meg vagy hónapokig kereshetett volna.

Mik a hátrányok? Nem vitás, hogy a mérleg a haladás javára dől el. A gépek alapvetően megváltoztatták a kutatás rendszerét. Mivel mindenki tudja, hogy a másik mivel foglalkozik, a tudományos munka szervezettebb lett, s megritkult a költséges kísérletek felesleges ismétlése. Viszont a könyvtárközi kölcsönzésre súlyos feladatokat hárít az információk gigantikus halmaza. Az a kutató, aki azelőtt megelégedett a legfontosabb folyóiratok őt érdeklő cikkeinek tanulmányozásával, most mindent látni akar.

Ez nem is volna baj, de mivel a kutatás rendszeresebbé vált, a kutatóból egyre inkább szakbarbár lesz. Csak azt látja, ami szorosan a témájához tartozik, tekintete nem téved még egy pillanatra sem a világ azon részére, amely a tüdőgyulladás és az uborkán kívül esik. Igaz, hogy olyan adatok birtokába jut, amelyekhez 20 évvel ezelőtt nem férhetett volna hozzá, de nem kell keresnie, s így kutatása nem változatos. A szakirodalom kutatása a múltban komoly intellektuális feladat volt, manapság viszont egyre gyakrabban fordul elő, hogy a tudós maga be sem jön a könyvtárba. Beküldi a laboránsát vagy a titkárnőjét, s a gép kiköpi az őt érdeklő két cikket. A nem-tudományos személyzet kikeresi a cikket, lemásoltatja, s a főnök íróasztalára teszi. A tudósok specializálódása szinte swifti magaslatokra emelkedett; a könyvtáros néha úgy érzi magát, mint Gulliver a tudósok Repülő Szigetén.

Gondoljunk csak például az ún. „Science Citation Index”-re. Ragyogó ötlet, remek segítség számtalan téma megközelítéséhez. Csak Horváth doktor írt az uborkáról, de megnézhetem, hogy ki hivatkozott Horváthra valaha. Így rájövök, hogy Horváth alapján valaki eljutott a paradicsomhoz mint a tüdőgyulladás gyógyszeréhez, amire én nem is gondoltam előzőleg. Sok más egyéb szempontból is hasznos az Index, de néha ez a hasznosság nem a legnemesebb. Például Horváth doktor szeretne állást kapni a Tüdőgyulladási Egyetemen, s a tanszék vezetője legott a Science Citation Index-hez fordul: lássuk csak hányan idézték Horváthot? Ez az értékmérő módszer nem a legcélravezetőbb és nem is nagyon „fair”, mert ki tudja hányszor idézték az első években Kopernikust, Semmelweist vagy a kerék feltalálóját?

Vessünk egy pillantást most egy másik újításra. Mikrofotográfia létezett már a XIX. században, de a különböző mikroformák és audiovizuális gépek betörése a könyvtárakba csak az utolsó három évtizedben nőtt drámai méretűvé. Beszélhetnék itt a gyorsan mozgó cartridge-ekről (mini kazetta), szép színes mikrofilmlelapokról, videoszalagokról, és így tovább. Nagyszerű, hasznos dolgok, de túlnyomó részüket diákok, tanárok, tudósok valahogy nem hajlandók használni. Nem tudom így van-e ez másutt is? A bibliográfus leül ugyan a mikrofilmolvasó elé, és tanulmányozhatja a ritka kódexet, amelyet nem kaphatna

meg még nemzetközi könyvkölcsönzés segítségével sem, tegyük fel, a vatikáni könyvtárból, de a legtöbb modern kutató legtöbbször bona fide könyvet akar. Az elmúlt évtizedekben sokszor hallottuk a gépi haladás prófétáit a jövő intézményeiről beszélni, ahol a könyv csak mint múzeumi érdekesség szerepel. Elmondták, hogy az információrobbanás következtében – ha a nyomtatott kötetnél maradunk – olyan könyvtárra lesz szükségünk, amely Pestnél kezdődik és Szolnokig ér, míg mikroformában az egész gyűjtemény elfér egy papírzacskóban. Hiába. A közönség a könyvet szereti, és nem hajlandó filmteker-
csekkel bíbelődni. Lehet, hogy olyan helyeken, ahol a filmet és rokonait előzőleg nem ismerték, megjelenésükkor az újdonság érzése segíteni fog, de lehetséges az is, hogy némelyik drága pénzen beszerzett gép árván áll majd egy sarokban, ahonnan előzőleg kidobtuk a könyveket.

Az olcsó, gyors és jól működő fénymásolás valamennyiünk álma. Ez az álom sok helyütt megvalósult már, de még ez az álom is lidércnyomássá válhat. Hol van a régimódi olvasó, aki leül a könyv mellé és jegyzetel? Megint csak a laboráns vagy a titkárnő jelenik meg. Kiválasztják a folyóiratot, és ha rosszul emlékeznek vagy elfelejtették, hogy az 58-as vagy a 85-ös oldalon volt-e a keresett rész, lemásolják mindegyiket.

Hiszen ha csak kettőt másolnának! De ezek a törekeny egyéniségek keresztülszántanak a köteteken, életük legnagyobb erőfeszítésével nyomják, repesztik a kötést. A népszerűbb cikkek lapjain csakhamar egy éles vonal jelenik meg és nemsokára szomorúan hullanak kifelé a megsebzett oldalak.

A fénymásolás előnyei óriásiak. A kutatónak nem kell a Lupa szigetre nyolc 600 oldalas nehéz folyóiratkötetet cipelnie; aktatáskájába beteszi a 80 lexeroxozott oldalt és a hérvégén tanulmányozza. Nem szükséges lemásolnia Horváth uborka-cikkének másféloldalas bibliográfiáját, ezt is megteszi helyette a xerox. Ezen előnyökön túlmenően a könyvtár is hasznot húz ebből a folyamatból: a kikölcsönzött köteteket nem mossa el a Duna vize áradáskor. Ezenkívül a könyvtár majdnem minden esetben anyagi nyereségre is szert tesz. A fénymásolás nem drága, az olvasók szívesen fizetnek, különösen, ha egy tudományos alap fedezi a költségeket. És mi mindent tudnak ezek a masinák! Kisebbitenek, szortíroznak, két oldalra másolnak, sőt, néhol már színesen másoló gépek ontják a papírtengerbe az újabb áradatot.

A hátrányokat már említettem, de most újra hangsúlyozom őket útódom, a XXI. század elejének történeti vagy ritka könyvek gondozója szempontjából. Tönkretesszük a folyóiratokat és könyveket. Az irodalom fizikai épségét veszélyeztetjük és az utókor kezébe szép, egészséges kötetek helyett salátát helyezünk.

A könyvtár, a béke csendes szigete alaposan megrázkódott, amikor oda is behatolt a modern technika. A számítógépeken, mikrofotográfián és fénymásoláson kívül egyéb tényezők is befolyásolják a könyvtáros és olvasó mindennapi életét; kitört itt is az igazgatói forradalom, a könyvtárak közötti kooperáció, ami a közös katalógizálástól a koordinált vásárlásig terjed, óriásivá fejlődött.

A sokrétű változás megváltoztatta szavainket is. Új könyvtárosi nyelv született. Nehéz lefordítani. A könyvtárakból információs központok lettek, a könyvtárosból „*information retrieval specialist*”, azaz információkereső szakember. Sok helyütt még az évszázados, patinás kórház szó is letűnt, s egészségtudományi központ lett belőle. Az

orvosi könyvtáros az egészségtudományok referense lett. Nem mindenütt; néhol gyengéden a biológiai tudományok kommunikátorainak nevezik szegényeket. Mivel már nemcsak könyvek sorakoznak a polcokon, hanem filmek, kazetták, mágnesszalagok és egyebek is, a könyvek hajdani szentélyét „*multi-media learning facilities*”-nek is titulálják.

A rózsza minden más néven rózsza marad. A lényeg az, hogy munkahelyünkön eleget tudjunk tenni feladatunknak, át tudjuk adni az információt, amelyet a könyvtárhasználó keres. Természetesen a könyvtárosnak vannak más feladatai is, de talán ez a legfontosabb. Akárhogy fáj is ez a ritka könyvek őrének, lényegében mindegy, hogy ezt az alapvető feladatot egy katódsugárcső, egy mikrofilmplap, vagy egy fülhallgatón keresztül szóló robot oldja meg. *A könyvtárosi hivatás lényege a szolgálat*, és ezt nekünk gyors, célszerű és a lehető legeredményesebb módon kell teljesíteni. Ez a lényeg, s nem az, hogy a megoldást elektronikus technikával vagy elavult módszerekkel éadjük-e el.

A célom az volt, hogy érzékeltessem a gépesítés beláthatatlan előnyeit, s ezzel egy időben óvjam kollegáimat: mielőtt elszántan bevezetnének valamilyen újítást, előbb tanulmányozzák a kiszemelt rendszert, mert a legmodernebb gép is csak akkor jó, ha a helyi célokat eléri.

A gépesítés egyik célja az, hogy munkát és pénzt takarítson meg, tehát csak azért fizessünk, amit valóban használni is tudunk.

Nem minden könyvtárt kell gépesíteni. Nem szabad hiúsági okoktól vezetve drága masinákat vásárolni csak azért, mert irigyelt kollegánknak már van olyan.

Végezetül le kell szögeznünk, hogy a fent említett okokkal nem az a veszély jár csupán, hogy számítógépek veszik át az ember munkáját és uralják a társadalmat, hanem az is, hogy lassan a homo sapiens maga is számítógéppé válik. Esendők vagyunk — természetesen nem mi, könyvtárosok, hanem az emberiség második része: a könyvtárhasználók milliói, akik egyénekből tevődnek össze. Így tehát az egyéni hibákkal is számolni kell, amikor a jövőt tervezzük.

A magyar könyvtártudomány nem jár gyerekcipőben. Olvasmányaimból tudom, hogy a gépesítés elkezdődött, és a hozzáértő, intelligens, képzett könyvtárosok már készen állnak. A legfontosabb az, hogy tanuljunk a már felfedezett hibákból, vegyük át a jót, s kerüljük el azokat a tévedéseket, amelyeket a már gépesített amerikai és egyéb könyvtárak elkövettek. — Köszönöm kedves figyelmüket.

A LIBRARY OF CONGRESS GÉPPEL OLVASHATÓ KATALOGIZÁLÁSI RENDSZERE

MOLNÁR-BASA, ENIKŐ

Örülök ennek az alkalomnak, amelyet a Magyarok Világszövetsége nyújtott a külföldön élő magyar könyvtárosoknak, hogy magyarországi kollégáikkal találkozzanak, tapasztalataikat kicseréljék és általános eszmecserét folytassanak. Remélem, hogy hasonló alkalomra a jövőben is sor kerül. Mi, könyvtárosok, különösen sokat foglalkozunk az

információcserével, az információs szolgálattal. Más szakmák a könyvtárakra támaszkodnak: a kutatás alaposságát, időszerűségét és pontosságát közvetlenül befolyásolja a könyvtárak felkészültsége. Némely területen még a hagyományos információszolgáltatási módszerek uralkodnak. Ezeknek ma is megvan ugyan a létjogosultságuk, de az „információ-robbanás” és a modern technológiai fejlemények célszerűvé, sőt szükségessé teszik a gépesítést, a számítógép használatát a könyvtárak munkájában is. Ma főképpen a számítógép humán szakterületeken való használatáról szeretnék beszélni, különös tekintettel a Kongresszusi Könyvtárban (Library of Congress) kidolgozott és működő rendszerre, a MARC-ra, mivel ezt jól ismerem és ennek lehetőségei a Magyar és Kelet-Európai Adatbázis felállításában is alkalmazhatók. Az Adatbázisról Basa Péter előadása már bővebben szólt.

A Kongresszusi Könyvtár MARC (Machine Readable Cataloging) rendszere nem egyedülálló rendszer; több könyvtár, illetve csoport foglalkozik a katalogizálás számítógépesítésével, de itt is, akárcsak több más könyvtár területén, a Kongresszusi Könyvtár meghatározó szerepet játszik. Az egyes rendszerek között vannak különbségek, de ezek nem olyan nagyok, hogy ne lennének áthidalhatók. Mivel a gépesített katalógusok felállításának egyik fontos célja információk kicserélése, a távlati terv a „networking”, azaz, egy olyan hálózat felállítása, amely lehetővé teszi a könyvtárak közötti a közvetlen és azonnali információcserét. Persze: a mágnesszalagokat a könyvtárak egymás között gyakran kicserélik a hálózattól függetlenül is.

A MARC különböző dokumentumtípusokra és mondhatnám a világ összes nyelvére alkalmazható. A katalogizálás technikai feltételei könyvekre, folyóiratokra, sorozati kiadványokra, mikroformátumokra, kéziratokra, zenei művekre stb. egyaránt ki vannak dolgozva. Latin betűs nyelvek esetén az egyes nyelvek helyesírását figyelembe vevő módosításokat már elvégezték; ékezeteket és speciális betűket is tud kezelni a gép. A nem latin ábécével írott szövegeket latin betűkre transliterált formában kell bevinni a számítógépbe. Már lassan egy éve, hogy a cirill és a görög betűkkel írott anyag is bekerül a MARC rendszerbe.

A legnagyobb korlátot jelenleg az anyag bevitele jelenti. Miután a Kongresszusi Könyvtár még nem vezette be az on-line katalogizálást, az egyes tételeket a katalóguscédulákról kell begépelni a számítógépbe. Természetesen, a régebbi anyagot továbbra is ilyen módon kell bevinni, de az új anyagnál ezt a lépést már ki lehetne hagyni. Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének a bázisa esetében az anyag bevitelére több módszert használunk, mint az Basa Péter előadásából már kiderült.

A gépesített katalógusnak több előnye van a cédula- vagy a kötetkatalógussal szemben. Elsősorban az anyag sokkal hamarabb kerülhet forgalomba, a feldolgozás lényegesen meggyorsul. Ezenkívül duplikációk, újabb kiadások stb. hamarabb felderíthetők. A másik előny az anyag sokoldalú kezelési lehetősége. Még a nyomtatott formákban csak néhány címszó szerint lehet egy-egy bibliográfiai tételt keresni, számítógép használatával a lehetőségek majdnem határtalanok. A lehetőségeket a program, az anyag betáplálási módszere, és a keresési rendszer szabja meg, pl. a Kongresszusi Könyvtár rendszere esetében minden könyv a katalóguscédulákról ismeretes formában van betáplálva, de ezenkívül vannak még olyan kódok is, amelyek a visszakeresési lehetőségeket fokozzák, pl. a nyelvekre, a földrajzi területre, az idegen nyelvű összefoglalásokra, a bibliográfiára stb. vonatkozó informá-

ciók mind kódolhatók. (Ezt a műveletet is többnyire a gép végzi a bibliográfiai adatok alapján.) Ezeket az információkat azután akár önmagukban, akár különféle kombinációkban fel lehet használni a keresésnél, pl. kikérhetjük azokat az Egyesült Államokban kiadott német nyelvű könyveket, amelyekben angol összefoglalások találhatók.

Az adatok visszakeresésére jelenleg három rendszer működik a Kongresszusi Könyvtárban: az általános használatra felállított SCORPIO (Subject-Content-Oriented Retriever for Processing Information On-line), a többnyire belső használatra alkalmazható MARC Search Service, és a MARC Retriever Search Service, amely rendelésre készít információkereséseket és az eredményt a kívánt formában nyomtatott cédula, nyomtatott jegyzék, vagy mágnesszalag adja ki. A visszakeresési lehetőségek különböznek, így pl. a MARC Search Service a cím, a szerző neve, az osztályozási jelzet és az ISBN szám szerint keres, míg a SCORPIO főképpen téma szerint. A MARC Retriever Search Service esetében nem szükséges pontos bibliográfiai adatokat megadni – elég ha a felhasználó csak nagyjából tudja pl. a szerző nevét. A keresés gyors, mert csak a meghatározott szakterületeken kell keresni, és azokban is maximum hat karaktert; a számítógép így több hasonló nevet, címet ad ki, amelyek áttekintése hasznos lehet. Továbbá, lehetséges egyes szavakat vagy szócsoportokat is keresni, minden meghatározás nélkül, azaz nem számít, hogy a szó a bibliográfiai leírás melyik részében fordul elő.

A Retriever Search Service nem on-line, de a rendszer teljes lehetőségét képes kihasználni. Lehet kérni, pl. egy jegyzéket a Jugoszláviában kiadott magyar nyelvű könyvekről, és ezt tovább is lehet pontosítani, pl. kiadási idő vagy téma szerint.

A SCORPIO a könyvtár minden olvasójának a rendelkezésére áll. Összesen kilenc file (adattár) van a rendszerben, ebből hat kongresszusi anyagot tartalmaz, a hetedik társadalomtudományi cikkek kivonatait, a nyolcadik főképpen természettudományokkal, technikával és társadalomtudományokkal foglalkozó egyesületek címeit és rövid jellemzésüket adja meg. A kilencedik file a MARC anyagot tartalmazza: a Kongresszusi Könyvtár gyűjteményéből több mint egymillió könyvet és több mint kétmillió címszót. Az anyagot szerző, cím és tárgy szerint lehet keresni. Több tárgykört is össze lehet vonni, de a keresést le is lehet szűkíteni. Több képernyős terminál áll az olvasók, illetve kutatók rendelkezésére. Közöttük sornyomtatóval ellátott készülékek is; ezek igénybevételével a kikeresett anyagot pár perc alatt nyomtatott formában is megkaphatja a kutató.

Ezek nagyjából az olvasók és kutatók rendelkezésére álló, az automatizálás nyújtotta lehetőségek, amelyek tovább is fejleszthetők.

IRODALOM

1. „The MARC Retriever Search Service of the Library of Congress”, flyer, Cataloging Distribution Service, Library of Congress.
2. *Reference Guide: SCORPIO Subject-Content-Oriented Retriever Processing Information On-line*, prepared by the Computer Applications Office, Information Systems Office. Washington, Library of Congress, 1977.

ÖSSZEFOGLALÁS

HAVASI ZOLTÁN

Együttlétünk, az Önök mostani magyarországi tartózkodásának egyik szakasza lezárul.

Ez a körülmény automatikusan hozza magával, hogy háromnapos konferenciánk, találkozónk, eszmecszerénk valamilyen összefoglalását adjuk.

A rendező szervek: a Magyarok Világszövetsége, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár nevében — Jóború Magda főigazgató távollétében — nekem jutott a megtisztelő, ám nem könnyű szerep, adjak összefoglalást könyvtárosi tanácskozásunkról.

Mit ígért a találkozásunk? Mi volt a célja? Hogyan felelt meg az elvárásoknak vagy szebb kifejezéssel, egy felújított kifejezéssel: a köztársaságnak? Érdemes azt is vizsgálnunk, milyen műfajt valósítottunk meg? A tanácskozás eredményeinek összegezése milyen állásfoglalást követel meg tőlünk?

Emlékeztetni szeretném Önöket felhívásunk szövegére: „Az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Magyarok Világszövetsége a külföldön élő szakemberek javaslata alapján és attól az óhajtól indítatva, hogy lehetőséget biztosítson a külföldön működő magyar könyvtárosok szakmai összejövételére, véleménycseréjére, az együttműködési lehetőségek megvitatására, külföldi és hazai könyvtárosok részvételével szakmai találkozót rendez Budapesten.”

A találkozóra javasoltuk az alábbi fő témák megbeszélését:

- a magyarországi könyvtári kultúra,
- a külföldi könyvtárak magyar könyvvállományának szerepe, lehetőségei a magyar kultúra és tudomány terjesztésében,
- részvétel a nemzetközi együttműködési programokban.

Nagy gonddal fáradoztunk azon, hogy az Önök által előre jelzett referátumokat az egyes témákhoz megfelelően csoportosítsuk.

Az Önök referátumai színvonalukkal és tematikájukkal jócskán feszegették az elgondolt keretet. A szakma szinte valamennyi kérdése felmerült. Nehéz is ezeket összefogni. Ma már köztudomású: annyira differenciálódtak a könyvtárosság ismeretágai, hogy egy ember nem lehet alkalmas a kodikológiától az informatikáig terjedő ismeretek egybefogására. Csak a szakemberek csoportjai, nagyobb közösségek képesek együttesen megoldani a felmerülő kérdéseket. Az eszmecsere azt is tükrözte, hogy különböző típusú könyvtárakban és különböző munkafajtákon dolgozunk.

A konferenciát mégis a közös nyelv jellemezte. Hármás értelemben, jelentésben is. Közös volt a nyelvünk: az anyanyelvünk, a magyar nyelv. Közös volt a szakmai nyelvezetünk is. Szakmánk nemzetközileg érvényes kérdései foglalkoztatnak bennünket. Közös volt a nyelvünk átvitt értelemben is, hivatásunk értelmezésében is. Az egyik referátum ezt így fogalmazta: hivatásunk értelme, tartalma a szolgálat. Eszményeinket, a szó legtá-

gabb értelmében felfogott eszményeinket fejezi ki ez a fogalom. A tudomány, a kultúra eredményeinek terjesztésén fáradozunk, ennek a szolgálatára szegődtünk.

A világ különböző tájairól érkezünk, mégsem neveztük világtalálkozóknak az együtt-létünket, ahogy egyes újságírók szívesen nevezték volna annak. Világtalálkozó a most zajló bukaresti történész-kongresszus, és világtalálkozó volt a nemrég lezajlott budapesti élettani kongresszus.

Mégcsak tudományos konferenciának sem neveztük a mi találkozóinkat, ahova előre benyújtott írásos referátumokat küldtünk volna. Személyesebb jellegűnek terveztük, és az is lett, kötetlenségével és fesztelenségével. Jellegét, sajátosságát, egyediségét, újszerűségét az határozta meg, hogy a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére jöttünk össze egy első találkozóra.

A tudományos jelleget nem akartuk eltúlozni. Mértéktartók és visszafogottak voltak a bevezető előadások is. Nem akarhatott teljességet a mai magyar könyvtárügyet bemutató áttekintés sem, nem ölelte fel a második előadás sem a magyar tudomány és kultúra terjesztésének valamennyi vonatkozását, nem vázolt fel teljes képet a nemzetközi együttműködésben játszott szerepünkről szóló tájékoztatás sem.

Mostanában, mi itt, hazánkban, helyes nemzeti önismeret kialakításán fáradozunk, hazafiság és nemzetköziség elválaszthatatlanságának jegyében akarunk dolgozni, megbízhatóan akarjuk helyünket megtalálni a világban. A kultúra kontinuitását és a kultúra személyiségformáló szerepét valljuk; hagyomány és újítás nem ellentétes fogalmak a számunkra. Tudjuk, a tudomány nemzetközi, a kulturális és könyvtári törekvéseinkben is a nemzetközileg érvényes megoldásokhoz kívánunk kapcsolódni, a nemzeti érdekeket és nemzetközi érdekeket együttesen akarjuk figyelni.

A konferencia, a találkozó jellege nem igényelte, hogy hivatalos jegyzőkönyvet fogalmazzunk meg, vagy határozati javaslatokat terjesszünk írásban a tanácskozás résztvevői elé. A Magyarok Világszövetsége, mint szervezeti keret azonban lehetővé teszi, hogy közös megállapodásokat, illetve ajánlásokat fogalmazzunk meg:

- kijelenthetjük, hogy a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére kezdetét vette a külföldön működő magyar származású és a Magyarországon élő könyvtárosok ezsmecseréje; kívánatosnak tartjuk, hogy a megkezdett ezsmecserét folytathassuk a következő években is; most már differenciáltabb tematikákkal és esetleg közös tanácskozások és szekcióülések vegyítésével;

- bár tanácskozásunk referátumainak külön kiadványban való közlését nem terveztük, helyeseljük a Könyvtári Figyelő című folyóirat tervét, hogy a konferencián elhangzott előadásokat vagy azok rövidített változatát külön számban megszerkessze és közzé tegye;

- egyetértés jött létre egy könyvtári kalauz létrehozására, amelyben a külföldi könyvtári gyűjtemények magyar állományának, állományrészeinek, illetve fontosabb hungarika-dokumentumainak lelőhelyadatai szerepelnének;

- a konferencia helyesli az észak-amerikai magyar és magyar vonatkozású könyvtári dokumentumoknak egy komputerizált hungarológiai adatbankban rögzítését és kívánatosnak tartja, hogy a magyarországi nemzeti bibliográfiai adatok 1982-től mágnesszalagon információcserére kerüljenek a tervezett hungarológiai adatbank adataival;

– a tanácskozás örömmel venné, ha az észak-amerikai magyar könyvtárosok külön létrejövő egyesülete a jövőben rendszeres kapcsolatra léphetne a Magyar Könyvtárosok Egyesületével;

– az 1980. augusztusi találkozó rendezői vállalják, hogy a konferencián elhangzott referátumok feldolgozásáról, a javaslatok, az ajánlások megvalósítására irányuló szándékokról írásban tájékoztatják a résztvevőket.

Összefoglalóan megállapítható: két nagyobb kérdéskörbe illeszthető valamennyi megnyilvánulás: – hogyan tudnánk a világ különböző pontjain található könyvtári gyűjtemények magyar és magyar vonatkozású állományrészeit jobban fejleszteni, a magyar tudomány és kultúra terjesztésének a szolgálatába állítani; – hogyan tudjuk alkalmazni a korszerű könyvtári és informatikai eljárásokat (számítástechnikai és más gépesítési megoldásokat) szolgáltató tevékenységünkben.

Munkánk akkor nyer igazán értelmet, ha könyvtárosi tevékenységünket – kerülve a szakbarbárságot – jelenünkben a nemzeti kultúra és az egyetemes művelődés szolgálatába állítjuk, ha segíteni tudjuk a magyarság értékes olvasmányokkal való ellátását, ha hatékonyabban tudjuk alátámasztani a kutató munkát, ha könyvtárosi tevékenységünket történelmi távlatba tudjuk helyezni, mégpedig retrospektíve és perspektíve is, ha a jelen közvetlen igénye mellett a történelmi tudás gyarapításának és a jövő távlatai kutatásának igénye is vezérel bennünket.

Első találkozásunk sok értékes eredményt hozott. Gazdagodtunk számos intellektuális, pszichikai és érzelmi élménnyel. Reményt és ígéretet jelent ez következő találkozásunk elé.

ZÁRSZÓ

SZABÓ ZOLTÁN

A találkozói megnyitásokor – érthető módon – csak feltételes módban szólhattam a Konferencia céljáról, munkájáról, célkitűzések megvalósulásáról, azt kívánva, hogy befejeződéskor ezekről már mint tényekről szólhassunk. Most meggyőződéssel és állító mondatokban fogalmazva mondhatom, hogy a célkitűzések és a feladatok megvalósultak. Megvalósult az, hogy a határainkon kívül élő magyar könyvtárosok hívásukat elfogadták, eljöttek és részesei voltak a 3 napos üléseknek. Állító mondatba fogalmazhatjuk ma már meg azt is, hogy az üléseken nemcsak anyanyelvünkön, de egymást értve és megértve tanácskoztunk, hangzottak el javaslatok a közel vagy távolabbi jövőre. Végezetül állító mondatokkal fogalmazhatjuk meg azt is, hogy az elmúlt 3 nap alatt a résztvevők legtöbbjére számára egy-egy név amely egy elvont személyt jelentett az elvontságból élő, eleven emberré, vele a kontaktus életteli emberi kapcsolattá alakult.

Semmiképp nem szeretnék számomra ingoványos talajra jutni azzal, hogy a tanácskozások szakmai kérdéseibe bonyolódjak. Ezért – talán megengedhető „sovinizmussal” hadd szóljak néhány szót arról, ami mint tanulság a Magyarok Világszövetsége ill. az anyanyelvi mozgalom, az anyanyelvi konferencia és annak védnöksége számára e találkozói és az itt elhangzott előadásokból és felszólalásokból levonható. Az előadások és a hozzászólások – példaként hadd utaljak Kabdebó, Kádár vagy Bíró barátaink előadásaira vagy Szmuk Szilvia, Czakó Piroska beszámolóira – tükröt tartottak elénk, amelyből jól láthatuk a magyar nyelv és a magyar kultúra érzése, megtartása, terjesztése érdekében végzett munkánk bizonyos eredményeit, gyengeségeit, de további új feladatait is.

Ha a sok érték mellett bizonyos hiányérzetre akarnék utalni, úgy ez az lenne, hogy az elhangzottakban aránylag kevés szó esett arról: miképpen lehetne azt a szinte felmérhetetlen, szellemi értéket és kincset, amit egy-egy külföldi könyvtár hungarika-anyaga jelent, az eddiginél még hathatósabban, valóban a köz kincsévé tenni, az egyes országokban élő magyarok ill. a nem magyar nyelvű állampolgárok mind szélesebb körével megismertetni. Régebben is és ma is sokat beszéltünk és beszélünk, írtunk és írunk arról, hogy milyen is hírünk a nagyvilágban és mivel járulhatnánk hozzá ahhoz, hogy ez a hír mind szélesebb körben valós jó hír legyen. Bizonyos vagyok benne, hogy ehhez a könyvtárak hungarika anyagában rejlő értékekkel és azok ismertetésével és megismerésével nagyon jó szolgálatot tehetnénk.

A nyugati világban élő magyarokat, magyar származásúakat egyre sokasodó és sokszínű számból font kapcsolat köti maguk vagy szüleik vagy éppen nagyszüleik szülőföldjéhez, az óhazához, a mai Magyarországhoz, a Magyar Népköztársasághoz. Ennek bizonyosságul hadd utaljak a balatoni gyermektáborok, a Sárospataki Nyári Kollégium, a Debreceni Pedagógus-továbbképző Tanfolyam sikerére és ez esztendőben az előző évi résztvevők számát felülmúló részvételi számra vagy a csoportos látogatás, ill. látogató csoportok számának és tagjainak növekedésére, köztük ismét csak példaként a William Penn társaság csoportos látogatására. Egy ilyen új szálát jelent a hazai és a határainkon túl élő magyar

származású könyvtárosok most véget érő találkozója is. Az lenne a jó, és azt hiszem ehhez kölcsönösen mindannyiunkban megvan a jó szándék, hogy az ami ezzel a találkozóval elindult, ne kezdet és egyben vég, hanem csak kezdet és majd ennek folyamata legyen, és közös erővel azon munkálkodjunk, hogy a szép és hasznos gondolatok jó és termékeny javaslatok megvalósuljanak, ennek érdekében végzett együttműködésünk sikerrel járjon.

Könyvtári Figyelő
Special issue

Meeting of librarians Hungarian by birth and living abroad and of Hungarian librarians
Budapest, 1980. VIII. 11–15.

CONTENTS

HAVASI Zoltán: Introduction	5
List of foreign participants	7
SZABÓ Zoltán: Inaugural address	9

About Hungarian librarianship

SÁRDY Péter: Survey of the development and condition of Hungarian librarianship	13
HAVASI Zoltán: Role, significance of Hungarian library collections abroad in the development and spreading of Hungarian science and culture	18
PAPP István: Some features of international relations carried out by Hungarian librarianship	24

**Problems of reading in their mother tongue and
book provision for Hungarians living abroad**

KABDEBO, Thomas: Pars pro toto? What do Hungarians, living in the West, read?	31
KÁDÁR, Péter: City Library, Göteborg and acquisition of Hungarian books	41
GALAMBOS, Franz: How was the library in the Órség (Austria) established?	43

**Hungarian book collections available in libraries abroad, problems of their
development and processing, collecting and registering of Hungarica**

HORCHLER, Gabriel: Classification and subject catalogue in the Library of Congress, their significance in the processing of Hungarian materials	47
MURAKÖZY-BORSOS, Nora: Hungarica in the Bibliothèque Nationale, Paris	53
SZMUK, Szilvia E.: The New York Public Library and its stock relating to Hungary	58

SZMUK, Szilvia E.: A particular book collection in New Brunswick connected with Hungary	62
KESZTYÜS, Tibor: The University Library, Göttingen and its Finn-Ugrian stock . .	64
DOBOZY, Mária: The Princeton University Library	66
KOZÁK, Réka: Preparation of a Hungarica bibliography based on the collection of the Washington University Library, St. Louis	68
OROSZLÁN, Judit: National union catalogue of Northern-America	73
BASA, Péter: The American data base of Hungarica	78
RAJEC, Elizabeth: Accessioning – lending – cooperation as seen by an American librarian, Hungarian by birth	82
CZIGÁNY, Magda: Some problems of Hungarica collecting and data processing . . .	85
STEIN, Rose: Hungarica material at the Columbia University Butler Library, New York. Hungarian and Austrian oral historical collection	89
BRÓDY, Judit: How does the Science Museum Library, London attend the studying of the Hungarian history of science	93
BIRÓ, Ruth G.: Possibilities of the exchange of information, publications and persons in the library research work of Hungary and the United States	95

Computerization, cooperation

KOVÁCS, Gábor: Automation and cooperation	101
KRIVÁTSY, Péter: Activities, services offered by the American National Library of Medicine and its Hungarica stock	104
GYÖRGYÉY, Ferenc: Mechanical revolution of our profession	106
MOLNÁR-BASA, Enikő: MARC system in the Library of Congress	110
HAVASI Zoltán: Summary	113
SZABÓ Zoltán: Final speech	116

**Könyvtári Figyelő
Sondernummer**

**Begegnung der im Ausland lebenden Bibliothekare ungarischer Abstammung
und ungarischer Bibliothekare Budapest, 1980. VIII. 11–15.**

INHALT

HAVASI Zoltán: Einleitende Worte	5
Namensverzeichnis ausländischer Teilnehmer	7
SZABÓ Zoltán: Eröffnungsrede	9

Über das ungarische Bibliothekswesen

SÁRDY Péter: Überblick der Entwicklung und Lage des ungarischen Bibliothekswesens	13
HAVASI Zoltán: Die Rolle und Bedeutung ungarischer Bibliothekssammlungen im Auslande, in der Entwicklung und Verbreitung ungarischer Wissenschaft und Kultur	18
PAPP István: Einige Züge der internationalen Beziehungen im ungarischen Bibliothekswesen	24

**Probleme des muttersprachlichen Lesens der im Ausland lebenden Ungarn
und ihre Buchversorgung**

KABDEBO, Thomas: Pars pro toto? Was lesen die Ungarn im Westen?	31
KÁDÁR, Péter: Die Göteborger Stadtbibliothek und Anschaffung ungarischer Bücher	41
GALAMBOS, Franz: Wie entstand die Bibliothek in Örség (Österreich)?	43

**Die in ausländischen Bibliotheken befindlichen ungarischen Bücher
– Probleme ihrer Entwicklung, Bearbeitung, –
Sammlung und Registrierung von Hungarica**

HORCHLER, Gabriel: Klassifikation und Schlagwortkatalog in der Library of Congress und ihre Bedeutung bei Erschliessung ungarischer Materialien	47
--	----

MURAKÖZY-BORSOS, Nora: Hungarica in der französischen Bibliothèque Nationale, Paris	53
SZMUK, Szilvia E.: Die New York Public Library und ihr Bestand auf Ungarn bezüglich	58
SZMUK, Szilvia E.: Eine besondere, auf Ungarn bezügliche Buchsammlung in New Brunswick	62
KESZTYÜS, Tibor: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek, Göttingen und ihr finnisch-ungarischer Bestand	64
DOBOZY, Mária: Die Princeton University Library	66
KOZÁK, Réka: Die Anfertigung der Hungarica-Bibliographie basiert auf die Sammlung der Washington University Library, St. Louis	68
OROSZLÁN, Judit: Der nordamerikanische nationale Zentralkatalog	73
BASA, Péter: Die amerikanische hungarologische Datenbasis	78
RAJEC, Elizabeth: Anschaffung – Ausleihe – Zusammenarbeit; gegenwärtige und zukünftige Möglichkeiten mit den Augen eines amerikanischen Bibliothekars ungarischer Abstammung	82
CZIGÁNY, Magda: Einige Probleme des Hungarica Sammeln und der Datenverarbeitung	85
STEIN, Rose: Hungarica Materialien in der Columbia University Butler Library, New York. Ungarische und österreichische mündliche Geschichtssammlung	89
BRÓDY, Judit: Wie bedient die Science Museum Library, London das Studium der ungarischen Wissenschaftsgeschichte?	93
BIRÓ, Ruth G.: Möglichkeiten des Informations-, Publikations- und Personal-tausches zwischen Ungarn und den Vereinigten Staaten auf dem Gebiete der Bibliotheksforschung	95

Komputerisierung, Zusammenarbeit

KOVÁCS, Gábor: Automatisierung und Zusammenarbeit	101
KRIVÁTSY, Péter: Tätigkeit, Dienstleistungen der National Library of Medicine (USA) und ihr Hungarica Bestand	104
GYÖRGYEI, Ferenc: Mechanische Revolution unserer Fachschaft	106
MOLNÁR-BASA, Enikő: Das MARC System in der Library of Congress	110
HAVASI Zoltán: Zusammenfassung	113
SZABÓ Zoltán: Schlusswort	116

Könyvtári Figyelő
Специальный выпуск

**Встреча отчетственных и живущих за границей, венгерских
по происхождению библиотекарей, Будапешт, 1980 г. VIII. 11–15.**

СОДЕРЖАНИЕ

ХАВАШИ Золтан: Введение	5
Список иностранных участников	7
САБО Золтан: Вступительное слово	9

О венгерском библиотечном деле

ШАРДИ Петер: Обзор развития и положения венгерского библиотечного дела	13
ХАВАШИ Золтан: Роль и значение зарубежных венгерских библиотечных собраний в развитии и распространении венгерской науки и культуры .	18
ПАПП Иштван: О некоторых особенностях международных связей венгерского библиотечного дела	24

**Вопросы чтения на родном языке, и обеспечение книг живущим
за границей венграм**

КАБДЕБО, Томас: Pars pro toto? Что читают западные венгры?	37
КАДАР, Петер: Городская библиотека в г. Гетеборг и приобретение венгерских книг	41
ГАЛАМБОШ, Франц: Как была создана библиотека в области „Örség”? (Австрия)	43

**Венгерские книжные собрания зарубежных библиотек, проблемы их
развития и обработки, комплектование и регистрация хунгарик**

ХОРХЛЕР, Габриел: Классификация и предметный каталог в библиотеке Конгресса (Library of Congress, Washington), и их значение в обработке венгерских изданий	47
---	----

МУРАКЕЗИ-БОРШОШ, Нора: Хунгарика в французской национальной библиотеке	53
СМУК, Сильвия Е.: New York Public Library и ее фонд, касающийся Венгрии	58
СМУК, Сильвия Е.: Особое, касающееся Венгрии, книжное собрание в г. New Brunswick	62
КЕСТЮШ, Тибор: Университетская библиотека в г. Геттинген (Niedersächsische Staats- u. Universitätsbibliothek, Göttingen) и ее фонд финно-угорских изданий	64
ДОБОЗИ, Мария: Библиотека университета в г. Princeton (Princeton University Library)	66
КОЗАК, Река: Составление библиографии хунгарик на основе фондов библиотек университета им. Вашингтона в г. St. Louis (Washington University Library, St. Louis)	68
БАША, Петер: Американская база данных хунгарологии	78
РАЙЕЦ, Елизабет М.: Комплектование — абонемент - сотрудничество, возможности настоящего и будущего по мнению американского венгерского библиотекаря	82
ЦИГАНЬ, Магда: О некоторых проблемах комплектования и обработки хунгарик	85
ШТЕИН, Розе: Фонд хунгарик в университете Columbia (Columbia University Butler Library, New York). Венгерское и австрийское устное историческое собрание на звукозаписи	89
БРОДИ, Йудит: Как служит Science Museum Library в Дондоне изучению истории венгерской науки?	93
БИРО, Рут Г.: Возможности обмена информацией, изданиями и специалистами в библиотековедческих исследованиях Венгрии и США	95

Автоматизация, сотрудничество

КОВАЧ, Габор: Автоматизация и сотрудничество	101
КРИВАЧИ, Петер: Деятельность, услуги и фонд хунгарика американской государственной медицинской библиотеки (National Library of Medicine)	104
МОЛНАР-БАША, Енике: Система автоматизированной каталогизации в библиотеке Конгресса	110
ХАВАШИ Золтан: Обобщение совещания	113
САБО Золтан: Заключительное слово	116

98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150

Ara: 18,— Ft